

SZLAKI ROWEROWE W JAWORZNIE

Wydawca:**Urząd Miejski w Jaworznie**

ul. Grunwaldzka 33

43-600 Jaworzno

Telefon: +48 32 6181 500

Fax: +48 32 6181 501

e-mail: jaworzno@um.jaworzno.plwww.jaworzno.pl**Opracowanie:****Wydawnictwo Compass**

30-084 Kraków, ul. Podchorążych 3

tel./fax 12 626 14 36

www.compass.krakow.pl**Redakcja:** Roman Trzmielewski**Teksty, opis szlaków:** Marek Koba, PTTK Oddz. Jaworzno**Opracowanie map:** Tomasz Ślusarczyk**Opracowanie graficzne:**

Agnieszka Tomkiewicz

Wydanie I Jaworzno 2010**ISBN: 978-83-7605-138-3**

SPIS TREŚCI:

1. Założenia projektu „Regionalny Obszar Rekreacyjno Turystyczny – trasy rowerowe drogą rozwoju turystyki aktywnej w Subregionie Centralnym – Miasto Jaworzno”.....	3
2. Charakterystyka szlaków w Jaworznie.....	4
3. Informacje o Jaworznie.....	7
4. Warto zobaczyć.....	20
5. Przebieg szlaków	
007 Zielony: Katowice – Jaworzno-Jeleń – Jaworzno Byczyna – Kraków.....	30
008 Żółty: Pszczyna – Jaworzno-Jeleń – Bory – Śródmieście – Szczakowa-cmentarz – Zalew Sosina – Sławków.....	31
028 Niebieski: Mikołów – Wysoki Brzeg – Pszczelnik – Śródmieście.....	32
470 Zielony: Sosnowiec-Maczki – Jaworzno-ul. Sławkowska.....	33
471 Zielony: Jaworzno-ul.Sławkowska – Ciężkowice – Rez. „Dolina Żabnika”.....	34
472 Czarny: Trasa okrężna wokół Jaworzna.....	35
473 Czarny: Os. Stałe – Wilkoszyn – Bory.....	38
474 Niebieski: Zalew Sosina – Góry Luszowskie (Trzebinia).....	39
475 Zielony: Zalew Sosina: okrężny wokół zalewu.....	40
476 Żółty: Niedzieliska – Os. Podłęże – Trójkąt Trzech Cesarzy.....	40
477 Niebieski: Dąbrowa Narodowa – PKP Jaworzno-Szczakowa.....	42
478 Niebieski: Śródmieście – Byczyna – Dąb - Chełmek.....	43
479 Czerwony: Os. Podłęże – Jeleń.....	44
479a Zielony: łącznikowy tras nr 472 i 479.....	44
480 Żółty: Równa Górka – Ciężkowice – Bór Biskupi.....	45
480a Niebieski, łącznikowy: trasa 480 – szlak czerwony powiatu chrzanowskiego.....	45
481 Czerwony: Śródmieście – Równa Górka – Byczyna – Ciężkowice – Zalew Sosina.....	46
482 Czerwony: Zalew Sosina – Niedzieliska – Łubowiec.....	47
483 Niebieski, okrężny: Ciężkowice-Wodka – Dolniska – Ciężkowice-Wodka.....	48
484 Zielony: PKP Jaworzno-Szczakowa – Ciężkowice-Rzym.....	48
485 Czarny: Pieczyńska-ul. Pletwonurków – Ciężkowice-Rzym.....	49
6. Podstawowe zasady ruchu drogowego.....	50
7. Zasady udzielania pierwszej pomocy.....	51
8. Mapa centrum Jaworzna.....	52
8. Mapa poglądowa poszczególnych szlaków.....	53
9. Mapy szczegółowe.....	54

I. REGIONALNY OBSZAR REKREACYJNO-TURYSTYCZNY

- trasy rowerowe drogą do rozwoju turystyki aktywnej w subregionie centralnym - miasto Jaworzno

Regionalny Program Operacyjny Województwa Śląskiego – realna odpowiedź na realne potrzeby

Regionalny Obszar Rekreatywno-Turystyczny - trasy rowerowe drogą do rozwoju turystyki aktywnej w Subregionie Centralnym - Miasto Jaworzno

Projekt Regionalny Obszar Rekreatywno-Turystyczny - trasy rowerowe drogą do rozwoju turystyki aktywnej w Subregionie Centralnym - Miasto Jaworzno polega na wytyczeniu i oznakowaniu 277 km turystycznych szlaków rowerowych na terenie Jaworzna wraz z niezbędną infrastrukturą (oznakowanie, stojaki na rowery, miejsca postojowe, itp.). Szlaki będą łączyć się ze szlakami w sąsiednich gminach Śląska i Małopolski.

OGÓLNYM celem projektu jest wzrost konkurencyjności turystycznej regionu. Jego osiągnięcie jest uwarunkowane rozwojem infrastruktury aktywnych form turystyki. W dalszej perspektywie projekt przyczyni się do umocnienia sektora usług związanych z turystyką, co podniesie atrakcyjność turystyczną województwa. Powstałe w wyniku realizacji projektu szlaki, będą też ważnym narzędziem promocji regionu.

Celem głównym planowanego przedsięwzięcia jest wzrost zainteresowania turystyką rowerową poprzez utworzenie sieci tras rowerowych spójnej z siecią regionalną.

Cele szczegółowe:

1. Zwiększenie dostępu do krajoznawczych i rekreacyjnych szlaków rowerowych.
2. Ułatwienie orientacji w terenie korzystającym z infrastruktury rowerowej.
3. Zapewnienie wygodnego użytkowania szlaków.
4. Podniesienie wiedzy na temat walorów kulturowych i rekreacyjnych sieci szlaków rowerowych w Jaworznie i regionie.

Bezpośrednimi beneficjentami są rowerzyści korzystający z wytyczonych tras. Pośrednim beneficjentem projektu jest Miasto Jaworzno, które dzięki jego realizacji będzie postrzegane jako miejsce atrakcyjne do uprawiania turystyki krajoznawczej i rekreacyjnej.

Całkowity koszt projektu: 778 673,54 zł

Wielkość dofinansowania: 614 332,43 zł

Wkład własny gminy: 164 341,11 zł

Projekt współfinansowany przez Unię Europejską z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Śląskiego na lata 2007-2013.

Projekt realizowany w ramach Programu Rozwoju Subregionu Centralnego.

Informacje źródłowe na temat Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Śląskiego na lata 2007-2013 znajdują się na stronie www.rpo.silesia-region.pl.

**PROGRAM
REGIONALNY**
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

Śląskie.
Pozytywna energia

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI FUNDUSZ
ROZWOJU REGIONALNEGO

II. CHARAKTERYSTYKA SZLAKÓW W JAWORZNIE

Sieć turystyczno-rekreacyjnych szlaków rowerowych Jaworzna zrealizowana została przez Miasto Jaworzno w ramach programu „Regionalny Obszar Rekreacyjno-Turystyczny - trasy rowerowe drogą do rozwoju turystyki aktywnej w Subregionie Centralnym - Miasto Jaworzno”.

► Na rowerze w okolicach Jaworzna
fot. B. Czerwiński

Szlaki rowerowe Jaworzna są częścią Śląskiej Sieci Tras Rowerowych, zakładającej powstanie szkieletu powiązań ze sobą wszystkich gmin szlakami głównymi o numerach jedno- i dwucyfrowych oraz uzupełnienie tego szkieletu szlakami drugorzędnymi (lokalnymi) o numerach trzycyfrowych.

Wyznakowana wiosną 2010 r. sieć tras rowerowych połączyła ze sobą dzielnice i osiedla miasta oraz tereny rekreacyjne Jaworzna. Utworzono także połączenia z sąsiednimi gminami: Sosnowcem, Sławkowem, Bukownem, Trzebiną, Chrzanowem, Chełmkami i Mysłowicami, a poprzez szlaki rowerowe w tych gminach z Katowicami, Mikołowem, Olkuszem, Pszczyną, Oświęcimiem i Krakowem. Łącznie sieć tworzy 22 odcinki tras i ich odgałęzienia o sumarycznej długości około 277 km.

Trasy rowerowe prowadzą jezdniami ulic, projektowanymi drogami dla rowerów lub ciągami pieszo-rowerowymi, położonymi w obrębie pasów drogowych dróg publicznych lub zieleni miejskiej. Ponadto drogami dojazdowymi do pól i innych obszarów a także terenami leśnymi znajdującymi się we władaniu Lasów Państwowych – Nadleśnictwa Chrzanów.

Oznakowanie szlaków rowerowych

Wszystkie szlaki oznakowane są w obu kierunkach jednolitymi znakami wykonanymi jako znaki drogowe lub symbole namalowane na drzewach.

Wyznakowano szlaki w 5 kolorach (czerwonym, niebieskim, zielonym, żółtym, czarnym). Kolor szlaku nie odpowiada jego trudności ani długości.

znak podstawowy –
rower i pasek w kolorze szlaku oznaczający jazdę prosto, umieszczany głównie za skrzyżowaniem dróg (także za znakiem początku szlaku)

znak początku / końca szlaku –
rower i kropka w kolorze szlaku

Znaki oznaczające zmianę kierunku jazdy

na najbliższym skrzyżowaniu,
umieszczane przed zakrętami szlaku

Znaki stanowią białe kwadraty o boku 200 mm lub prostokąty o krótszym boku 200 mm, na nich oprócz roweru w kolorze czarnym znajdują się kolorowe paski, kropki lub strzałki.

Kolorem szlaku nazywa się kolor pasków, kropek i strzałek na znakach i drogowkach.

Wykaz szlaków rowerowych Jaworzna

Nr trasy	Kolor trasy	Przebieg trasy	Karta mapy	Długość [km]
007		Trasa Katowice – Kraków <i>Na terenie gminy: Jaworzno-Jeleń – Celinowe Górki – Jaworzno-Byczyna</i>	8, 9	8,4
008		Trasa okrążająca GOP od południowego wschodu Pszczyna Sławków <i>Na terenie gminy: Jaworzno-Jeleń – Celinowe Górki – Sielec – Bory – Stara Huta – Os. Górnicze – Śródmieście – Dobra – Szczakowa-cmentarz – Sosina</i>	2, 3, 6, 9	18,6
028		Trasa Mikołów – Jaworzno <i>Boże Dary – Droga Zielona koło Murcek – ośrodek wypoczynkowy „Wesoła Fala” – Morgi – Brzezinka – Wysoki Brzeg – Elektrownia Jaworzno III – droga do Zalewu Łęg – Zalew Podłężę – Pszczelnik – Os. Kościuszki – Śródmieście</i>	5, 6	10,6
470		<i>Sosnowiec-Maczki – Jaworzno-Długoszyn – Niedzieliska – Os. Gigant – Os. Podwale – ul. Sławkowska</i>	2, 6	8,1
471		<i>ul. Sławkowska – Chrzastówka – OChK Dobra-Wilkoszyn – PKP Ciężkowice – Góra Wielkanoc – Klucz – Ciężkowice – L. Ciężkowice – Rez. “Dolina Żabnika”</i>	2, 3, 4, 6, 7	9,5
472		Trasa okrężna wokół Jaworzna: PKP Jaworzno-Szczakowa – Zalew Sosina – Sosina – Grabańka – Ciężkowice – Klucz – Pogorzela – Doliska – Jezioroki – Na Prądku – Cezarówka Górna – Przedewsie – Byczyna – Groble – ośrodek Tarka – Wygoda – Jeleń – Biały Brzeg – Zalew Podłężę – Zalew Łęg – Elektrownia Jaworzno III – Os. Awaryjne – Dąbrowa Narodowa – wychodnie skalne – Długoszyn – droga do Maczek – Szczakowa-Wieś – PKP Jaworzno-Szczakowa.	1, 2, 5, 6, 7, 8, 9	48,8
473		<i>Os. Stałe, skraj pd. – Os. Stałe – Niedzieliska – kamieniołom Sodowa Góra – Las Wilkoszyn-Dobra – Wilkoszyn – Równa Górka – Góra Grodzisko – Bory.</i>	1, 2, 6, 7, 8	15,4
474		<i>Jaworzno-Zalew Sosina – Rzym – Ciężkowice – Głaziec – Góry Luszowskie – Trzebinia</i>	3, 4, 7	9,8
475		<i>Zalew Sosina: okrężny wokół zalewu</i>	3	5,1
476		<i>Niedzieliska – Os. Gigant – Os. Podłężę – Kol. Artur – Os. Stałe, skraj – Os. Awaryjne – droga do Elektrowni Jaworzno III – Wysoki Brzeg – Trójkąt Trzech Cesarzy</i>	1, 2, 3, 5	12,7
477		<i>Dąbrowa Narodowa – Os. Stałe – Park im. Lotników Polskich – Dąbrowa Narodowa-cmentarz – Strug – Szczakowa-Wieś – PKP Jaworzno-Szczakowa</i>	1, 2	10,2

478		Śródmieście – Os. Górnicze – Stara Huta – Bory – Sielec – Okrągłe – Byczyna-Laskowiec – ośrodek Tarka – Dąb, skraj – <i>Leśna Góra – Chelmek</i>	6, 8, 9	16,9
479		Os. Podłże – Pszczelnik – Łęg – Jeleń	5, 6, 9	7,2
479a		Las na północ od Jelenia - Białego Brzegu: połączenie tras nr 472 i 479	5	0,5
480		Równa Górka – Jeziorki – Rękaw – PKP Ciężkowice – Ciężkowice – L. Ciężkowice – Rez. „Dolina Żabnika” – <i>Bór Biskupi – Pszeń – Podlesie – PKP Bukowo</i>	3, 4, 6	12,9*
480a		łącznikowy: trasa 480 – szlak czerwony powiatu chrzanowskiego	4	1,3
481		Śródmieście – Równa Górka – Góra Grodzisko – Przedewsie – Byczyna – Dąbrówka – Cezarówka Dolna – Cezarówka Górna – Kijanica – Krupka-Mostki – Dęby Luszowickie – Głaziec – Ciężkowice – Chyby – Sosina – Zalew Sosina	3, 6, 7, 8	24,2
482		Zalew Sosina – Pieczyska – Szczakowa-cmentarz – Dąbrówka – kamieniołom Sodowa Góra – Niedzieliska – Ustronie – Dąbrowa Narodowa-cmentarz – droga do PKP Sosnowiec-Jęzor – Łubowiec	1, 2, 3	13,1
483		szlak okrężny: Ciężkowice-Wodka – Krzemionka – Pogorzela – Dolniska – Pod Łuznikiem – Ciężkowice-Wodka	7	5,0
484		PKP Jaworzno-Szczakowa – Dąbrówka – Szczakowa-cmentarz – Pieczyska-ul. Płetwonurków – ścieżka nad kamieniołomem – Gródek – Ciężkowice-Rzym	2, 3	5,0
485		Szczakowa – Pieczyska-ul. Płetwonurków – Podzapuszcisko – Ciężkowice-Rzym	2, 3	3,8

* Odcinek na mapie

► Okolice Jaworzna, fot. B. Czerwiński

III. INFORMACJE O JAWORZNIE

Położenie

Miasto Jaworzno położone jest we wschodniej części województwa śląskiego, w widłach Przemyszy i Białej Przemszy. Leży na pograniczu dwóch krain geograficznych: Wyżyny Śląskiej i Wyżyny Krakowskiej oraz dwóch regionów przyrodniczo-kulturowych: Górnego Śląska i Małopolski. Pod względem powierzchni, 152,7 km², stanowi jedno z największych miast w Polsce. Jaworzno składa się z dzielnic, niegdyś samodzielnych miejscowości, stanowiących swoiste wysepki, oddzielone od siebie pasmami zieleni. Nie posiada natomiast ścisłego centrum wokół rynku i promieniście rozchodzących się ulic, tak jak miasta lokowane na prawie niemieckim. Wokół centralnie położonego Śródmieścia leżą gwiazdźście luźno ze sobą powiązane dzielnice: Byczyna, Ciężkowice, Dąbrowa Narodowa, Długoszyn, Jeleń i Szczakowa. W ich obrębie znajdują się mniejsze dawne wsie i przysiółki. Lasy i tereny wolne od zabudowy zajmują ponad 60 % powierzchni miasta.

Jaworzno rozwinęło się na skrzyżowaniu ważnych szlaków komunikacyjnych prowadzących ze wschodu na zachód i z północy na

Historia

Jaworzno ma uprawnienia miejskie od 1901 r., ale jego historia liczy prawie 800 lat. Znaleźiska archeologiczne wskazują, że osadnictwo istniało na terenie dzisiejszego miasta już w młodszej epoce kamienia. Wczesno-średniowieczna osada funkcjonowała na wzgórzu Grodzisko, o czym świadczą słabo zarysowane wały.

Pierwsze wzmianki o Jaworznie, Ciężkowicach i Długoszynie pochodzą z lat 1229-1243. Są to dokumenty poświadczające darowiznę tych miejscowości na rzecz klasztoru w Staniątkach przez kasztelana krakowskiego. Osady te rozwijały się samodzielnie w obrębie jaworznińskiej parafii, która istnieje od 1335 roku. Każda z nich miała status osady wiejskiej. Leżały na pograniczu ówczesnego państwa polskiego, z dala od ważnych szlaków komunikacyjnych.

Początkowo ziemia jaworznińska była zależna politycznie od Księstwa Opolskiego. W 1274 roku książę Bolesław Wstydlivy, w toku walk z księciem opolskim, przyłączył ją do Księstwa Krakowskiego. Na rzece Przemszy koło Jelenia ustaliła się granica, która od tamtego czasu oddzielała Śląsk od Małopolski. Od tego czasu ziemia jaworznińska należała do Krakowskiego i wchodziła w skład Małopolski.

► Witamy w Jaworznie, fot. B. Czerwiński

południe. Przez miasto przebiegają: autostrada (A4) Wrocław-Katowice-Kraków-Medyka, drogi krajowe: S-1 Gdańsk-Cieszyn i nr 79 Bytom-Kraków-Warszawa. Stacja Jaworzno-Szczakowa jest jednym z większych w Polsce węzłów kolejowych. Do najbliższego portu lotniczego „Katowice” w Pyrzowicach jest około 30 km, a do portu lotniczego w Krakowie – Balicach około 50 km.

► Rynek w Jaworznie, arch. UM w Jaworznie

Duże znaczenie dla rozwoju gospodarczego miało górnictwo kruszcowe, które istniało tutaj od wczesnego średniowiecza. Prawdopodobnie fakt odkrycia złóż galeny ołowianej doprowadził do powstania pierwszych osad w okolicy. Teren ten w XII wieku stanowił puszcę graniczną między Śląskiem a Małopolską. Eksploatacja górnictwa została zakończona pod koniec XVI wieku, gdy wyczerpały się złoża rudy ołowiu.

W wyniku trzeciego rozbioru Polski, w 1795 roku, Jaworzno znalazło się w zaborze austriackim. W latach 1809-1815 tereny wsi wchodziły w skład Księstwa Warszawskiego, a w latach 1815-1846 znalazły się w granicach

Rzeczpospolitej Krakowskiej. W tym okresie jaworzniczy teren był pograniczem nie tylko od strony Jelenia (zeka Przemsza), ale także

► **Budynek wielofunkcyjny, podczas II wojny światowej siedziba GESTAPO, późniejszy szpital, obecnie siedziba Sądu Rejonowego, fot. arch. UM w Jaworznie**

wzdłuż rzeki Biała Przemsza. Region miał kształt trójkąta, który bokami opierał się o graniczne rzeki – Przemszę i Białą Przemszę, natomiast podstawą łączył się z terytorium Rzeczpospolitej Krakowskiej. W historiografii zbieg granic trzech państw: Rosji, Prus i Austrii, określane jest jako „Trójkąt trzech cesarzy”. Miejsce to znajduje się w okolicy Słupnej koło Mysłowic. W tym miejscu Biała i Czarna Przemsza łączą się ze sobą tworząc rzekę Przemszę. Granice państwowe ustalone na kongresie wiedeńskim w 1815 roku przetrwały do 1918 roku, kiedy powstało niepodległe państwo polskie. Po powstaniu listopadowym teren ten znalazł się pod wpływem propagandy krakowskich środowisk narodowo-patriotycznych. Dało to pozytywny rezultat w 1846 roku, kiedy jaworzniccy górnicy wzięli liczny udział w powstaniu krakowskim. Po powstaniu, Rzeczpospolita Krakowska wraz z Jaworzniem, została włączona do Austrii. W okresie powstania styczniowego w okolicznych lasach działała partyzantka.

XIX wiek to okres rozkwitu gospodarczego. Ważnym wydarzeniem było wybudowanie w latach 1833-1838 drogi o twardej nawierzchni. Prowadziła ona z Krakowa przez Krzeszowice, Trzebinę, Chrzanów aż do Jaworzna (przez Balin i Jeziorki, dzisiejszą ulicę Insurekcji Kościuszkowskiej). Krótszą drogę do Chrzanowa przez Byczynę

► **Jelenia: słup graniczny Cesarstwa austro-węgierskiego, fot. arch. UM w Jaworznie**

wybudowano w 1876 roku na zlecenie Jaworzniczego Gwarectwa Węglowego. Jednocześnie wydłużono drogę w kierunku Mysłowic, budując kolejne odcinki przez Dąbrowę aż do Jęzora.

Powstało również połączenie kolejowe na trasie Kraków – Mysłowice. Podstawowym warunkiem, jaki rząd Rzeczpospolitej Krakowskiej postawił budowniczym, było przeprowadzenie linii kolejowej przez Jaworzno. Z przyczyn technicznych nie udało się doprowadzić jej do centrum, ale przeprowadzono ją możliwie najbliżej – przez Ciężkowice i Szczakową. Była to tzw. linia górnośląsko-krakowska, uruchomiona oficjalnie w 1847 roku. Końcowy przystanek stanowiły Mysłowice, leżące na terenie Prus. Połączenie z linią warszawsko-wiedeńską uzyskano przez wybudowanie krótkiego odcinka Szczakowa – Maczki. Maczki, zwane Granicą, były krańcową miejscowością zaboru rosyjskiego. W 1850 roku linia kolejowa Kraków-Mysłowice przeszła na własność skarbu austriackiego. Nosiła na-

► **Jelenia: kościół p.w. Podwyższenia Krzyża Świętego, fot. arch. UM w Jaworznie**

zwę Cesarsko-Królewskiej Uprzywilejowanej Kolei Północnej Cesarza Ferdynanda. W drugiej połowie XIX wieku została włączona w ogólnokrajową sieć kolejową Austrii. W ten sposób Szczakowa uzyskała status ważnego połączenia kolejowego – można było stąd jechać w każdym kierunku Europy.

W latach 1900-1903 wybudowano lokalną linię kolejową Jaworzno – Chrzanów z bocznymi dla miejscowych kopalń oraz odcinek Jaworzno – Szczakowa z bocznicy dla cynkowni w Niedzieliskach (później fabryka bieli cynkowej). Dla ruchu pasażerskiego uruchomiono relacje pociągów na liniach: Jaworzno – Chrzanów, Jaworzno – Bołęciny oraz Jaworzno – Alwernia. W tutejszych osadach (Byczyna, Bory) powstały przystanki kolejowe, a w Jaworznie dworzec.

Rozwój górnictwa węglowego zainicjował król Stanisław August Poniatowski. W 1767 roku

uruchomiono w Szczakowej pierwszą polską kopalnię węgla kamiennego, która stała się jednocześnie jedną z najstarszych w Europie. W Jaworznie ówczesni dzierżawcy dóbr, Hipolit Kownacki oraz Aleksander Romiszewski, około 1790 roku rozpoczęli wydobycie węgla kamiennego i odtąd nieprzerwanie trwała tutaj epoka górnictwa węglowego. Od początku jaworzniński surowiec miał poważną konkurencję w postaci węgla śląskiego.

Rząd Rzeczypospolitej Krakowskiej znalazł rozwiązanie tego problemu, łącząc wydobycie węgla z produkcją cynku oraz alunu. Cynkowonie budowano w pobliżu kopalni węgla, co przynosiło znaczne oszczędności związane z transportem surowca. W jaworznińskiej okolicy, poza złożami węgla, były również pokłady galmanów, czyli rud cynkowych. Pierwsza cynkowonia w mieście została uruchomiona w 1818 roku, druga rozpoczęła produkcję dwa lata później. Obie znajdowały się w rejonie Starej Huty i zapewniły stały zbytny węgla z jaworznińskich kopalni – tylko pewna ilość surowca przeznaczana była na cele opałowe dla ludności. W okolicy zwanej Niedzieszkami znany przemysłowiec, Piotr Steinkeller, założył prywatną kopalnię wraz z hutą cynku. W 1835 roku jego zakład został wykupiony przez rząd krakowski i połączony z jaworznińskimi zakładami. Rozwój gospodarczy Jaworzna uległ zahamowaniu na przełomie połowy XIX wieku. Powodem był spadek koniunktury na rynku światowym.

Uruchomienie kopalni węgla oraz hut cynkowych spowodowało napływ ludzi do pracy i duże zmiany dla Jaworzna. Wsie ukształtowała się w średniowieczu jako tzw. ulicówka – budynki i zabudowania usytuowane były wzdłuż

► Osiedle Stale – Sanktuarium MB Nieustającej Pomocy, fot. arch. UM w Jaworznie

głównej drogi, która biegła w poprzek wzniesienia zwanego Pańską Górą. Kościół parafialny stał na rozwidleniu dróg i był centralnym punktem wsi. Tuż przed kościołem, w dół wzniesienia, biegła droga do Jelenia (obecnie ulica A. Mickiewicza). Za kościołem, na północ, biegła droga do Szczakowej. Z kolei droga na północny-wschód prowadziła do Ciężkowic (obecnie ulica Sławkowska). Mapa wsi Jaworzno z 1819 roku wskazuje, że na miejscu dzisiejszego rynku znajdowało się rozwidlenie lokalnych dróg. Ulica Grunwaldzka wcześniej nie istniała – wytyczono ją ze względu na rozwój aglomeracji i sukcesywnie przedłużano w stronę Dąbrowy. Pierwsze nazwy ulic w Jaworznie pojawiły się pod koniec XIX wieku. Były to ulice Franciszka Józefa I (Stojalowskiego) oraz Gutmana (Pocztowa).

Rozwój gospodarczy przyczynił się do uzyskania 21 września 1901 roku przez miasto praw miejskich. Zgodnie z ustawą z 23 marca 1889 roku były to uprawnienia „miasta pierwszorzędnego” – nie było już miasteczkiem, lecz miało prawa większego miasta. Takie same uprawnienia otrzymała Szczakowa już w 1897 roku. Utworzono także gminy wiejskie: Jaworzno – wieś, do której należały Byczyna i Jeleń oraz Szczakowa – wieś, w skład której weszły: Ciężkowice, Długoszyn i Dąbrowa. Była to już druga przymiarka do praw miejskich. Początkowo prawa miejskie Jaworzno miało otrzymać za czasów Rzeczypospolitej Krakowskiej w 1846 roku, jednak Powstanie Krakowskie i w jego wyniku likwidacja Rzeczypospolitej Krakowskiej zniweczyły całe przygotowania.

Przełom wieków przyniósł nasilenie działalności społeczno-politycznej i niepodległościowej. Jaworzno było terenem agitacji społecznej i propagatora oświaty wśród robotników i rolników – ks. Stanisława Stojalowskiego. Z jego inicjatywy powołano do życia działające do dzisiaj Stowarzyszenie Katolickie „Przyjaźń Jaworznińska”. W okresie powstań śląskich miasto stało się zapleczem i miejscem schronienia dla powstańców.

Okres Drugiej Rzeczypospolitej to czas dalszego rozwoju miasta. W gospodarce, prawie

► Szczakowa, Pomnik Grunwaldzki, fot. arch. UM w Jaworznie

monopolistyczną pozycję, zajmuje górniczo-węglowe. Wiedeńska spółka Gutmanów sprzedała tutejsze kopalnie polskiej spółce, utworzonej przez zarządy miejskie Krakowa

► **Pomnik Niepodległości upamiętniający udział jaworzniaków w walkach o niepodległość narodu polskiego autorstwa A.Zwolaka i G.Bilińskiego**
 fot. arch. UM w Jaworznie

i Lwowa oraz dwa banki z siedzibami w tych miastach. Spółka przyjęła nazwę Jaworzniackie Komunalne Kopalnie Węgla SA w Krakowie. W latach 1920-1923 wybudowano nową kopalnię Jan Kanty. Stare kopalnie zmieniły nazwy: Friedrich-August na Józef Piłsudski, Rudolf na Tadeusz Kościuszko.

W latach 1916-1918 wybudowano Zakłady Chemiczne Azot, w których produkowano kwas azotowy i saletrę sodową z przeznaczeniem

► **Szkoła w Dąbrowie Narodowej zbudowana w 1913 r., fot. arch. UM w Jaworznie**

dla rolnictwa. Produkcja oparta była na technologii opracowanej przez prof. Ignacego Mościckiego, pierwszego dyrektora fabryki w latach 1916-1921. Obok zakładów Azot powstało osiedle dla załogi, a w centrum miasta wybudowano nową ulicę – aleję I. Mościckiego (ulica F. Chopina). W Niedzieliskach rozwijała się fabryka bieli cynkowej.

Po klęsce wrześniowej Jaworzno i okoliczne tereny aż po Młoszową zostały włączone do Rzeszy. Przy drodze do Katowic, w Dąbrowie Narodowej w rejonie dzisiejszego Osiedla Stałego, władze okupacyjne utworzyły 15 czerwca 1943 r. filię obozu KL Auschwitz-Birkenau. W latach 1947-49 funkcjonował tu utworzony 23 kwietnia

1947 r. decyzją Biura Politycznego KC PPR Centralny Obóz Pracy Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego. Przeznaczony był dla Łemków i Ukraińców przesiedlanych ze swoich ziem, którzy podejrzani byli o współpracę lub sympatyzowanie z OUN i UPA. Kierowano tam inteligencją ukraińską, księży greckokatolickich i osoby podejrzane aresztowane w czasie „Akcji Wisła”. W obozie tym znalazło się prawie 3900 więźniów. Centralny Obóz Pracy w Jaworznie funkcjonował do lutego 1949. Później, do 1956 r. działało tam Progressywne Więzienie dla Młodocianych w Jaworznie, nazywanych obecnie „Jaworzniakami”. Wśród skazanych w obozie tym oprócz Ukraińców znaleźli się przede wszystkim polscy działacze niepodległościowi, żołnierze AK, górnicy, Niemcy oraz polska młodzież podejrzana o przynależność do organizacji antykomunistycznych. Więźniowie pracowali w pobliskiej kopalni węgla kamiennego.

Po II wojnie światowej Jaworzno należało do województwa krakowskiego. Nastąpił intensywny rozwój gospodarczy, społeczny i terytorialny miasta. W ramach planu 6-letniego zbudowano tutaj jedną z największych ówczesnie elektrowni – Elektrownię Jaworzno II. Rozbudowano Zakłady Chemiczne Organika – Azot, Hutę Szkła Okiennego „Szczakowa”, powstała kopalnia Piasku Podsadzki „Szczakowa”. Kopalnie połączono w dwie duże: „Jaworzno” i „Komuna Paryska”.

W 1976 roku zakończono budowę najnowocześniejszego obecnie zakładu w mieście – Elektrowni Jaworzno III. Powstały nowe osiedla mieszkaniowe: Stałe, Awaryjne, Podwale, Podłęże.

Równocześnie nastąpiły zmiany administracyjne. W 1954 r. przyłączono do Jaworzna wieś Dąbrowa Narodowa, w 1956 r. – miasto Szczakowa, w 1972 r. – Ciężkowice, w 1974 r. – Jeziorki, w 1977 r. – miasto Jeleń i gminę Byczyna. W 1975 roku w wyniku reformy administracji i podziału kraju na 49 województw miasto znalazło się w granicach woj. katowickiego. Od 1 stycznia 1999 roku Jaworzno należy do woj. śląskiego i uzyskało status miasta na prawach powiatu.

Położenie i historia miasta sprawiły, że jest ono dzisiaj „bramą Śląska”. Miasto historycznie związane z Małopolską, od XIX wieku wchodziło w skład tzw. Zagłębia Krakowskiego, galicyjskiego odpowiednika Zagłębia Dąbrowskiego w zaborze rosyjskim, którego rozwój i rozkwit oparty został na wydobyciu miejscowych surowców naturalnych (węgiel, cynk, ołów, srebro) oraz przemyśle przetwórczym (chemicznym, cementowym, energetycznym). Obecnie Jaworzno stanowi część konurbacji śląsko-dąbrowskiej, tworząc wraz z 13 innymi miastami na prawach powiatu Górnośląski Związek Metropolitalny.

Rzeźba terenu

Jaworzno jest położone w południowo-wschodniej części makroregionu Wyżyna Śląska, w regionie Pagóry Jaworznickie, który obejmuje miasto i przyległe miejscowości. Ich łączna powierzchnia wynosi około 513 km². Pagóry Jaworznickie różnią się od otaczających je Wyżyn (Olkuskiej, Katowickiej) i Garbu Tarnogórskiego mniej zwartymi formami rzeźby terenu. Od południowego wschodu graniczą z Rowem Krzeszowickim i Garbem Tenczyńskim, a od południa z Kotliną Oświęcimską. Budująca region dolomity triasowe nie tworzą tu ciągłej i zwartej powierzchni, lecz izolowane pagóry poroździelane różnorodnym systemem obniżen, gdzie w pokładach o znacznej miąższości osadziły się piaski lodowcowe i rzeczne. W jednym z takich obniżen, o powierzchni około 32 km², znajduje się największy w Polsce obszar występowania lotnych piasków – Pustynia Błędowska.

Najwyższy punkt na terenie miasta to Góra Przygoń (354,7 m n.p.m.) w dzielnicy Ciężkowice, zaś najniższy znajduje się w rejonie spływu wód Kanału Matylda do rzeki Przemszy (232 m n.p.m.). W ukształtowaniu powierzchni miasta dominują dwa typy form: niewysokie pagóry i podłużne garby o krótkich, dość stromych, niejednokrotnie asymetrycznie nachylnych stokach oraz płaskie równiny. Pagóry i garby są pochodzenia erozyjno-denudacyjnego, a równiny akumulacyjnego. Na terenie Jaworzna można wyróżnić następujące jednostki geomorfologiczne: Kotlina Boru Biskupiego, Kotlina Mysłowicka, Kotlina Chrzanowska, Niecka Wilkoszyńska, Garb Ciężkowicki, Garb Długoszyński, Garb Jaworznicki, Równina Łużnika i Pagóry Imielińskie.

Kotlina Boru Biskupiego. Na terenie Jaworzna znajduje się południowa część Kotliny. Jej dno przykrywają polodowcowe ily, piaski i gliny oraz piaski fluwiogłajalne i rzeczne. Akumulacyjną równinę, miejscami pokrytą wydhami, rozcinają do głębokości 2 m meandrujące koryto Białej Przemszy i jej

rozległe wyrobiska piasków podsadzkowych – na jednym z nich utworzono zbiornik wodny Sosina. Południowe zbocze kotliny przechodzi w stoki Garbu Ciężkowickiego. W kierunku zachodnim kotlina zwęża się mocno, tak by pomiędzy Długoszymem i Klimontowem, przejść w Kotlinę Mysłowicką.

► Zalew „Łęg”, fot. Ł. Zych

Kotlina Mysłowicka. Wschodnia część Kotliny zajmuje około 25 % północno-zachodniej części miasta (rejon Dąbrowy Narodowej). Jej dno stanowi sterasowana równina, położona na wysokości 260-275 m n.p.m. W kotlinie zbiegają się Biała i Czarna Przemsza tworząc rzekę Przemszę, która jest częściowo wyprostowana i uregulowana, a odcięte meandry są słabo widoczne. Kotlinę ograniczają: od wschodu Garb Długoszyński i Garb Jaworznicki, a od południa Pagóry Imielińskie.

Niecka Wilkoszyńska. Nazwę tej tektonicznej niecki, utworzonej w osadach triasowych, określili geolodzy, wzorując się na dawnej wsi, a obecnie osiedla Wilkoszyn. Jej oś przebiega z północnego-zachodu na południowo-wschód od Długoszyzna nad Białą Przemszą do Trzebini i Chrzanowa nad Chechłem. Skrzydła niecki tworzą dwa pasma wzniesień o charakterze progów strukturalno-denudacyjnych typu kuest. Skrzydło północno-wschodnie niecki stanowi Garb Ciężkowicki, skrzydło południowo-zachodnie – Garb Jaworznicki. Pomiędzy nimi znajduje się Równina Łużnika.

Garb Ciężkowicki.

To pas wzgórz wysokości do 45 m i szerokości 0,2-2,0 km, ciągnący się z północnego-zachodu na południowo-wschód (od Szczakowej do Sierszy) na długości 10 km. Koło Ciężkowic, na odcinku ok. 4 km, północno-wschodnia część Garbu jest klasyczną kuestą. Stromość progów podkreślają tu skarpy kilkumetrowej wysokości. Stok południowo-wschodni jest łagodny, bez wyraźnego załomu przechodzący w Równinę Łużnika. Właśnie tutaj znajduje się Góra Przygoń (354,7 m n.p.m.) – najwyższe wzniesienie miasta. Środkowa część Garbu na południe od Pieczysk jest wysokim na 43 metrów elip-

► Niecka Wilkoszyńska, fot. arch. UM w Jaworznie

dopływów – Jaworznika i Koziego Brodu. Erozyjne podcięcia koryta tworzą miejscami malownicze zakola. Znajdują się tutaj także

tycznym pagórem o wymiarach 2,5 x 1,0 km. W jego środkowej części znajduje się nieczynny, zalany wodą, kamieniołom dawnej cementowni. Północną część Garbu stanowi stromy stok, opadający na północ w kierunku Szcz-

sowych wapieni i dolomitów. W przedłużeniu strukturalnego Garbu Jaworznickiego, od Byczyny po Kąty, przebiega byczyński próg tektoniczny. Próg tworzy łańcuch pojedynczych, mocno zniszczonych wzgórz, zorientowanych dłuższymi osiami równoległe do linii uskoku, wzdłuż którego powstał zrąb byczyński i trzeciorzędowe zapadlisko Rowu Chrzanowskiego. Stoki północno-wschodnie na ogół są łagodnie i bez załomu przechodzą w Równinę Łuźnika. Najwyższymi wzniesieniami tego odcinka Garbu są: Góra Łązy (328 m n.p.m.), Góra Korzeniec (310,5 m n.p.m.), Gradowiec (293,1 m n.p.m.) oraz ramię Góry Pod Wiankiem (334 m n.p.m.).

► Okolice Niedzielisk, fot. J. Bajgrowicz

► Okolice Sodowej Góry, fot. B. Czerwiński

kowej. W Pieczyskach przez Garb Ciężkowicki przełamuje się potok Łuźnik.

Garb Długoszyński. Jest to 30-metrowej wysokości pagór o szerokości 1 km, będący przedłużeniem Garbu Ciężkowickiego w kierunku północno-zachodnim. Garby oddziela uskok liniowy. Kulminacją Garbu Długoszyńskiego jest Góra Skała (293 m n.p.m.).

Garb Jaworznicki. Wyniesienie łukowato wygięte w kierunku zachodnim, część północna ma przebieg południowy. Garb opada ku Kotlinie Mysłowickiej stokiem denudacyjnym. Charakterystyczną cechą są spłaszczone kulminacje rozdzielone szerokimi nieckowatymi dolinami. Ponad wierzchołkami wznoszą się twardestwowe pagóry: Grodzisko (351 m n.p.m.), Koźmin (333,1 m n.p.m.), Ostra Góra (311 m n.p.m.), Równa Górką (319,6 m n.p.m.), Warpie (316,5 m n.p.m.), Sodowa Góra (296,6 m n.p.m.), Pietrusowa Góra (311,9 m n.p.m.), Bielany Góra (320,9 m n.p.m.), utworzone z odpornych tri-

Równina Łuźnika. Płaska osiowa część Niecki Wilkoszyńskiej wypełniona piaskami, żwirami i madami zlodowacenia środkowopolskiego. Jej podmokle i zabagnione dno leży na wysokości około 280 m n.p.m. Dnem niecki płynie potok Łuźnik, którego prawie cała zlewnia znajduje się w granicach miasta Jaworzna.

Pagóry Imielińskie. Zrębowe wzgórze utworzone są z dolomitów i wapieni środkowego triasu. Na terenie Jaworzna, w Jeleniu, znajduje się tylko ich wschodnia część. Stoki pagórów są strome, mają charakter progów tektonicznych lub strukturalno-denudacyjny typu kuest. Pagóry z północy na południe przecina przełom rzeki Przemszy o głębokości do 45 m.

Kotlina Chrzanowska lub Rów Chrzanowski to trzeciorzędowe zapadlisko tektoniczne.

W obrębie Jaworzna leży tylko północna część Kotliny. Jej dno jest płaską równiną utworzoną ze zdegradowanych piaskowców sangrowych. Rozcina je z północy na południe dolina Przemszy, a ze wschodu na zachód Byczynka, Kępnica i Kanał Matylda z doptywami.

W dolinie Przemszy zachowały się ślady starorzeczy.

► Dobra-Wilkoszyn, fot. arch. UM w Jaworznie

Wody

Obszar Jaworzna leży w dorzeczu Wisły. Wzdłuż północnej granicy, ze wschodu na zachód, płynie rzeka Biała Przemsza, która pomiędzy Mysłowicami i Jęzorem łączy się z Czarną Przemszą tworząc rzekę Przemszę. Przemsza płynie na południe wzdłuż zachodniej granicy miasta. Z lewej strony, koło Długoszyna, do Białej Przemszy uchodzi Kozi Bród, który w górnym odcinku przyjmuje dopływy: Jawornik i Żabnik, a w Szczakowej – Łużnik. Potoki te, poprzez system mniejszych dopływów i rowów melioracyjnych odwadniają rozległy obszar północnej części miasta położony, pomiędzy Ciężkowicami i Jeziorkami. Od strony Niedzieliska wpływa do Przemszy Żelazna Woda, a od Łubowca niewielki ciek uchodzący do rzeki na terenie Jęzora. Powyżej Jelenia do Przemszy uchodzi Wąwolnica.

Koło dzielnicy Jeleń Przemsza płynie wąską doliną przełomową, poniżej której uchodzi do niej Byczynka, zwana też Ponikwicą, oraz Kanał Matylda zwany Śmierdzionką, Śmidrą lub Kątecką.

► Zalewiska Dobra-Wilkoszyn, fot. K. Pierzchała

Do wód powierzchniowych stojących zaliczamy:

- zalew „Sosina” utworzony w wyrobisku dawnej kopalni piasku,
- zalew „Łęg”,
- zalewisko „Podłęże”,
- stawy „Tarka”.

Przyroda

Środowisko przyrodnicze miasta Jaworzna zostało przekształcone w wyniku działalności górniczej i przemysłowej. Na skutek wieloletniej eksploatacji złóż węgla kamiennego, rud cynku i ołowiu, dolomitów oraz piasków podsadzkowych, nastąpiły znaczne przekształcenia antropogeniczne powierzchni terenu. Pierwotną morfologię terenu zmieniły pozostałości starych hałd kopalnianych i wyrobisk powstałych na skutek eksploatacji surowców skalnych. Istotny wpływ miały także tereny poeksploatacyjne lokalnych piaskowni przekształconych często na składowiska lub osadniki, oraz lokalne zapadliska wykształcone głównie na terenach leśnych, w miejscach gdzie prowadzono płytką eksploatację węgla kamiennego pod utworami czwartorzędowymi. Wieloletnia eksploatacja podziemna przyczyniła się do powstania wielu obniżen terenu oraz zmiany zwierciadła wód gruntowych.

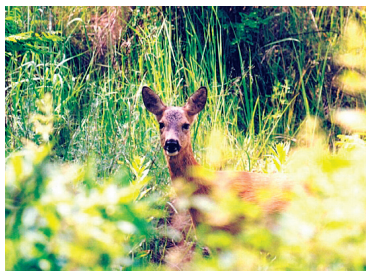
Dawniej naturalną roślinność części zachodniej, północnej i północno-wschodniej Jaworzna tworzyły zbiorowiska leśne. Tutaj, na ubogich, piaszczystych glebach bielicowych, szu-

miał bór sosnowy. Część centralną zajmowały natomiast buczyny porastające żyzne siedliska na glebach brunatnych. Wschód i południe miasta zajmowały tereny borów mieszanych z sosną i dębem, grądy z lipą drobnolistną, dębem i grabem. Wzdłuż cieków wodnych rozpościerały się siedliska lasów łęgowych. Procesy przeobrażenia krajobrazu związane były z działalnością osiedleńczą i rolniczą, a następnie przemysłową.

Obecnie siedliska buczyny i grądu są całkowicie odlesione. Zajmują je pola uprawne, łąki nieużytki i zabudowa miejska. Pomimo wielu zmian, jakie dokonały się w szacie roślinnej miasta, ponad 30% jego powierzchni stanowią lasy, prawie 30% użytki rolne, a pozostałą część tereny miejsko-przemysłowe.

Powierzchnie leśne i zadrzewione miasta zajmują ok. 5355 ha. Nadleśnictwo Chrzanów administruje na terenie Jaworzna lasami o łącznej powierzchni ok. 4400 ha, pozostałą część stanowią lasy gminne i prywatne.

Inwentaryzacja przyrodnicza obszaru Jaworzna pozwoliła wytypować najcenniejsze przyrodniczo rejon, posiadające zróżnicowaną rzeźbę terenu i szatę roślinną oraz bogatą flo-

► Sarna, fot. arch. UM w Jaworznie

► Gruszyca, fot. arch. UM w Jaworznie

► Rezerwat przyrody „Dolina Żabnika”, fot. arch. UM w Jaworznie

re i faunę. Zaliczyć można do nich atrakcyjne pod względem przyrodniczym obszary:

Rezerwat przyrody „Dolina Żabnika” – powołany został dnia 24 czerwca 1996 r. decyzją Ministra Ochrony Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa ze względu na istniejące zasoby flory i fauny oraz szczególne walory krajobrazowe. Rezerwat o powierzchni 42,32 ha, a wraz z otuliną 154,44 ha, położony jest we wschodniej części miasta Jaworzna, na terenie Ciężkowic, w obrębie rozległego kompleksu leśnego „Kolawica”. Obejmuje całą dolinę potoku Żabnik – prawobrzeżnego dopływu Koziego Brodu. Żabnik płynie wąską, malowniczą doliną, wcinającą się w płaski teren Kotliny Biskupiego Boru na głębokość ok. 10 m. O jego charakterze decyduje głównie występowanie na stosunkowo niewielkim obszarze kilku typów siedliskowych, do których zalicza się sam potok wraz z rozlewiskami, zabagnieniami i zastoiskami, bór sosnowy i mieszany z licznymi polanami i terenami piaszczystymi oraz szuwarowiska i niewielkie płyty torfowisk. Na terenie rezerwatu stwierdzono

pospolita, porzeczka czarna, kalina koralowa. Bogato reprezentowany jest świat zwierząt – około 100 gatunków, w tym 44 podlegające ochronie prawnej. Zarówno skład gatunkowy roślin i zwierząt, jak i ich różnorodność sprawiają, że obszar ten stanowi unikatowy teren w skali województwa.

Powierzchniowy pomnik przyrody „Sasanka” – utworzony został decyzją Wojewody Katowickiego z 9 grudnia 1981 r. Jego powierzchnia wynosi 13,56 ha. Ma na celu ochronę jednego z ostatnich w południowej części Polski stanowisk sasanki otwartej – rośliny objętej na terenie kraju ochroną ścisłą, oraz zwiększenia bezrodynowego. Położony jest na południowo-wschodnim skłonie dolomitowego wzgórza Sodowa Góra (328 m n.p.m.), które stanowi doskonały punkt widokowy. W rejonie występują także inne chronione rośliny: śniedek baldaszkowaty, wyblin jednolistny, goryczuszka Wettsteina, pierwiosnek lekarski oraz wiele rzadkich gatunków muraw ciepłolubnych. Od kilku lat nie stwierdzono obecności sasanki otwartej na tym terenie – spowodowane jest to najprawdopodobniej zmianami siedliskowymi oraz niszczeniem (wykopywaniem) roślin.

Obszar chronionego krajobrazu – kompleks leśny „Dobra-Wilkoszyn”

– utworzony Uchwałą Rady Miejskiej w Jaworznie w dniu 27 stycznia 1994 r. Jego powierzchnia wynosi 321,87 ha. Za zadanie ma zachowanie walorów krajobrazowych, zapewnienie ochrony występującym tu rzadkim gatunkom roślin oraz źródeł wody siarczanej. Kompleks leśny „Dobra-Wilkoszyn” położony jest w północno-wschodniej części miasta, pomiędzy Śródmieściem a Ciężkowicami. Obszar leśny, w obrębie Niecki Wilkoszyńskiej, obejmuje pow. 80 ha. Znajdują się na dnie wielkiego, wypełnionego

piaskami fluwioglacjalnymi obniżenia. Doliną tą płynie meandrujący potok Łużnik. Szata roślinna kompleksu leśnego odznacza się różnorodnością oraz bogactwem gatunkowym. Roślinność omawianego terenu reprezentują zbiorowiska leśne, łąkowe, nadwodne i wodne. Duże zróżnicowanie roślinności na tak niewielkim obszarze związane jest zarówno z jego cechami naturalnymi: geologiczno-morfologicznymi, glebowymi, położeniem w dolinie rzecznej, jak i działalnością górniczą, powstaniem deformacji powierzchni – zapadlisk, które wypełniły się wodą niszcząc rosnący tu las. Stopniowo, po kilkunastu latach, dzięki niezwyklej sile regeneracyjnej

► Powierzchniowy pomnik przyrody „Sasanka” fot. arch. UM w Jaworznie

występowanie kilkuset gatunków roślin naczyniowych, wśród nich kilkudziesięciu gatunków chronionych, rzadkich i zagrożonych w skali kraju. Na szczególną uwagę zasługuje stanowisko ponikła igłowego, rośliny uznawanej dotychczas za wymarłą w regionie. Znajdują się tu także inne rośliny chronione: pomocnik baldaszkowaty, omieg górski, rosiczka okrągłolistna, kruszczyk rdzawoczerwony, szerokolistny i błotny, goryczka wąskolistna, kosaciec syberyjski, listera jajowata, wyblin jednolistny, kosatka kielichowata, konwalia majowa, Kryszyna pospolita, bagno zwyczajne, ciemiężyca zielona, wawrzynek wilczyko, centuria

przyrody, nieatrakcyjny teren stał się miejscem bytowania i ostoją wielu gatunków roślin i zwierząt, w tym rzadkich i chronionych. Przez teren obszaru chronionego krajobrazu „Dobra-Wilkoszyn” prowadzi ścieżka dydaktyczna rozpoczynająca się przy skrzyżowaniu ulicy Botanicznej z Ciężkowską.

Użytek ekologiczny Remiza Leśna „Bucze” – obszar o powierzchni 10,5 ha znajduje się w północno-wschodniej części miasta. Ochroną prawną został objęty w 2008 r. jako użytek ekologiczny. Obecnie stanowi jedyny w granicach miasta reliktowy fragment lasu grądowego, porastającego niegdyś wzniesienia Garbu Ciężkowickiego. Wąski pas lasu porasta skłon dolomitowego zbocza. Od północy remiza styka się z wąskim pasem pól uprawnych, oddzielających ją od ulicy. Fragment grądu jest siedliskiem wielu rzadkich na terenie miasta, gatunków żywnych lasów liściastych. Obrzeża remizy zajmują ciepłolubne zbiorowiska, a miejsca odsłonięte i silnie nasłonecznione płyty muraw kserotermicznych. Obszar posiada znaczenie biocenotyczne jako ostoja rzadkich roślin i zwierząt. Mimo stosunkowo niewielkiej przestrzeni, teren charakteryzuje znaczne bogactwo flory i fauny. Potwierdzono tu występowanie 147 gatunków roślin naczyniowych. Występuje także 10 chronionych ściśle gatunków: dziewięciśl bezłodygowy, bu-

► Przylaszczka, fot. arch. UM w Jaworznie

będącymi naturalnym filtrem biologicznym płynących wód. Starorzecza są miejscami bytowania i rozrodu licznych gatunków roślin i zwierząt związanych z wodami stojącymi. Naturalne, nieuregulowane brzegi są żerowiskami i tarliskami ryb. Na brzegach znajdują się odkryte, piaszczyste powierzchnie zajmowane przez płyty muraw piaszczyskowych. Zachowały się także płyty dawnych wilgotnych łąk storczykowo-mieczyskowych. Na odcinku Jaworzna – Biała Przemsa jest rzeką niezwykle urokliwą, o dużej wartości przyrodniczej. W 2008 r. wydano mapę szlaku kajakowego po Białej Przemszy.

Remizy leśne i zarośla śródpolne „Góra Przygoń” – obszar położony jest w południowej części Ciężkowic, na terenie wzniesienia Góra Przygoń (354,7 m n.p.m.)

► Remiza Leśna „Bucze”, fot. arch. UM w Jaworznie

► Storczyk, fot. arch UM w Jaworznie

ławnik wielkokwiatowy, centuria pospolita, kruszczyk rdzawoczerwonny i szerokolistny, przylaszczka pospolita, rokitnik zwyczajny, lilia złotogłów, miodownik melisowaty i kosatka kielichowata. Na terenie użytku są jedyne w Jaworznie stanowiska roślin: pępawa różyczkolistna i okrzyń jeleni.

Biała Przemsa powyżej ujścia Koziego Brodu – rzeka biorąca swój początek w pobliżu Wolbromia ma łączną długości około 64 km. Jej przepływy i stany wód są bardzo stałe. Dawniej dolny odcinek był bardzo zanieczyszczony ściekami przemysłowymi – obecnie ryby żyją na całej długości rzeki. Na odcinku przebiegającym przez Jaworzno Biała Przemsa jest rzeką naturalną, „dziką” – meandrującą, z niewielkimi wyspami i starorzeczami. Brzegi porośnięte są zaroślami wierzbowo-olchowymi, a w miejscach podmokłych zbiorowiskami szuwarowymi

należącego do pasma Garbu Ciężkowickiego. Obejmuje pozostałości lasów, głównie grądowych, termofilne okrajki i ciepłolubne zarośla tzw. czyżnie, położone w krajobrazie rolniczym. Zbiorowiska te obfitują w rzadkie na terenie miasta rośliny związane z żywymi lasami liściastymi, a także w gatunki chronione. Obszar cechują wysokie walory przyrodnicze, stanowi on ostoję dla rzadkich gatunków roślin i zwierząt, korytarz migracyjny. Istotne są walory mikroklimatyczne – osłona od wiatru, utrzymywanie wilgotności powietrza, hamowanie spływu wody i spływu zimnego powietrza w niższej położonej partii terenu. Posiada także znaczenie glebochronne, przeciwdziałając erozji. Miejsce to ma również znaczne walory krajobrazowe – Góra Przygoń jest doskonałym punktem widokowym.

Murawy kserotermiczne na Górze Wielkanoc – obszar położony jest na zachodnim skłonie Wzgórza Wielkanoc w południowej części Ciężkowic. Wzniesienie o wysokości 330 m n.p.m. stanowi część Garbu Ciężkowickiego oddzielającego Nieckę Wilkoszyńską od Kotliny

tworzący niewielkie rozlewiska i zabagnienia. Obszar otaczają tereny otwarte, użytkowane rolniczo. Na szatę roślinną składają się płaty higrofilnych lasów liściastych: łęgowych i olszowych o naturalnym i półnaturalnym charakterze, zbiorowiska błotne, szuwarowe, torfowiskowe, a także wilgotne łąki ostrożeńowe i trzęślicowe oraz kwaśne łąki turzycowe. Z gatunków ściśle chronionych występują tu storczyki (kukułka krwista i szerokolistna), kruszczyki (rdzawoczerwony, szerokolistny i Schmalhausena), przyłaszczka pospolita, kosaciec syberyjski i nasięźrał pospolity, do rzadkich w skali miasta należy sierpik barwierski. W rejonie znajduje się osiem potężnych dębów – pomników przyrody. Biotopy dają schronienie wielu gatunkom zwierząt, związanych zarówno ze środowiskiem wodnym, leśnym, jak i obszarami otwartych, podmokłych łąk. Na terenie remizy zlokalizowano zbiornik przeciwpożarowy tzw. „Suchy staw”. Zróżnicowanie siedliskowe obszaru znajduje odzwierciedlenie w jego bogactwie faunistycznym. Występują tu licznie

► Remiza Leśna „Bucze”, fot. B. Czerwiński

Biskupiego Boru. Obszar umiejscowiony w krajobrazie rolniczym i w niewielkiej odległości od terenów zabudowanych Ciężkowic, stanowi „wyspę” zbiorowisk półnaturalnych reprezentowanych przez ciepłolubne murawy i zbiorowiska okrajkowe. Zbiorowiska te odznaczają się niezwykle bogatym składem gatunkowym i udziałem wielu rzadkich gatunków. Na szczególną ochronę zasługuje jedynie w granicach miasta stanowisko zawilca wielkokwiatowego. Obszar ten, obok walorów przyrodniczych, cechują walory krajobrazowe, związane z sezonowo zmieniającymi się barwami kwitnących obficie bylin. Istotny jest także aspekt zdrowotny – rosnące tu aromatyczne zioła wydzielają olejki eteryczne. Ze wzgórza roztacza się widok na rozległe obniżenie Niecki Wilkoszyńskiej z widoczną na horyzoncie Górą Przygoń. Przez Górę Wielkanoc przebiega ścieżka krajobrazowo-przyrodnicza.

Remizy leśne i łąki śródleśne „Pola-Mostki” – obszar położony jest w południowej części Ciężkowic, w obniżeniu terenu, którego dnem płynie niewielki ciek (Krupka-Pola Mostki),

► Zaskroniec, fot. arch. UM w Jaworznie

owady i pajęczaki, płazy (ropucha szara, żaba trawna i traszka zwyczajna), gady (padalce zwyczajne i jaszczurki żyworódki), ptaki (m.in. żiębły ruzdziki, pelczace, trznadłe i dzięcioły duże), liczne gryzonie oraz nietoperze. Obszar posiada także znaczenie historyczne. W rejonie tym istniała niegdyś osada srebrników. Z tego okresu zachowała się zabytkowa kapliczka – najstarsza na terenie Jaworzna.

► Zalew Sosina, fot. P. Suchan

Kompleks zmiennowilgotnych łąk turzycowych w Jaworznie Ciężkowicach – to kompleks wilgotnych łąk o niezwykle bogatej szacie roślinnej z licznie występującymi gatunkami objętymi ochroną prawną. Położony jest w południowej części dzielnicy Ciężkowice.

Murawy kserotermiczne na Glinnej Górze – obszar położony jest w rejonie Borów, na południe od Śródmieścia. Obejmuje przyszczytowe partie wzniesień: Glinnej Góry i Góry Bielany. Szatę roślinną obszaru tworzą płaty muraw kserotermicznych, ciepłolubnych zarośli i okrajków. Fauna jest charakterystyczna dla ciepłych, nasłonecznionych biotopów – obfituje w owady,

ptaki i drobne gryzonie. Teren jest niezwykle atrakcyjny pod względem widokowym – ze szczytu wzgórz rozciąga się piękna panorama całej okolicy.

Zalewiska pogórnice w kompleksie leśnym „Podłęże” – są to zalewiska na terenie kompleksu leśnego „Podłęże”. Powstały w latach 1980-1982 w związku z eksploatacją węgla pod tymi terenami i powstaniem deformacji powierzchni, które wypełniły się wodą podskórną. Liczne próby osuszenie terenu nie powiodły się. Zbiorniki wodne mają średnią głębokość ok. 1,5 m oraz powierzchnię użytkową 15,15 ha. Aktualnie zalewiska stanowią miejsce gniazdowania szeregu chronionych ptaków. Obszar pełni ponadto ważną funkcję biocenotyczną jako miejsce bytowania, rozrodu i żerowania wielu innych zwierząt. Zalewiska przyczyniają się do wzrostu bioróżnorodności jednorodnego kompleksu borów sosnowych.

Hałda „Wapniówka” – obiekt zlokalizowany jest w północnej części miasta, na terenie Szczakowej, na wschód od ulicy Batorego. Stanowi przykład wpływu człowieka na środowisko. Jest to pozostałość po nieczynnym od 1909 r. składowisku odpadów, powstałych w wyniku produkcji sody kalcyonowanej metodą Solwaya przez austriacką Fabrykę Sody Amoniakalnej. Zwał pokrywa zwarta murawa, w której składzie stwierdzono szereg gatunków muraw kserotermicznych, gatunków wybitnie kalcyfilnych oraz rzadkich gatunków roślin na terenie Jaworzna. Stwierdzono tu występowanie około 140 gatunków roślin naczyniowych. Niektóre, tak jak ukwap dwupienny, podejźrzon księżycowy czy krzyżownica gorzka, w Jaworznie rosną tylko tutaj. Zwał jest interesujący z naukowego punktu widzenia jako antropogeniczne środowisko o dużym bogactwie florystycznym i ostoją rzadkich gatunków. Wśród pajaków występuje objęta ochroną tygryk paskowany. Z licznej grupy owadów spotkać można natomiast trzmiele, kilka gatunków mrówek, motyli, a także osy z gatunku klecanka.

Kamieniołom „Sodowa Góra” – kamieniołom powstał na potrzeby eksploatacji wapienia „Sodowa Góra”. Położony jest w północnej części miasta, po obu stronach dawnej drogi łączącej Śródmieście ze Szczakową. Kamieniołom w drodze sukcesji spontanicznej został zasiedlony przez ciekawą florę i faunę. Na roślinność obszaru składają się płyty ciepłolubnych muraw, muraw piaszczyskowych, zarośla i zagajniki brzożowe. Rumowiska skalne są siedliskiem wierzbowki nadrzecznej – rośliny, której środowiskiem naturalnym są zwirowiska

► Dziki bez, fot. Ł. Pawlik

► Labędź, fot. K. Guzik

towarzyszące górskim rzekom. Ze skalnymi urwiskami związana jest interesująca awifauna. Ptakiem gniazdującym w kamieniołomie Sodowa Góra jest białorzotka – gatunek uznawany za mało liczny na terenie Wyżyny Śląskiej. Skały odsłaniające się w kamieniołomie ukazują historię procesów geologicznych zachodzących w tym rejonie m.in.: ripplemarki, czyli ślad po wielkiej katastrofie – ogromnym tsunami, które nawiedziło ten teren kilkaset milionów lat temu. Rejon Sodowej Góry wyróżnia się pod względem walorów przyrodniczych i krajobrazowych – istnieją plany objęcia tego rejonu ochroną prawną. Urwiste ściany kamieniołomu są bardzo krucho – widać liczne obrywy skalne i sięgają kilkunastu metrów. Podchodzenie bez-

► Kamieniołom „Sodowa Góra” – wyrobisko pogórnice powstałe po eksploatacji wapienia fot. arch. UM w Jaworznie

pośrednio do podstawy ścian może być niebezpieczne dla życia. We wschodniej części kamieniołomu planowana jest budowa ośrodka edukacji ekologicznej „GEOsfera” wraz z tematyczną ścieżką rowerową.

Wychodnie wapienne i nieczynne kamieniołomy w Długoszynie – obszar położony jest w północno-zachodniej części miasta, w rejonie Długoszyna. Stanowi ciąg nieczynnych, niewielkich malowniczych kamieniołomów, położonych wśród pól i lasów. W części północnej obszar styka się z dużym, niezwykle urokliwym kompleksem lasów mieszanych i doliną Białej Przemszy. Roślinność obszaru stanowią płyty muraw i zarośla śródpolnych. W pobliżu, w obrębie drzewostanu, znajdują się naturalne wychodne skalne o wysokości dochodzącej do około 6 m.

Zespół torfowisk i roślinności nadwodnej w rejonie Kanału Prochownia na terenach poeksploatacyjnych Kopalni Piasku „Szczakowa” – obszar położony jest w północno-wschodniej części miasta, na terenach poeksploatacyjnych Kopalni Piasku „Szczakowa” S.A., wzdłuż kanału odwadniającego złoża. Rejon otaczają tereny zrehabilitowane. W drodze spontanicznej sukcesji wykształciły się tu płaty roślinności wodnej, nadwodnej i zaroślowej. Do najwartościowszych należy zespół zbiorowisk torfowiskowych i wodnych. Fauna obszaru obfituje w przedstawicieli bezkręgowców; licznie występują ptaki (głównie śpiewające) i drobne ssaki (owadożerne i gryznie). Główną atrakcją jest występujący w czystych wodach kanału pstrąg potokowy i kiełż zdrojowy. Obszar posiada znaczne walory przyrodnicze.

Wzgórze Korzeniec – wzgórze Korzeniec w Cezarówce Dolnej porośnięte jest antropogeniczną buczyną z grądowym runem i otoczone przez pasy zbiorowisk okrajkowych oraz fragmenty muraw kserotermicznych. W przyszłych partiach wznieślenia znajdują się niewielkie wychodne skalne.

Góra Grodzisko – to jedno z najwyższych wzniesień w granicach Jaworzna (346 m n.p.m.) położone jest w obrębie Garbu Jaworznickiego. Góra wyróżnia się w krajobrazie – jej partie szczytowe są zalesione, a zbocza zajmują pola uprawne i nieużytki. Pomimo znacznego przekształcenia szaty roślinnej w rejonie wzgórza występują rośliny chronione: kruszczyk szerokolistny, konwalia majowa i pierwiosnek lekarski. Obszar posiada walory krajobrazowe i historyczne. W miejscu tym znajdował się wczesnośredniowieczny gród obronny.

► **Dąb szypułkowy, fot. arch. UM w Jaworznie**

Stawy Belnik na terenie ośrodka „Tarka” – obszar położony jest w południowej części miasta w rejonie Dębu, na terenie kompleksu leśnego obrębku Chrzanów. Obejmuje cztery stawy otoczone urokliwym drzewostanem sosnowym. W strefie przybrzeżnej stawów wykształcają się zbiorowiska roślinności nadwodnej i wodnej. W okolicznych zbiorowiskach leśnych dominują drzewostany sosnowe, niewielkie powierzchnie zajmują lasy liściaste o charakterze łągów, które są siedliskiem stosunkowo bogatej flory i fauny.

Na terenie Jaworzna znajdują się także pomniki przyrody, wśród nich wiele pojedynczych ponad 100 i 200-letnich drzew i ich skupisk. Wśród gatunków drzewostanu występują: dąb szypułkowy, wiąz szypułkowy, lipa drobnolistna, brzoza brodawkowata, wiąz górski, buk pospolity, grab, jarząb szwedzki, jawor, głóg jednoszyjkowy i jesion.

Szczegółowy wykaz pomników przyrody w Jaworznie – patrz tabela na str. 19.

Do cennych terenów zabytkowej zieleni urządzonej należą:

- park willowy przy ul. Grunwaldzkiej – założony po roku 1912, wpisany do wykazu zabytkowych założeń pałacowo-ogrodowych w Polsce,
- park miejski w Śródmieściu – założony na początku XX w.,
- cmentarz rzymsko-katolicki (1774 r.) przy ul. Grunwaldzkiej (Cmentarz Pechnicki),
- cmentarz rzymsko-katolicki (1890 r.) przy ul. Chełmońskiego (Cmentarz Ciężkowicki),
- cmentarz żydowski (XIX w.) przy Al. Piłsudskiego – Osiedle Podłęże,
- cmentarz rzymsko-katolicki (1933 r.) przy ul. Chryzantemowej – Byczyna,
- cmentarz rzymsko-katolicki (1915 r.) przy ul. Jaworowej – Szczakowa-Dobra,
- cmentarz rzymsko-katolicki (1921 r.) przy ul. Ludowej – Ciężkowicach

► **Park w Jaworznie, fot. arch. UM w Jaworznie**

► **Góra Grodzisko (346 m n.p.m.) fot. arch. UM w Jaworznie**

Wykaz pomników przyrody w Jaworznie

L.p.	Gatunek	Lokalizacja	Wiek [lat]	Wysokość [m]	Obwód [cm]
1	Stanowisko sasanki otwartej i dziewięcisiła bezłodygowego	Sodowa Góra	-	-	-
2	Grupa drzew: 4 dęby szypułkowe	ul. Luszowicka	150-170	25	284, 285, 293, 294
3	Grupa drzew: 4 dęby szypułkowe	ul. Luszowicka	150-170	25	293, 309, 329, 397
4	Dąb szypułkowy	ul. Dąb 64	250	20	395
5	Dąb szypułkowy	ul. Dąb 99	320	20	400
6	Wiąz szypułkowy	ul. Dąb 99	200	28	370
7	Lipa drobnolistna	ul. Tulipanowa	150	20	399
8	Dąb szypułkowy	ul. Wiosny Ludów 178	220	24	366
9	Brzoza brodawkowata	ul. Poczтова	100	18	205
10	Dąb szypułkowy	ul. Bobrowa Górka	180	19	300
11	Dąb szypułkowy	ul. Poczтова	200	20	320
12	Grupa drzew: 2 buki pospolite	ul. Dąbrowska 7a	180	30	395, 400
	Grab pospolity		140	20	245
13	Lipa drobnolistna	ul. Poczтова	180	20	340
14	Grupa drzew: 2 jarząby szwedzkie	ul. Celników	80	8	140, 120
15	Aleja drzew: 6 dębów szypułkowych	Osada Leśna Podłęże ul. Stanisława Moniuszki	100	20	320
			100	21	170
			100	21	190
			100	21	192
			100	23	290
			120	22	211
	2 jesiony (1 trzypniowy)		50 100	19 21	120, 75, 98 250
16	Klon jawor	ul. Poczтова	90	28	316
17	Głóg jednoszyjkowy	ul. Sportowa	70	11	103
18	Lipa drobnolistna	ul. Jodłowa	120	25	350
19	Grupa drzew: 2 lipy drobnolistne	ul. Skalna 25	100	22	320, 228
20	Lipa drobnolistna	ul. Wilcza 1	100	23	320
21	Lipa (dwupniowa)	ul. Ustronie 3	100	21	330, 240
22	Dąb szypułkowy	ul. Skalna 10	100	22	295
23	Dąb szypułkowy	Ciężkowice Grabańka	150	27	422

IV. WARTO ZOBACZYĆ

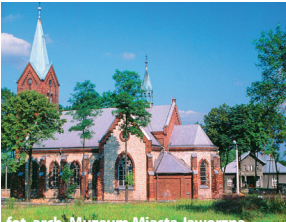
Uwaga: numer trasy w nawiasie np.: (8) oznacza, że obiekt znajduje się w sąsiedztwie trasy, a nie bezpośrednio przy trasie.

Nr	Ciekawe miejsca i obiekty warte zobaczenia	Nr mapy	Nr Trasy
1	<p>Śródmieście: przy ul. Grunwaldzkiej 37 Zespół budynków Zarządu Południowego Koncernu Węglowego S.A. z poł. XIX. w, obejmujący przebudowany budynek dyrekcji Jaworznickiego Gwarectwa Kopalń Węgla 1933r, budynek biurowy tzw. „Winterówkę” i budynek NOT-u czyli dawną willę dyrektora Jaworznickich Komunalnych Kopalń Węgla SA; wraz z zachowanym starodrzewem założenia ogrodowe z okresu międzywojnia; po drugiej stronie ulicy (Grunwaldzka 52) neoklasycystyczny budynek dawnego kasyna górniczego – obecnie budynek „C” Urzędu Miejskiego</p>	Mapa 6	Trasa 8, 28, 478, 481
2	 <p>Śródmieście: ul. Pocztowa. Założony na początku XX w. Park miejski, w parku trzy pomniki przyrody: dąb szypułkowy, lipa drobnolistna i klon jawor; koło budynku dawnego kina „Sasanka” obecnie sklep „Biedronka” pomnik przyrody – brzoza brodawkowata</p> <p>fot. arch. UM w Jaworznie</p>	Mapa 6	Trasa 8, 28, 481
3	<p>Śródmieście: Muzeum Miasta Jaworzna przy ul. Pocztowej, gdzie gromadzone są eksponaty związane z tradycją, kulturą i przemysłem Jaworzna; szczególnie cenne narzędzia używane na przełomie XIX i XX w.</p>	Mapa 6	Trasa 8, 481
4	 <p>Śródmieście: nietypowy trójkątny Rynek ukształtowany przez rozwidlenie lokalnych dróg; przy Ryнку Kolegiata p.w. św. Wojciecha i Katarzyny, budowana etapami w okresie XX w. na zrębach kościoła z 1532 i 1833 r. W fasadzie witraż o pow. 185 m². Transept i absyda wykonana wg proj. Stanisława Gergovicha. Nawa główna zrealizowana w latach 70. i 80. wg proj. prof. Wiktora Zina; obok kościoła pomnik ks. Stanisława Stojalowskiego – działacza społecznego, propagatora oświaty wśród chłopów i robotników, założyciela Stowarzyszenia Katolickiego „Przyjaźń Jaworznicka”; murowana kapliczka św. Jana Nepomucena z 1900 r., postać świętego naturalnej wielkości z XVIII w.</p> <p>fot. arch. UM w Jaworznie</p>	Mapa 6	Trasa (8, 481)
5	 <p>Śródmieście: gmach Miejskiej Biblioteki Publicznej; Pomnik Niepodległości autorstwa A. Zwołaka i G. Bilińskiego upamiętniający udział Jaworzniaków w walkach o niepodległość narodu polskiego; Kamień i tablica poświęcone jaworznickim Żydom</p> <p>fot. arch. UM w Jaworznie</p>	Mapa 6	Trasa (8, 481)

6	fot. arch. UM w Jaworznie	Śródmieście: ul. Mickiewicza – budynek siedziby jaworznickiego gniazda T.G. Sokół z 1906 r.; tablica pamiątkowa odsłonięta w 1998 r. ku czci jaworznianina mjr pil. Karola Pniaka wybitnego pilota myśliwskiego z okresu Bitwy o Anglię (1940 r.) i dowódcy 308 Krakowskiego Dywizjonu Myśliwskiego; dawna szkoła podstawowa nr 2 w końcu XIX w. (obecnie Okręgowa Komisja Egzaminacyjna)	Mapa 6	Trasa (8, 28, 478, 481)
7	fot. arch. UM w Jaworznie	Śródmieście: hala widowisko-sportowa – wielofunkcyjny obiekt dysponujący 1348 miejscami siedzącymi z możliwością dostawienia 1000 siedzisk na parkiecie o powierzchni 1472 m². Wykorzystywany do działalności sportowo-rekreacyjnej oraz do organizacji imprez widowiskowych	Mapa 6	Trasa (8, 28, 478, 481)
8	Śródmieście: ul. Chełmońskiego – cmentarz rzymsko-katolicki założony w 1890 r. – tzw. Cmentarz Ciężkowicki	Mapa 6	Trasa 470/471	
9	Śródmieście: ul. Grunwaldzka – cmentarz rzymsko-katolicki założony w pocz. XIX w, tzw. Cmentarz Pechnicki; pomnik – mogiła żołnierzy AK rozstrzelanych w czasie czystek przeprowadzonych przez okupanta (1.12.1943 r. i 29.07.1944 r.); cmentarz wojenny na którym pochowano 147 żołnierzy Armii Radzieckiej poległych w czasie wyzwolenia Jaworzna w 1945 r.; pomnik nagrobny upamiętniający zmarłych niemieckich jeńców wojennych 1945-50	Mapa 6	Trasa (28)	
10	Śródmieście: ul. Rodziewiczówny, 1. Maja, Pstrowskiego – osiedle domków „fińskich” – zabytek architektury powojennej. Typ drewnianego domu jednorodzinnego występujący przede wszystkim na Śląsku; sprowadzono je z głównie z Finlandii (stąd nazwa) za węgiel i koks	Mapa 6	Trasa (8, 472, 478, 481)	
11	Śródmieście: Pomnik „Bojownikom Polskiego Ruchu Oporu poległym w latach 1846-1945 o wyzwolenie narodowe i społeczne” zbudowany i odsłonięty na wniosek ZBOWiD w 1961 r.; poświęcony tym wszystkim, którzy walczyli i ginęli w walkach o wolność narodową i społeczną – pomnik przedstawia symbolicznie górnika-żołnierza trzymającego narodowy sztandar	Mapa 6	Trasa (8, 478, 481)	
12	Śródmieście: ul. Krakowska – pomnik pięciu ofiar strajku, które zginęły 19.05.1931 r. od kul policjantów podczas zamieszek w czasie strajku górników, pomnik w obecnej formie postawiono w 1963 r.	Mapa 6	Trasa (8, 478, 481)	
13	Śródmieście ul. Sportowa: głóg jednoszyjkowy – pomnik przyrody	Mapa 6	Trasa (8, 478, 481)	
14	Śródmieście: ul. Dwornickiego 2 – tablica poświęcona Stefanowi Dwornickiemu – wybitnemu działaczowi harcerskiemu (harc mistrz, komendant hufca) i turystycznemu (wieloletni wiceprezes Oddziału PTTK w Jaworznie), twórcy jaworznickiego handlu, długoletniemu Radnemu Miasta	Mapa 6	Trasa (28)	
15	Śródmieście: ul. I. Krasickiego – pomnik św. Barbary – patronki górników, figura św. Barbary z białego piaskowca znajdowała się wcześniej w kaplicy na dziedzińcu Ruchu II KWK Jaworzno, po likwidacji kopalni postanowiono „ku pamięci” kopalni i górników postawić pomnik koło biurowca kopalni	Mapa 6	Trasa (28)	

16	Śródmieście: tablica poświęcona pomordowanym w okresie II wojny światowej nauczycielom Jaworzna – ul. Matejki (SP 1)	Mapa 6	Trasa 28
17	Śródmieście: ul. Grunwaldzka 28 – tablica na ogrodzeniu budynku, w którym w czasie II wojny światowej prowadzono dochodzenia śledcze, gdzie zapadały wyroki skazujące Polaków i gdzie ich rozstrzeliwano; po II wojnie szpital górniczy	Mapa 6	Trasa (8, 478, 481)
18	Niedzieliska: ul. Wiejska – kościół p.w. św. Jana Kantego; pomnik – „Ostatnia tona z KWK Jan Kanty”, na tablicy wyryto nazwiska wszystkich górników, którzy zginęli w czasie pracy w kopalni Jan Kanty (Komuna Paryska)	Mapa 2	Trasa (476)
19	Park Podłęże – Skate Park w kompleksie parkowo-sportowym w osiedlu Podłęże, rolowisko 34 x 34 m wyposażone w urządzenia do wykonywania „skatowych” ewolucji	Mapa 2, 6	Trasa (476)
20	 <p>fot. arch. Muzeum Miasta Jaworzna</p> <p>Osiedle Podłęże: Al. Piłsudskiego – kirkut – cmentarz żydowski powstały w 1884 r. na terenie Jakuba Bestera, ostatni pochówek w 1942 r., obok kościół p.w. św. Barbary</p>	Mapa 6	Trasa (28, 476, 479)
21	Osiedle Podłęże: ul. Łączana – pomnik-obelisk Jana Martyniaka, aktywnego członka podziemia GL-PPS w Dąbrowie Narodowej, ustawiony w miejscu jego śmierci 10.06.1943 r. podczas uwalniania grupy lotników angielskich jeńców z obozu koło szybu Leopold	Mapa 6	Trasa 476
22	Osiedle Podłęże ul. Wilcza: lipa drobnolistna – pomnik przyrody	Mapa 6	Trasa (476, 479)
23	Pszczelnik: za stadionem aleja drzew pomnikowych – 6 dębów, 2 jesiony	Mapa 6	Trasa (28, 476)
24	Na zachód od Osiedla Podłęże w lesie: pomnik ofiar terroru komunistycznego, więzionych i zamordowanych w Centralnym Obozie Pracy Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego w Jaworznie 1945-1950 oraz akcji „Wisła”. Pomnik został uroczystie odsłonięty przez prezydentów Polski – Aleksandra Kwaśniewskiego i Ukrainy – Leonida Kucznię w dniu 23.05.1998 r.	Mapa 2, 6	Trasa 476
25	Pechnik: budynek Szkoły Podstawowej nr 6 z 1912 r., po wojnie czasowa siedziba pierwszego Liceum Ogólnokształcącego	Mapa 2, 6	Trasa (476)
26	Pechnik: ul. Lipowa, Cyprysowa – kolonia robotnicza zwana Jerozolimą z 1915 r.	Mapa 2 6	Trasa (476)
27	Powierzchniowy pomnik przyrody „Sasanka” na zboczu Sodowej Góry utworzony decyzją Wojewody Katowickiego Nr RL-VII-7140/35/81 z dnia 9.12.1981 r., o powierzchni 13,56 ha; mający na celu ochronę jednego z ostatnich w południowej części Polski stanowisk sasanki otwartej – rośliny objętej na terenie Polski ochroną ścisłą oraz dziesięćsiłą bezłodygowego. Położony jest na południowo-wschodnim skłonie dolomitowego wzgórza Sodowa Góra (o wysokości 328 m n.p.m.), które stanowi doskonały punkt widokowy. Od kilku lat nie stwierdzono obecności sasanki otwartej na tym terenie – spowodowane jest to najprawdopodobniej zmianami siedliskowymi oraz niszczeniem (wykopywaniem) roślin	Mapa 2	Trasa (8, 473, 477)

- 28** Nieczynny kamieniołom „Sodowa Góra” – kamieniołom po eksploatacji wapienia położony jest w północnej części miasta, po obu stronach dawnej drogi łączącej Śródmieście ze Szczakową. Kamieniołom w drodze sukcesji spontanicznej został zasiedlony przez interesującą florę i faunę. Urwiste ściany kamieniołomu sięgają kilkunastu metrów, skały je tworzące są bardzo krucho – widoczne są liczne obrywy skalne, podchodzenie bezpośrednio do podstawy ścian może być niebezpieczne dla życia. Rumowiska skalne są siedliskiem wierzbowki nadrzecznej – rośliny występującej naturalnie na zwirowiskach towarzyszących górskim rzekom. Ze skalnymi urwiskami związana jest ciekawa awifauna. Ptakiem gniazdującym w kamieniołomie Sodowa Góra jest białoryzka – gatunek uznawany za mało liczny na terenie Wyżyny Śląskiej. Skały odsłaniające się w kamieniołomie ukazują historię procesów geologicznych zachodzących w tym rejonie m.in.: ripplemarki – ślad po wielkiej katastrofie – ogromnym tsunami, które nawiedziło ten teren kilkaset milionów lat temu. Walory przyrodnicze i krajobrazowe – istnieją plany objęcia tego rejonu ochroną prawną. We wschodniej części kamieniołomu planowana jest budowa ośrodka edukacji ekologicznej „GEOsfera” wraz z tematyczną ścieżką rowerową
- Mapa 2 Trasa 482, 482a - ścieżka przyrodnicza

- 29** Szczakowa: neogotycki kościół p.w. św. Elżbiety Węgierskiej zbudowany w latach 1890-1903; pomnik odsłonięty w lecie 1910 r. z okazji 500-lecia bitwy pod Grunwaldem, w czasie okupacji rozebrany, po wojnie wrócił na swoje miejsce; jest to pierwszy Pomnik Grunwaldzki na terenie miasta Jaworzna
- fot. arch. Muzeum Miasta Jaworzna
- Mapa 2 Trasa 484

- 30** Szczakowa: Pomnik Tadeusza Kościuszki – nieduży obelisk niedaleko Huty Szkła ustawiony w 1920 r. przez młodzież z Towarzystwa Szkół Ludowych dla upamiętnienia drużyny ze Szczakowej biorącej udział w powstaniu kościuszkowskim
- Mapa 2 Trasa 472, 484, 486

- 31** Szczakowa: ul. Jagiellońska – pomnik upamiętniający kolejarzy – ofiary dwóch egzekucji przeprowadzonych przez gestapo 14.01.1942 r. i 24.04.1944 r. dokonanych w odwecie za akcje dywersyjne na torach kolejowych
- Mapa 2 Trasa 484

- 32** Szczakowa-Pieczyska: osiedle mieszkaniowe przy ul. Pniaka, dawnej cementowni „Szczakowa” z przełomu XIX i XX w.
- Mapa 3 Trasa 482

- 33** Szczakowa-Pieczyska: Centrum Nurkowe „Orka” działające w kamieniołomie „Gródek”. Na dnie kamieniołomu atrakcje – zalany sprzęt np. koparki, rozdzielnia elektryczna. Weekendowe kursy nurkowania, również nurkowanie podłodowe
- fot. arch. UM w Jaworznie
- Mapa 3 Trasa 484, 485

- 34** Szczakowa-Dobra: ul. Jaworowa – cmentarz rzymsko-katolicki założony w 1915 r. z kaplicą grobową rodziny Krudzielskich
- Mapa 2 Trasa 8, 482, 484,

35	 <p>fot. arch. UM w Jaworznie</p>	<p>Szczakowa-Pieczyska: „Remiza Leśna Bucze” – obszar o powierzchni 10,5 ha w północno-wschodniej części miasta, objęty ochroną prawną w 2008 r. w formie użytku ekologicznego, stanowi jedyny w granicach miasta relikwity fragment lasu grądowego porastającego niegdyś wzniesienia Garbu</p>	Mapa 3	Trasa (484)
<p>Ciężkowickiego. Wąski pas lasu porasta skłón dolomitowego zbocza. Fragment grądu jest siedliskiem wielu rzadkich na terenie miasta gatunków żywnych lasów liściastych. Obrzeża remizy zajmują ciepłolubne zbiorowiska, miejsca odsłonięte i silnie nasłonecznione płyty muraw kserotermicznych. Ostoja rzadkich roślin i zwierząt. Mimo stosunkowo niewielkiej przestrzeni obszar charakteryzuje znaczne bogactwo flory i fauny. Potwierdzono tu występowanie 147 gatunków roślin naczyniowych. Występuje tu 10 chronionych ściśle gatunków</p>				
36	<p>Biała Przemsza powyżej ujścia Koziego Brodu – rzeka o łącznej długości około 64 km, bierze swój początek w pobliżu Wolbromia. Na odcinku przebiegającym przez Jaworzno Biała Przemsza jest rzeką naturalną, „dziką” – meandrującą, z niewielkimi wyspami, starorzeczami. Brzegi porośnięte są zaroślami wierzbowo – olchowymi oraz w miejscach podmokłych zbiorowiskami szuwarowymi będącymi naturalnym filtrem biologicznym płynących wód. Starorzeczca są miejscami bytowania i rozrodu licznych gatunków roślin i zwierząt związanych z wodami stojącymi. Naturalne nie uregulowane brzegi są żerowiskami i tarliskami ryb. Obecnie ryby żyją na całej długości rzeki. W 2008 r. wydano mapę szlaku kajakowego po Białej Przemszy</p>		Mapa 2,3	Trasa 470, 472
37	<p>Hałda „Wapniówka” – murawy kserotermiczne na nieczynnym od 1909 r. składowisku odpadów po produkcji sody kalcyonowanej metodą Solwaya austriackiej Fabryki Sody Amoniakalnej położonym w północnej części miasta, na terenie Szczakowej, na wschód od ul. Batorego. Przykład wpływu człowieka na środowisko. Zwał pokrywa zwarta murawa. Stwierdzono tu występowanie około 140 gatunków roślin naczyniowych, szereg gatunków muraw kserotermicznych, gatunków wybitnie kalcyfilnych. Wśród pajaków występuje tu objęty ochroną tygrzyk paskowany. Z licznej grupy owadów spotkać tu można trzmiele, kilka gatunków mrówek i motyli czy też osy z gatunku klecanka</p>		Mapa 2	Trasa (472)
38	<p>Kanał Prochownia (Główny) na terenach poeksploatacyjnych Kopalni Piasku „Szczakowa” – zespół zbiorowisk roślin torfowiskowych i wodnych, położony w północno-wschodniej części miasta. Obszar otaczają tereny zrekultywowane. W drodze spontanicznej sukcesji wykształciły się tu płyty roślinności wodnej, nadwodnej i zaroślowej. Do najwartościowszych należy zespół zbiorowisk torfowiskowych i wodnych. Fauna obszaru obfituje w przedstawicieli bezkręgowców; licznie występują ptaki (głównie śpiewające) i drobne ssaki (owadożerne i gryzonie). Główną atrakcją jest występowanie w czystych wodach kanału pstrąga potokowego i kieżła zdrojowego</p>		Mapa 2, 3	Trasa 8, 472, 475, 481
39	 <p>fot. arch. UM w Jaworznie</p>	<p>Zalew – Ośrodek Wypoczynkowo-Rekreacyjny „Sosina” o powierzchni 50 ha – dawne wyrobisko kopalni piasku podsadzkowego, strzeżone kąpielisko, hotele, restauracja, domki kempingowe i pole namiotowe</p>	Mapa 3	Trasa 472, 475, 481, 482, (8)
40	<p>Ciężkowice: kościół NMP Nieustającej Pomocy zbudowany w latach 1933-1978</p>		Mapa 3	Trasa 471, 472, 474, 480, 482
41	<p>Ciężkowice: ul. Ludowa – cmentarz rzymsko-katolicki założony w 1921 r.</p>		Mapa 3	Trasa (471)

42	Ciężkowice: ul. Ks. A. Mrocza (SP 18) – pomnik upamiętniający ofiary terroru, wzniesiony ku czci 20 mieszkańców Ciężkowic zamordowanych 5.06.1940 r. w odwecie za zabicie komendanta policji niemieckiej w Sosnowcu Ottego Kremlinga	Mapa 3	Trasa 474, 480, (471, 472, 484)
43	Ciężkowice: dąb szypułkowy – pomnik przyrody ul. Bobrowa Górka	Mapa 3	Trasa (474)
44	Ciężkowice Grabańka: dąb szypułkowy – pomnik przyrody	Mapa 3	Trasa 471, 480
45	Ciężkowice: lipa drobnolistna – pomnik przyrody ul. Jodłowa	Mapa 3	Trasa (474)
46	Ciężkowice: ul. Grabańka, Zdrojowa – kapliczka słupowa – postawiona przez kopaczy galeny z rodu Grabaniów w XVI w., przerobiona po 1820 r., we wnęce figura Matki Bożej z Lourdes	Mapa 3, 7	Trasa 471, 480
47	Ciężkowice: ul. Ciężkowicka – kapliczka przydrożna słupowa z 1795 r., w miejscu tym był mały cmentarz, na którym pochowano powstańców z oddziałów Tadeusza Kościuszki i kilku powstańców styczniowych	Mapa 7	Trasa (471, 480)
48	Ciężkowice: budynek starej reżni z końca XVIII w.	Mapa 3	Trasa (474, 484, 485)
49	Ciężkowice: Hippychny Ośrodek Rehabilitacyjno-Rekreacyjny zorganizowany przez Elektrownię Jaworzno III	Mapa 3	(472, 482)
50	Ciężkowice: Góra Przygoń (355 m n.p.m.) – remizy leśne i zarośla śródpolne położone w południowej części Ciężkowic, na terenie wzniesienia należącego do pasma Garbu Ciężkowickiego. Obejmuje pozostałości lasów, głównie grądowych, termofilne okrajki i ciepłolubne zarośla tzw. czyżnie, położone w krajobrazie rolniczym. Ostoja dla rzadkich gatunków roślin i zwierząt; korytarz migracyjny, osłona od wiatru. Doskonały punkt widokowy	Mapa 4	Trasa (474)
51	Ciężkowice: Góra Wielkanoc (331 m n.p.m.) – murawy kserotermiczne, projektowany użytek ekologiczny, obszar położony na zachodnim sklonie Wzgórza Wielkanoc w południowej części Ciężkowic. Część Garbu Ciężkowickiego oddzielającego Niekę Wilkoszyńską od Kotliny Biskupiego Boru. Obszar stanowi „wyspę” zbiorowisk półnaturalnych reprezentowanych przez ciepłolubne murawy i zbiorowiska okrajkowe odznaczające się niezwykle bogatym składem gatunkowym i udziałem wielu rzadkich gatunków; jedyne w granicach miasta stanowisko zawilca wielkokwiatowego. Walory krajobrazowe związane z sezonowo zmieniającymi się barwami kwitnących obficie bylin. Aspekt zdrowotny pełniony przez aromatyczne zioła wydzielające olejki eteryczne. Punkt widokowy. Przez Górę Wielkanoc przebiega ścieżka krajobrazowo-przyrodnicza	Mapa 3, 7	Trasa 471, (472)
52	Ciężkowice: Pola-Mostki – remizy leśne i łąki śródleśne, obszar położony jest w południowej części Ciężkowic, w obniżeniu terenu, dnem którego płynie niewielki ciek (Krupka-Pola Mostki). Ciek tworzy niewielkie rozlewiska i zabagnienia. Obszar otoczony terenami użytkowanymi rolniczo. Na szatę roślinną składają się lasy liściaste: łęgowe i olszowe o naturalnym i półnaturalnym charakterze, zbiorowiska błotne, szuwarowe, torfowiskowe, a także wilgotne łąki ostrożeńowie i trzęślicowce oraz kwaśne łąki turzycowe. Z gatunków ściśle chronionych występują tu m.in. storczyki, kruszczyki, przylaszczka pospolita, kosaciec syberyjski i nasięźrał pospolity. Schronienie wielu gatunków zwierząt związanych zarówno ze środowiskiem wodnym, leśnym, jak i obszarami otwartych, podmokłych łąk. Na terenie tym zlokalizowano zbiornik przeciwpożarowy tzw. „Suchy staw”. Zróżnicowanie siedliskowe obszaru znajduje odzwierciedlenie w jego bogactwie faunistycznym. Liczne owady i pajęczaki, płazy, gady, ptaki, liczne gryzonie oraz nietoperze. Najstarsza na terenie Jaworzna kapliczka słupowa z 1580 r. przy drodze do Luszowic, nieopodal drogi – osiem dębów szypułkowych – pomników przyrody	Mapa 7	Trasa 481
53	Ciężkowice – zmiennowilgotne łąki turzycowe, kompleks łąk o niezwykle bogatej szacie roślinnej z licznie występującymi gatunkami objętymi ochroną prawną. Położony w południowej części dzielnicy Ciężkowice	Mapa 7	Trasa 472

- 54** Ciężkowice: rezerwat przyrody „Dolina Żabnika” powołany został dnia 24 czerwca 1996 r. decyzją Ministra Ochrony Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa ze względu na istniejące zasoby flory i fauny oraz szczególne walory krajobrazowe. Rezerwat o powierzchni 42,32 ha, a wraz z otuliną 154,44 ha, położony jest we wschodniej części miasta Jaworzna, na terenie Ciężkowic, w obrębie rozległego kompleksu leśnego „Kolawica”. Obejmuje całą dolinę potoku Żabnik prawobrzeżnego dopływu Koziego Brodu. Zarówno skład gatunkowy występujących na terenie doliny roślin i zwierząt, jak i ich różnorodność sprawiają, że obszar ten stanowi unikatowy teren w skali województwa. Na terenie rezerwatu stwierdzono występowanie kilkuset gatunków roślin naczyniowych, wśród nich kilkudziesięciu gatunków chronionych, rzadkich i zagrożonych w skali kraju. Na szczególną uwagę zasługują stanowisko ponikła igłowego, rośliny uznawanej dotychczas za wymarłą w regionie. Bogato reprezentowany jest świat zwierząt – około 100 gatunków, w tym 44 podlegające ochronie prawnej
- Mapa 4 Trasa 471, 480
-
- 55** Czynne wyrobiska Kopalni Piasku „Szczakowa” – na wschód od Ciężkowic, na granicy Jaworzna i Bukowna, wydobywa się tutaj piasek podsadzkowy dla kopalń węgla
- Mapa 4 Trasa 480
-
- 56** Obszar Chronionego Krajobrazu „Dobra-Wilkoszyn” – o powierzchni 321,87 ha; utworzony Uchwałą Rady Miejskiej w Jaworznie Nr XL/337/94 z dnia 27.01.1994 r. w celu zachowania jego walorów krajobrazowych, zapewnienia ochrony występujących tu rzadkich gatunków roślin oraz źródeł wody siarczanej. Położony w północno-wschodniej części miasta, pomiędzy Śródmieściem a Ciężkowicami, nad meandrującym potokiem Łużnik. Szata roślinna kompleksu leśnego odznacza się różnorodnością oraz bogactwem gatunkowym. Duże zróżnicowanie roślinności związane jest zarówno z cechami naturalnymi: geologiczno-morfologicznymi, glebowymi, położeniem w dolinie rzecznej, jak i spowodowanymi działalnością górniczą, powstaniem deformacji powierzchni – zapadlisk które wypełniły się wodą niszcząc rosny tu las. Stopniowo nieatrakcyjny i uciążliwy teren dzięki niezwyklej sile regeneracyjnej przyrody po kilkunastu latach stał się miejscem bytowania i ostoją wielu gatunków roślin i zwierząt, w tym rzadkich i chronionych. Przez teren obszaru chronionego krajobrazu prowadzi ścieżka dydaktyczna rozpoczynająca się przy skrzyżowaniu ul. Botanicznej z ul. Ciężkowską
- Mapa 2, 3, 6, 7 Trasa 471, 473
-
- 57** Jeziorki – pomnik żołnierzy AK-AL – ku czci partyzantów poległych 10.07.1943 r. koło dawnej leśniczówki oraz mieszkańców okolicznych domów aresztowanych w odwecie przez hitlerowców
- Mapa 7 Trasa 480
-
- 58** Wilkoszyn – Cmentarz Komunalny – pomnik „Nieujarzmionym” odsłonięty w 1978 r. na szczycie wzgórza cmentarnego ku czci poległych w walce o wolność, równość i sprawiedliwość społeczną, projekt i wykonawstwo artysty rzeźbiarza Stanisława Słodowego wg koncepcji plastycznej Adama Styrylskiego
- Mapa 7 Trasa (480)
-
- 59** Góra Grodzisko (346 m n.p.m.) – jedno z najwyższych wzniesień w granicach Jaworzna położone w obrębie Garbu Jaworznickiego. Wzniesienie wyróżnia się w krajobrazie. Jego partie szczytowe są zalesione, zbocza zajmują pola uprawne i nieużytki. Pomimo znacznego przekształcenia szaty roślinnej w rejonie wzgórza występują rośliny chronione: kruszczyk szerokolistny, konwalia majowa i pierwiosnek lekarski. W miejscu tym znajdował się wczesnośredniowieczny gród obronny
- Mapa 6, 7, 8 Trasa 473, 481
-
- 60** Byczyna: kościół p.w. Najświętszego Serca Pana Jezusa zbudowany w latach 1929-33, jednonawowy, z kamienia
- Mapa 7, 8 Trasa 473, 481

61	Byczyna: ul. Chryzantemowa – cmentarz rzymsko-katolicki założony w 1933 r.; mogiła „Nieznany żołnierz WP września 1939 r.,” prawdopodobnie pochowano tu dwóch żołnierzy	Mapa 7, 8	Trasa 481
62	Byczyna ul. Tulipanowa: lipa drobnolistna – pomnik przyrody	Mapa 7, 8	Trasa (481)
63	Byczyna: Pomnik w Byczynie ul. Krakowska – zbudowany dla upamiętnienia zbrojnego czynu mieszkańców Byczyny w latach okupacji	Mapa 7, 8	Trasa 473, 481
64	Byczyna: Pomnik Gwardzistów z Byczyny – ul. T. Baranowskiego, poświęcony partyzantom GL z lat 1943-45	Mapa 8	Trasa 7, (472, 481)
65	Byczyna: ul. Zelwerowicza – kapliczka słupowa istniała już za czasów powstania listopadowego, obok był cmentarz cholerny z 1851 r.	Mapa 9	Trasa 7, 478
66	Byczyna: ul. Krakowska, Rapackiego – kapliczka przydrożna z 1820 r., podobno ukrywał się w niej gen. Langiewicz po przekroczeniu granicy rosyjsko-austriackiej	Mapa 7, 8	Trasa (7, 472, 481)
67	Byczyna: ul. Krakowska 119 – kapliczka przydrożna na zakręcie drogi krajowej 79	Mapa 9	Trasa (472, 481)
68	Byczyna: ul. Krakowska (Góra Pietrusowa) – kapliczka przydrożna słupowa, istniała już w 1680 r., była drogowszakem dla kupców jadących z Krakowa na Śląsk	Mapa 6, 8	Trasa (7)
69	Koźmin: kapliczka – ul. Jesienna 20	Mapa 7	Trasa (481)
70	Cesarówka Dolna – wzgórze Korzeniec w Cesarówce Dolnej porośnięte antropogeniczną buczyną z grądowym runem, otoczone przez pasy zbiorowisk okrajkowych i fragmenty muraw kserotermicznych. W przyszczytowych partiach wzniesienia znajdują się niewielkie wychodnie skalne	Mapa 8	Trasa (481)
71	Glinna Góra – murawy kserotermiczne – obszar położony na południe od Śródmieścia w rejonie Borów ponad Zakładem Górniczym Sobieski; obejmuje przyszczytowe partie wzniesień: Glinnej Góry i Góry Bielany; szatę roślinną tworzą płaty muraw kserotermicznych, ciepłolubnych zarośli i okrajków; fauna jest charakterystyczna dla ciepłych, nasłonecznionych biotopów; obfituje w owady, ptaki i drobne gryzonie; atrakcyjny pod względem widokowym, ze szczytu wzgórzka piękna panorama całej okolicy	Mapa 6	Trasa (8, 478)
72	Sielec – pomnik nagrobny poległego tu 22.01.1945 r. radzieckiego gwardzisty Pawła Szulgacza	Mapa 6	Trasa (478)
73	Jeleń-Okrągłe ul. Wiosny Ludów 178: dąb szypułkowy – pomnik przyrody	Mapa 9	Trasa (7, 478)
74	Jeleń: zegar słoneczny na terenie parku; przy ul. Celników: słup graniczny Cesarstwa Austro-Węgierskiego przy budynku komory celnej; dwa jarząby szwedzkie – pomniki przyrody	Mapa 9	Trasa 7, 8, 472, 479
75	Jeleń: kościół p.w. Podwyższenia Krzyża Świętego z II poł. XVII w., obok barokowa plebania z przełomu XVIII i XIX w. i budynek Gimnazjum Nr 8	Mapa 9	Trasa (472, 479)
76	Jeleń: ul. Zwycięstwa 100 – kapliczka Matki Bożej Piekarskiej, powstała w 1800 r. w miejscu drewnianej z XVI w.	Mapa 5, 6	Trasa 479

77	Jeleń: ul. Zwycięstwa 48 – Kaplica przydrożna słupowa z XIX w.	Mapa 6	Trasa (472, 479)
78	Jeleń: zbieg ulic Zwycięstwa, Wiosny Ludów, Celników i ks. J. Sulińskiego – pomnik 700-lecia Jelenia wzniesiony w 1964 r. z inicjatywy Konstantego Ostrowskiego dla podkreślenia jaką rolę w przeszłości pełnił Jeleń; Pomnik Bohaterów Jelenia 1939-1945 ku czci mieszkańców Jelenia poległych podczas działań wojennych oraz pomordowanych w czasie II wojny światowej w różnych miejscach kaźni; w pobliżu centrum dzielnicy zabytkowa studnia z XVIII w.	Mapa 9	Trasa (7, 8, 472, 479)
79	Jeleń-Dąb: słupy graniczne Cesarstwa austro-węgierskiego za oczyszczalnią ścieków	Mapa 9	Trasa (472, 478)
80	Jeleń-Dąb: dąb szypułkowy – pomnik przyrody ul. Dąb 64	Mapa 9	Trasa (472, 478)
81	Jeleń-Dąb: dąb szypułkowy i wiąz szypułkowy – pomniki przyrody ul. Dąb 99	Mapa 9	Trasa (472, 478)
82	Jeleń-Dąb: ul. Dąb 80 – kapliczka przydrożna słupowa zbudowana krótko po powstaniu styczniowym w 1863r., od frontu ma wnękę, w której jest rzeźba św. Jana Nepomucena	Mapa 9	Trasa (472, 478)
83	Jeleń: Stawy Belnik na terenie ośrodka „Tarka” – obszar położony jest w południowej części miasta w rejonie Dębu, na terenie kompleksu leśnego obrębu Chrzanów. Obejmuje cztery stawy otoczone urokliwym drzewostanem sosnowym. W strefie przybrzeżnej stawów wykształcają się zbiorowiska roślinności nadwodnej i wodnej. W okolicznych zbiorowiskach leśnych dominują drzewostany sosnowe, niewielkie powierzchnie zajmują lasy liściaste o charakterze łągów, które są siedliskiem stosunkowo bogatej flory i fauny	Mapa 9	Trasa 472, 478
84	Dąbrowa Narodowa: budynek szkoły przy ul. Spółdzielczej (obecnie Stowarzyszenie „Betlejem”)	Mapa 1	Trasa (477)
85	Dąbrowa Narodowa: Zabudowa dawnej huty szkła z początku XX w.	Mapa 1	Trasa (472, 486)
86	Dąbrowa Narodowa: ul. Długoszyńska – pomnik „Ofiarom faszyzmu” – ku czci 42 mieszkańców Dąbrowy Narodowej, którzy pomagali więźniom z obozu pracy, za co dostali się do Oświęcimia oraz poległych w obronie Ojczyzny	Mapa 1	Trasa (486)
87	Dąbrowa Narodowa: pomnik w miejscu katastrofy górniczej z sierpnia 1954 r., kiedy to woda załała podziemne wyrobiska upadowej „Danuta” należącej do kopalni „Komuna Paryska”, zginęło 18 górników	Mapa 1	Trasa (482)
88	Długoszyn ul. Dąbrowska 7a: dwa buki i grab pospolity – pomniki przyrody	Mapa 1	Trasa (472, 486)
89	Długoszyn: ul. Dąbrowska – kaplica p.w. św. Barbary – zbudowana około 1680 r. przez pierwszych mieszkańców Dąbrowy, spełniała rolę kościoła filialnego	Mapa 1	Trasa (472, 486)
90	„Trójkąt Trzech Cesarzy” – miejsce zbiegu granic trzech państw: Rosji, Prus i Austrii ustalonych na kongresie wiedeńskim w 1815 r.; nieopodal styku granic Jaworzna, Mysłowic i Sosnowca; w tym miejscu Biała i Czarna Przemsza łączą się ze sobą tworząc rzekę Przemszę	Mapa 1	Trasa 476
91	Osiedle Stałe – Park im. Lotników Polskich z amfiteatrem i miasteczkiem ruchu drogowego	Mapa 2	Trasa 473, 477, 487
92	Osiedla Stałe – pomnik „Ofiarom Faszyzmu” z 1939-1945 r. wzniesiony na mogile zbiorowej wojennej więźniów miejscowego podobozu KL Auschwitz-Birkenau „Neu-Dachs” rozstrzelanych 17 stycznia 1945 roku przez esesmanów w czasie ewakuacji	Mapa 2	Trasa (473, 482)

93	Osiedle Stałe – kryta pływalnia, jeden z najnowocześniejszych obiektów tego typu w kraju, basen o wymiarach olimpijskich, urządzenia do rekreacji wodnej, sauna sucha i mokra, solarium, kawiarnia, gabinet masażu. Obok stadion KS Górnik Jaworzno	Mapa 1, 2	Trasa 476
94	Osiedle Stałe: obelisk – Młodocianym Więźniom Politycznym 1951-1956 ustawiony przed Szkołą Muzyczną, poświęcony polskiej młodzieży podległej o przynależność do organizacji antykomunistycznych, która była więziona w więzieniu dla młodocianych więźniów politycznych w Jaworznie	Mapa 2	Trasa (476)
95	Osiedle Stałe – Sanktuarium MB Nieustającej Pomocy – w dolnym kościele w Kaplicy „Jaworzniaków” Tablica Młodych Żołnierzy Polski Podziemnej poświęcona młodzieży więzionej w Jaworznie, która straciła tu życie, zdrowie i młodość; Kaplica Matki Bożej Loretańskiej – Patronki Lotników, w której tworzone jest martyrologium oręcza Lotnictwa Polskiego i pamięci wielkich bohaterów walczących o wolność Ojczyzny	Mapa 2	Trasa (473)
96	Długoszyn: naturalne wychodnie wapienne w obrębie drzewostanu o wysokości dochodzącej do około 6 m i nieczynne niewielkich urokliwych kamieniołomy położone w północno-zachodniej części miasta, w rejonie Długoszyna wśród pól i lasów. W części północnej obszar kontaktuje się z dużym, niezwykle urokliwym kompleksem lasów mieszanych i doliną Białej Przemsy. Roślinność obszaru stanowią płaty muraw i zarośli śródpolnych	Mapa 2	Trasa (472)
97	Długoszyn ul. Skalna 25: dwie lipy drobnolistne – pomniki przyrody	Mapa 2	Trasa (470, 486)
98	Długoszyn ul. Skalna 10: dąb szypułkowy – pomnik przyrody	Mapa 2	Trasa (470, 486)
99	Chropaczówka ul. Ustronie 3: lipa drobnolistna „Wiktoria” (dwupniowa) – pomnik przyrody	Mapa 2	Trasa (470)
100	Zalew Łęg koło Elektrowni Jaworzno III – Ośrodek Wypoczynku Świątecznego „Łęg”; pomnik – Głaz z tablicą upamiętniający miejsce, gdzie znajdował się bunkier partyzancki V obwodu Armii Ludowej, z tego miejsca wyruszyli do walki żołnierze oddziału I Armii Ludowej	Mapa 5	Trasa 28, 472
101	Zalewiska pogórnice w kompleksie leśnym „Podłęża” powstałe w latach 1980-1982 w związku z eksploatacją węgla pod tymi terenami i powstaniem deformacji powierzchni, które wypełniły się wodą podskórną. Pomimo licznych prób osuszenie terenu nie powiodło się. Powstałe zbiorniki wodne mają średnią głębokość ok. 1,5 m oraz powierzchnię użytkową 15,15 ha. Zalewiska stanowią aktualnie miejsce gniazdowania szeregu chronionych ptaków, przyczyniają się do wzrostu bioróżnorodności jednorodnego kompleksu borów sosnowych. Planowane utworzenie użytku ekologicznego	Mapa 5	Trasa 28
102	Śródmieście: budynek bóżnicy „Chrzanower szul” typu bejt ha midrasz – obecnie Klub Relaks	Mapa 6	Trasa (8)
103	Źródło Siarczana zlokalizowane na terenie Obszaru Chronionego Krajobrazu „Dobra-Wilkoszyn” – niewielkie źródło wody o charakterystycznym zapachu zgniłych jaj	Mapa 2 3 6	Trasa 471 (473)
104	Krzyż „Stojałowczyków” na Równej Górze postawiony przez górników w 1921 r. na cześć ks. S. Stojałowskiego	Mapa 6	Trasa (473, 480, 481)
105	Krzyż braci Pytlów na Równej Górze postawiony w 1922 r. przez górników jako krzyż dziękczynny dla braci: Jana i Ludwika Pytlów, którzy zginęli w kopalni	Mapa 6	Trasa 473 (480, 481)
106	Pechnik: budynek transformatorowni kopalni „Leopold”	Mapa 2, 6	Trasa (476)

V. PRZEBIEG SZLAKÓW

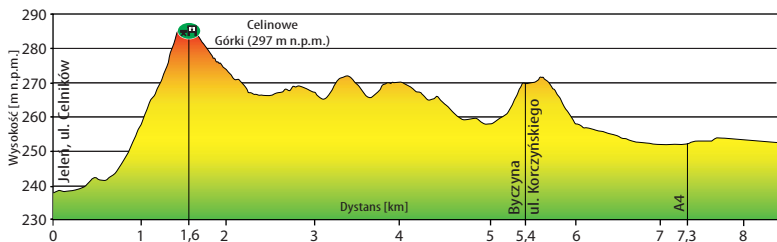
Poniżej prezentujemy dokładny opis przebiegu szlaków. Trasy w odpowiadających im kolorach zaznaczone są na szczegółowych mapach, znajdujące się na stronach 52-62.

Przy opisie poszczególnych szlaków, nad profilem z prawej strony, podano numery map z przebiegiem trasy (np.: ➔ „patrz mapa nr: 8, 9”). W nawiasach w tekście umieszczono numery obiektów lub miejsc godnych zobaczenia, opisanych w zestawieniu na stronie 20, pt.: „Warto zobaczyć”.

Trasa nr 007

Długość trasy: 8,4 km
patrz mapa nr: 8, 9

Trasa nr 007: kolor zielony

Stanowi fragment trasy Katowice – Mysłowice – Jaworzno-Jeleń – Jaworzno-Byczyna – Chrzanów – Kraków. Szlak wkracza na teren Jaworzna (mapa 9) z Mysłowic-Dzieńkowic przez most na rzece Przemszy i prowadzi ul. Celników (74) do parku, gdzie znajduje się węzeł szlaków. Jadąc prosto dotarlibyśmy do Rynku (78), skręcając w lewo w ul. Zwycięstwa (75). Od węzła szlaków udajemy się razem ze szlakiem żółtym (trasa nr 8) ulicami Flisaków i Wygoda. Po chwili skręcamy w ul. Zelwerowicza i drogą pokrytą kostką betonową, a dalej żwirniem, wznosimy się pod szczyt Celinowych Górek (297 m n.p.m.). Tutaj rozpościerają się widoki na Jeleń i Zbiornik Imieliński, oraz znajduje się stanowisko odpo-

PRZEBIEG TRASY:

Trasa Katowice – Kraków

Na terenie gminy: Jaworzno-Jeleń – Celinowe Górkę – Jaworzno-Byczyna

i kilka niewielkich bloków w miejscu zwanym Bausztela. Po przejechaniu 400 m asfaltową ulicą Rapackiego, skręcamy w żwirową ul. Leńskiego. Tu odchodzi w prawo szlak niebieski. Jadąc Rapackiego prosto dotarlibyśmy do kapliczki (66) i drogi krajowej 79. Ul. Leńskiego dojeżdżamy do asfaltowej ul. Baranowskiego (mapa 8), gdzie skręcamy w lewo, a na najbliższej krzyżówce w prawo i ponownie w prawo w ul. Korczyńskiego. Przy ul. Baranowskiego mijamy pomnik (64), a kawałek dalej przy ul. Krakowskiej kolejny (63). Asfaltową ulicą Korczyńskiego, razem ze szlakiem czerwonym (trasa nr 481) i czarnym (trasa nr 472), udajemy się w kierunku południowym – mijając po prawej stronie przedszkole i klub „Nico” – centrum kulturalne Byczyny. Czerwony szlak skręca w ul. Kaczeńców. Po niewielkim podjeździe przejeżdżamy nad autostradą A4 i zjeżdżamy w kierunku stawów rybnych zwanych Groble. Na skrzyżowaniu dróg, 600 m za przejazdem nad autostradą, znajduje się stanowisko odpoczynkowe. Tutaj czarny szlak odchodzi w prawo w kierunku Tarki, z lewej strony natomiast dochodzi, również zielony, szlak powiatu chrzanowskiego. Tras nie można pomylić, ponieważ są inaczej znakowane. Pół kilometra dalej docieramy do największego stawu Grobli, przy którym znajduje się kolejny węzeł szlaków. Nasz szlak prowadzi dalej prosto w kierunku Libiąża.

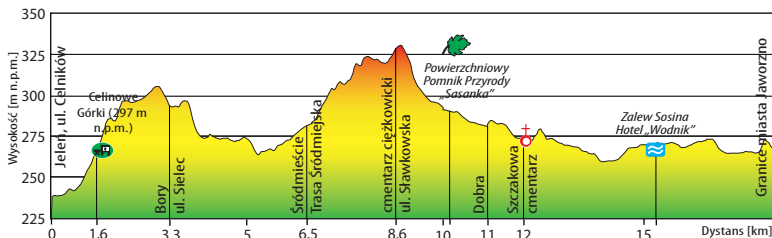
Uwaga! Po wybudowaniu drogi łączącej węzeł na autostradzie A4 z ul. Krakowską w okolicy kapliczki (65) przebieg szlaku zostanie skorygowany.

► Na szlaku w okolicach Jaworzna, fot. B. Czerwiński

czynkowe. Kilka metrów dalej szlak żółty odbija w lewo. Kontynuujemy jazdę drogą żwirową obok kapliczki (65), z lewej dochodzi szlak niebieski (trasa nr 478) do Chelmka, następnie mijamy duże pole transformatorowe rozdzielni 400 kV

Trasa nr 008

Długość trasy: 18,6 km
patrz mapa nr: 2, 3, 6, 9

Trasa nr 008: kolor żółty

Stawia fragment trasy Pszczyzna – Bieruń Stary – Imielin – Jaworzno – Zalew Sosina – Sławków. Szlak wraca na teren Jaworzna (mapa 9) z Mysłowic-Dzieńkowic przez most na rzece Przemszy i prowadzi ul. Celników (74) do parku, gdzie znajduje się węzeł szlaków. Jadąc prosto dotarlibyśmy do Rynku (78), skręcając w lewo w ul. Zwycięstwa (75). Od węzła szlaków udajemy się razem ze szlakiem zielonym (trasa nr 7) ul. Flisaków i Wygoda. Po chwili skręcamy w ul. Zelwerowicza i drogą pokrytą kostką betonową, a następnie żwirem, wznosimy się pod szczyt Celinowych Gór (297 m n.p.m.). Tutaj rozpościerają się widoki na Jeleń i Zbiornik Imieliński oraz znajduje się stanowisko odpoczynkowe. Po kilku metrach dojeżdżamy do rozwidlenia szlaków – rozstajemy się z zielonym szlakiem, który biegnie prosto. Nasz szlak odchodzi w kierunku północnym, by drogą gruntową, zaliczając w lesie łagodny podjazd na górę Koniówki (mapa 6), dotrzeć do ul. Sielec, gdzie łączy się z niebieskim szlakiem (trasa nr 478). Od tego miejsca oba szlaki będą razem w dół, ul. Hetmańska, do osiedla Bory i dalej do centrum miasta asfaltowymi ulicami: Niemcewicza, Tetmajera, Reja, Olszewskiego, Górniczą i Zacisze pod siedzibę Oddziału PTTK w Jaworznie. Dalej prowadzą do węzła szlaków przy ul. Grunwaldzkiej, w którego bezpośrednim sąsiedztwie znajduje się kilka zabytkowych obiektów centrum Jaworzna (patrz: 1, 2, 26). Od węzła szlaków, razem z trasą czerwoną (nr 481), wzdłuż parku (ul. Zieloną), dojeżdżamy do budynku Muzeum Miasta Jaworzna (3) przy ul. Pocztowej. Jadąc w lewo możemy zobaczyć bibliotekę (5) i rynek (4). My udajemy się dalej ul. Narutowicza, by za Komendą Miejską Policji skręcić w ul. Białą i dojechać do ul. Wandy. Tutaj czerwony szlak skręca w prawo, a nasza trasa w lewo, by na pierwszej krzyżówce skręcić w prawo w ul. Żółkiewskiego, a następnie w lewo w ul. Obronców Poczty Gdańskiej.

Uwaga! Jadąc w odwrotnym kierunku z ul. Obronców Poczty Gdańskiej skręcamy nie w ul. Żółkiewskiego tylko wcześniej w ul. Ks. Stojalowskiego, a następnie w ul. Wandy. Jadąc ul. Ks. Stojalowskiego mijamy po drodze Mały Rynek (dni targowe we wtorki i piątki) oraz budynek bóżnicy „Chrzanower Szul” typu bejt ha midrasz (102). Jadąc dalej

PRZEBIEG TRASY:

Trasa okrążająca GOP od południowego wschodu Pszczyzna – Sławków

Na terenie gminy: Jaworzno-Jeleń – Celinowe Górkę – Sielec – Bory – Stara Huta – Os. Górnicze – Śródmieście – Dobra – Szczakowa-cmentarz – Sosina

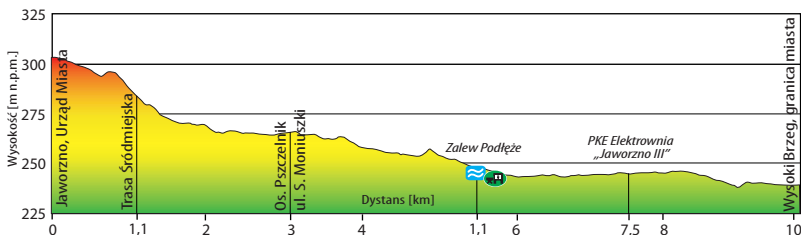
prosto dojechalibyśmy do rynku (4, 5). Z ul. Wandy skręcamy w ul. Białą, następnie koło Komendy Miejskiej Policji w prawo ul. Narutowicza. Przy muzeum (3) skręcamy w lewo w ul. Pocztową i na rondzie przed głównym budynkiem Urzędu Miasta w prawo, objeżdżając park (2) zgodnie ze wskazówkami zegara. Z ul. Grunwaldzkiej, nie dojeżdżając do węzła szlaków, skręcamy w ul. Zacisze.

Z ul. Obronców Poczty Gdańskiej skręcamy w prawo w ul. Sławkowską. Jedziemy cały czas prosto, zostawiając po prawej stronie cmentarz ciężkowiecki (8), za którym osiągamy węzeł szlaków. Tutaj swój początek mają dwie zielone trasy (nr 470 i 471). Dalej droga zmienia się z asfaltowej w żwirową. Mapa 2: Po 1,5 km napotykamy kolejny, tym razem czarny szlak (trasa nr 473), którym udając się w lewo możemy dojechać do pomnika przyrody „Sasanka” (27). My jedziemy prosto drogą żwirową i asfaltową przez osiedle Dobra w kierunku Szczakowej. Przy cmentarzu (34) spotykamy szlaki czerwony (trasa nr 482) i czarny (trasa nr 472). Skręcamy w lewo, a po 240 m płyt betonowych w prawo, w przedłużeniu ul. Bukowskiej – trasy czerwona i zielona kierują się prosto. Nasz szlak prowadzi cały czas asfaltową ul. Bukowską przez rzekę Kozi Bród (mapa 3), przejazd kolejowy na trasie Katowice-Kraków, koło zalewu Sosina (39) i wiadukt nad torami w kierunku Bukowna. Za przystankiem kolejowym Knieje dojeżdżamy do granicy miasta i tutaj w odległości około 1 km od wiaduktu kolejowego skręcamy w lewo, w dół, w drogę żwirową do zrehabilitowanego wyrobiska pokaźnego Kopalni Piasku Podszakowego „Szczakowa”. Szlak doprowadza do rzeki Biała Przemsza i tutaj znakowanie się kończy. Jadąc dalej przekraczamy rzekę Biała Przemsza i dojeżdżamy do wsi Burki, a następnie do schroniska młodzieżowego Sławków-Niwa.

Trasa nr 028

Łdugość trasy: 10,6 km
patrz mapa nr: 5, 6

Trasa nr 28: kolor niebieski

Stanowi fragment trasy Łaziska Górne – Mikołów – Katowice-Podlesie – Mysłowice-Brzezinka – Jaworzno. W Jaworznie (mapa 6) szlak ma swój początek przy węźle szlaków przy Urzędzie Miasta (ul. Grunwaldzka). Jedziemy stąd w kierunku północno-zachodnim w stronę hali widowiskowo-sportowej (7), by zaraz skrócić w lewo w ul. Matejki. Po lewej mijamy Szkołę Podstawową nr 1 z pamiątkową tablicą (16), a następnie skręcamy w prawo w ul. Rzemieślniczą. Jadąc prosto dojechalibyśmy do pierwszego w Jaworznie wieżowca przy

PRZEBIEG TRASY:

Trasa Mikołów – Jaworzno
Trasa na terenie Jaworzna: Śródmieście – Os. Kościuszki – Pszczelnik – Zalew Podłęże – droga do Zalewu Łęg – Elektrownia Jaworzno III – Wysoki Brzeg – Brzezinka – Morgi – ośrodek wypoczynkowy „Wesoła Fala” – Droga Zielona koło Murcek – Boże Dary

ul. Moniuszki, którą przecinamy prostopadłe i wjeżdżamy na drogę gruntową do lasu. Ul. Moniuszki w prawo możemy dojechać do jaworznickiego kirkutu i kościoła p.w. św. Barbary (20), a jadąc w lewo – do leśniczówki i grupy pomników przyrody (23). W lesie spotykamy czerwony szlak (trasa nr 479), skręcamy w lewo i wspólnie kierujemy się lasem w kierunku zachodnim. Wyjeżdżamy z lasu, przejeżdżamy ul. Moniuszki, skręcamy ostro w lewo i jedziemy ścieżką równoległą do prowadzonego na powierzchni terenu ciepłociągu i ul. Moniuszki. Po dojechaniu do skrzyżowania skręcamy w prawo, a szlak czerwony biegnie dalej prosto do Jelenia. Jedziemy po płytach betonowych 250 m, a potem dobrą leśną drogą przez las (mapa 5) do zalewiska pogórniczego w kompleksie leśnym „Podłęże” (101). Nasza trasa pokrywa się tutaj ze ścieżką edukacyjną na terenie kompleksu leśnego wokół Elektrowni Jaworzno III. W przygotowanym miejscu postojowym możemy odpocząć, a także podglądać zachowanie licznych ptaków pływających i przyglądać się miłośnikom wędkowania.

► Hala Widowiskowo-Sportowa w Jaworznie, fot. arch. UM w Jaworznie. Opis - patrz strona 21. Obiekt nr 7.

ul. Dwornickiego, na którym jest pamiątkowa tablica (14) poświęcona temu działaczowi harcerskiemu i społecznemu. Po dojechaniu do ul. Chopina po prawej stronie ujrzymy rozległy plac – to teren po zlikwidowanej w 2000 r. Kopalni Jaworzno Ruch II Kościuszko. Skręcamy w lewo w ul. Chopina i jedziemy prosto do Trasy Śródmiejskiej. Po prawej stronie mijamy zrehabilitowaną hałdę po Kopalni Kościuszko-Nowa, później Jaworzno Ruch II Kościuszko. Trasę Śródmiejską przekraczamy korzystając z przejścia dla pieszych, gdyż nie wyznaczono przejazdu dla rowerów, i zaraz skręcamy w ul. Szelonka, a następnie w prawo w żwirową ul. Żywiczną. Przejeżdżamy ul. Piaskową i jedziemy za zabudowaniami wzdłuż ściany lasu i stadionu sportowego aż do

► Kościół p.w. św. Barbary w Jaworznie Podłęże fot. arch. UM w Jaworznie

Jedziemy dalej prosto i napotykamy czarno znakowany szlak (trasa nr 472). Skręcamy w prawo i razem z czarnymi znakami jedziemy drogą żwirową w kierunku wiodoczej Elektrowni Jaworzno III.

Po drodze znaki czarne odbijają w kierunku Zalewu Łęg (100), miejsce odпочynkowe, koło którego znajduje się niestety zdewastowany (zerwana tablica z napisem) pomnik-głaz postawiony w miejscu bunkra partyzantów Armii Ludowej z II wojny światowej, i wracają ponownie do szlaku niebieskiego.

Dojeżdżamy do ul. Promiennej, którą jedziemy aż do ul. Wojska Polskiego, mając po prawej stronie Elektrownię Jaworzno III z 300-metrowym kominem i trzema 120-metrowymi chłodniami.

Tutaj spotykamy żółty szlak (trasa nr 476), zaś szlak czarny skręca w prawo. Nasza trasa skręca w lewo i razem z żółtymi znakami prowadzi ul. Wojska Polskiego w kierunku Mysłowic. Po przejechaniu torów kolejowych i lekkim podejździe, szlak żółty odchodzi w prawo ul. Mysłowicką w kierunku Trójkąta Trzech Cesarzy, my natomiast jedziemy dalej i w osiedlu Wysoki Brzeg przekraczamy

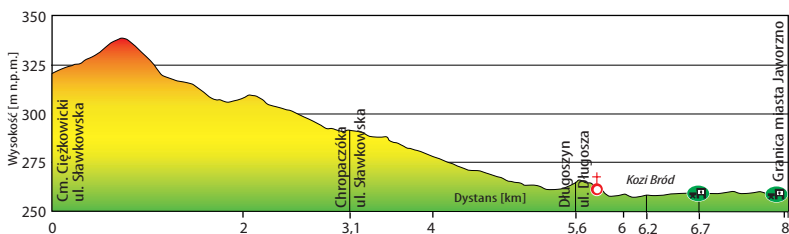
► Widok na Elektrownię "Jaworzno III" fot. W. Purat

rzekę Przemszą, wjeżdżając na teren Mysłowic. Przekraczamy tym samym istniejącą tu od XVI wieku granicę między Śląskiem a Małopolską. Dalej szlak prowadzi nad autostradą A4 do Brzezinki, gdzie łączy się z zielonym szlakiem (trasa nr 7). Jest to doskonale połączenie z siecią szlaków rowerowych na Górnym Śląsku.

Trasa nr 470

Długość trasy: 8,1 km
patrz mapa nr: 2, 6

Trasa nr 470: kolor zielony

Początek szlaku 470 oraz 471 (również zielonego) znajduje się koło cmentarza ciężkowickiego przy ul. Sławkowskiej (mapa 6). Początkowo udajemy się drogą żwirową w kierunku północno-zachodnim, przejeżdżamy ul. Św. Wojciecha i wjeżdżamy w ul. Północną. Po lewej stronie znajdują się zbiorniki z wodą pitną dla miasta Jaworzna. Zjeżdżamy w dół koło ogrodu działkowego POD „Warpie” (mapa 2) i po przejechaniu około kilometra docieramy do skrzyżowania ze szlakami: czarnym (trasa nr 473) i czerwonym (trasa nr 482).

Przejeżdżamy na wprost. Przekraczając ul. Szczakowską wjeżdżamy w ul. Chropaczówkę, z której zaraz skręcamy w prawo, następnie ostro w lewo i jedziemy drogą gruntową aż w okolice kościoła w Długoszynie. Po drodze z prawej strony dochodzi szlak niebieski (trasa nr 477), z którym jedziemy razem i skręcamy w lewo w ul. Dąbrowskiego, a następnie Długosza i Nadbrzeżną, którą dojeżdżamy do przejazdu pod torami kolejowymi. Tutaj spotykamy się ze szlakiem czarnym (trasa nr 472). Niebieski szlak prowadzi dalej prosto ul. Dąbrowskiej

PRZEBIEG TRASY:

ul. Sławkowska – Os. Podwale – Os. Gigant – Niedzieliska – Chropaczówka – Strug – Jaworzno-Długoszyn – Sosnowiec-Maczki

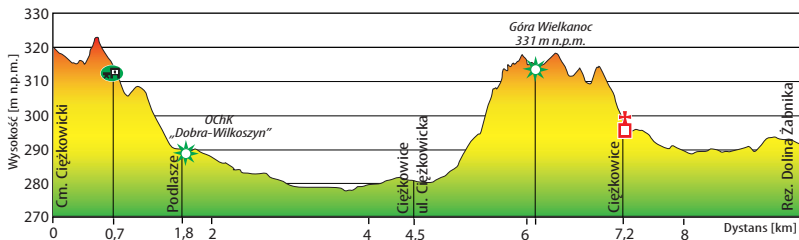
go. W Długoszynie warto obejrzeć kaplicę p.w. św. Barbary (89) oraz pomniki przyrody (88, 97, 98). Po przejechaniu tunelem pod torami kolejowymi razem ze szlakiem czarnym skręcamy w prawo przez kładkę na potoku Kazi Bród i trawiastą ścieżką, przy której znajduje się miejsce odпочynkowe, żwirową drogą wzdłuż rzeki Biała Przemśza docieramy do ul. Batorego i mostu na rzece.

Tutaj kończy się znakowanie, ale możemy pojechać dalej ul. Krakowską, by po około 500 m dojechać do XIX-wiecznego dworca kolei warszawsko-wiedeńskiej w Maczkach.

W okolicy mostu są dwa miejsca odпочynkowe – jedno dla rowerzystów, drugie dla wodniaków, którzy mają tutaj miejsce wodowania sprzętu. Prowadzi tędy 30-kilometrowy szlak kajakowy rzeką Przemszą z Okradzionowa do Trójkąta Trzech Cesarzy w Sosnowcu.

Trasa nr 471

➔ Długość trasy: 9,5 km
patrz mapa nr: 2, 3,
4, 6, 7

Trasa nr 471: kolor zielony

(Mapa 6): Szlak, o charakterze ścieżki przyrodniczej, stanowi przedłużenie trasy nr 470. Początek trasy (tak jak i 470) znajduje się na węźle szlaków koło cmentarza ciężkowickiego razem. Udajemy się drogą żwirową w kierunku wschodnim wzdłuż ogrodzenia cmentarza aż do ul. Chrząstówka, gdzie skręcamy w lewo i zaliczamy krótki podjazd. Po osiągnięciu grzbietu wznie-

PRZEBIEG TRASY:

ul. Sławkowska – Chrząstówka – OchK Dobra-Wilkoszyn – PKP Ciężkowice – Góra Wielkanoc – Klucz – Ciężkowice – L. Ciężkowice – Rez. „Dolina Żabnika”

dochodzi szlak żółty – trasa nr 480) przez mostek na potoku Łuźnik do węzła szlaków przy ul. Budowlanej. Stąd odchodzą szlaki: czarny (trasa nr 485) i niebieski (trasa nr 483). Przejedźmy przez przejazd kolejowy i zaraz za nim skręcamy w ul. Dworcową w kierunku stacji PKP, by po niecałych 200 m skręcić w lewo. Jedziemy drogą żwirową, a potem gruntową, skrajem projektowanego użytku ekologicznego trawersujemy zbocze Góry Wielkanoc (51) podziwiając wspaniałe widoki. Dojeżdżamy do ul. Szarych Szeregów, gdzie spotykamy czarny szlak (trasa nr 472). Skręcamy w lewo, następnie w prawo w Gierymskiego i ponownie w lewo w Zawiszy Czarnego. Dojeżdżamy do ul. Wyzwolenia, gdzie spotykamy szlaki: czerwony (trasa nr 481) i niebieski (trasa nr 474), z którymi razem docieramy do centrum Ciężkowic. Tutaj, przy ul. Ks. Mroczka, koło kościoła p.w. NMP Nieustającej Pomocy (40), znajduje się węzeł szlaków. Niebieski szlak odchodzi w lewo, my razem z innymi znakami skręcamy w prawo w ul. Ks. Mroczka. Po 550 m szlaki czerwony i czarny odchodzą w ul. Młyny Serafińskie, drogą w prawo dojedziemy do cmentarza przy ul. Ludowej (41). Nasz szlak razem z żółtym biegną dalej, by koło kapliczki (46) skręcić w ul. Zdrojową. Koło leśniczówki (mapa 4) docieramy do mostu nad potokiem Kozi Bród – po drodze mijamy pomnik przyrody (44). Za mostkiem szlak żółty skręca w lewo, a my po 550 m docieramy do rezerwatu „Dolina Żabnika” (54).

▶ Rezerwat „Dolina Żabnika”, fot. arch. UM w Jaworznie. Opis - patrz strona 26. Obiekt nr 54.

sienia Chrząstówka (miejsce odpoczynkowe), jedziemy w prawo 100 m żwirową alejką, po czym w lewo skos drogą gruntową. W tym miejscu biorą początek trzy pętle, składające się na Jaworzniczą Ścieżkę Biegową – miejsce treningu biegaczy. Jedna z nich biegnie wspólnie z naszym szlakiem przez około 1150 m do krawędzi lasu, gdzie trasa którą jedziemy, krzyżuje się z czarnym szlakiem (trasa nr 473). Znajdujemy się na granicy Obszaru Chronionego Krajobrazu „Dobra-Wilkoszyn” (56). Wjeżdżamy na żwirową drogę leśną, by po około 400 m osiągnąć rejon źródła siarczanej wody (103) (mapa 3), do którego możemy dotrzeć leśną ścieżką kierując się na prawo z leśnej drogi. Jedziemy dalej przez podmokły las, a droga zmienia się ze żwirowej w gruntową. Po dojechaniu do potoku Łuźnik (mapa 7) skręcamy w prawo i dojeżdżamy do ul. Ciężkowickiej, którą jedziemy w lewo (z prawej

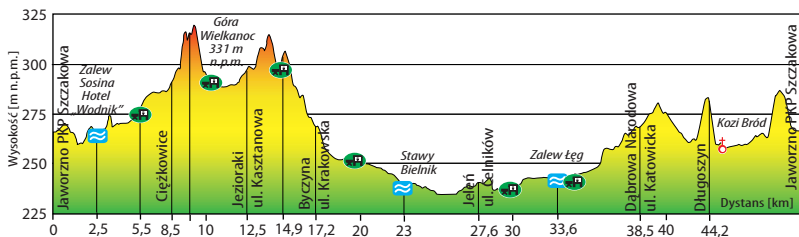

▶ Rezerwat „Dolina Żabnika”, fot. arch. UM w Jaworznie. Opis - patrz strona 26. Obiekt nr 54.

Trasa nr 472

Długość trasy: 48,8 km
patrz mapa nr: 1, 2, 5,
6, 7, 8, 9

Trasa nr 472: kolor czarny

Jest trasą okrężną wokół Jaworzna. Umowny początek szlaku znajduje się przy dworcu kolejowym PKP w Szczakowej (mapa 2). Przyjmujemy kierunek jazdy zgodny z ruchem wskazówek zegara.

Węzeł szlaków pod dworcem kolejowym to również początek szlaków: niebieskiego (trasa nr 477) oraz zielonego (trasa nr 484). Jedziemy w kierunku wschodnim ul. Kolejarzy do ul. Bukowskiej (mapa 3). Z prawej dochodzi szlak żółty (trasa nr 8) i dalej razem kierujemy się przez tory kolejowe w kierunku Bukowna do skrzyżowania na Sosinę. Szlak żółty prowadzi dalej prosto, szlak czarny skręca w prawo i dochodzi do grupy szlaków: niebieskiego (trasa nr 474), zielonego (trasa nr 475) i czerwonego (trasa nr 481), z któ-

PRZEBIEG TRASY:

Trasa okrężna wokół Jaworzna: PKP Jaworzno-Szczakowa – Zalew Sosina – Sosina – Grabańka – Ciężkowice – Klucz – Pogorzela – Doliska – Jezioraki – Na Prądku – Cezarówka Górna – Przedewsie – Byczyna – Groble – ośrodek Tarka – Wygoda – Jeleń – Biały Brzeg – Zalew Podłężę – Zalew Łęg – Elektrownia Jaworzno III – Os. Awaryjne – Dąbrowa Narodowa – wschodnie skalne – Długoszyń – droga do Maczek – Szczakowa-Wieś – PKP Jaworzno-Szczakowa.

kopalni piasku. Obydwa szlaki prowadzą leśną drogą zwirową, a potem gruntową, do północnego skraj Ciężkowic – ul. Kosynierów. Tu skręcamy w prawo na ul. Młyny Serafińskie (mapa nr 7) i przejeżdżamy przez mostek na potoku Kozi Bród. Jedziemy prosto do ul. Ks. Mroczka. Odbijając po drodze w prawo w ul. Lelewela dojedziemy do HIPPICZNEGO Ośrodka Rehabilitacyjno-Rekreacyjnego (49). Na ul. Ks. Mroczka spotykamy szlaki zielony (trasa nr 471) i żółty (trasa nr 480). Skręcamy w prawo i dojeżdżamy do węzła szlaków koło kościoła p.w. NMP Nieustającej Pomocy, tutaj napotykamy również szlak niebieski (trasa nr 474). Szlaki niebieski i żółty prowadzą prosto ul. Ks. Mroczka, pozostałe skręcają w lewo w ul. Wyzwolenia, a następnie po 340 m rozchodzą się. Szlaki czerwony i niebieski biegną prosto, czarny i zielony skręcają w prawo w ul. Zawiszy Czarnego, w prawo w ul.

► Zalew Sosina, fot. arch. UM w Jaworznie

rymi biegnie dalej około 150 m. Przed motelem „Wodnik” kończy się szlak czerwony, a jednocześnie jest to początek drugiego czerwonego szlaku (trasa nr 482). Wszystkie znaki prowadzą razem przez parking do węzła szlaków nad amfiteatrem. Tutaj szlaki niebieski z czerwonym odchodzą prosto do mostu nad potokiem Kozi Bród, a zielony i czarny skręcają w lewo w asfaltową alejkę. Po prawie 500 m następuje ponowny skręt w lewo w drogę zwirową biegnącą w pewnym oddaleniu od brzegu zalewu, obok ośrodków rekreacyjnych. Szlak zielony odchodzi w lewo, a nasz szlak wzdłuż niewielkiego cieku wodnego biegnie w kierunku południowo-wschodnim, aż do spotkania ze szlakiem czerwonym (trasa nr 481) w miejscu odpoczynkowym. Od Sosiny do tego miejsca jechaliśmy ścieżką dydaktyczną po terenach rekultywowanych

Gierymskiego i ponownie w lewo w ul. Szarych Szeregów. Na końcu zabudowy szlak zielony odchodzi w prawo na Górę Wielkanoc (51), a szlak czarny prowadzi prosto zwirową drogą w dół do przepustu pod linią kolejową Katowice-Kraków. Po drugiej stronie przepustu spotykamy szlak niebieski (trasa nr 483), z którym jedziemy dalej aż do miejsca odpoczynkowego. Na odcinku od ul. Szarych Szeregów aż do tego miejsca poprowadzona będzie projektowana ścieżka dydaktyczna „Doliska”. Tutaj szlak niebieski skręca w prawo, a czarny po płytach betonowych doprowadza nas do Jeziorak i wyasfaltowanej ul. Kasztanowej. Skręcamy w lewo, następnie po 660 m w prawo w ul. Herbowa, którą jedziemy do zabudowań Cezarówki Górnej. Z lewej strony dochodzi szlak czerwony (trasa nr 481). Po około 50 m szlak czerwony odchodzi pro-

sto w kierunku Cezarówki Dolnej, a szlak czarny skręca w prawo w drogę gruntową, która po 500 m (miejsce odpoczynkowe) przechodzi w drogę piaskową. Po około 1000 m dojeżdżamy do ul. Łanowej w Byczninie i skręcamy w lewo (mapa 8). Ul. Gwardzistów jedziemy do ul. Chryzantemowej, w którą skręcamy w prawo, by po chwili skręcić w lewo w ul. Bruna i dojechać do Wysockiego. **UWAGA!** Dalej jedziemy ul. Wysockiego 100 m pod prąd aż do ul. Ćwiklińskiej i dalej już ulica dwukierunkową do ul. Gwardzistów. Z prawej strony z ul. Ćwiklińskiej dochodzi szlak czerwony (trasa nr 481).

W kierunku odwrotnym skręcamy z ul. Gwardzistów w ul. Ćwiklińskiej (skręt jest niebezpieczny, należy uważać!) i jedziemy prosto ul. Wysockiego. Na rozwidleniu ulic w prawo w ul. Bruna, w prawo w ul. Chryzantemową i w lewo w Gwardzistów. Z lewej strony z ul. Ćwiklińskiej dochodzi szlak czerwony (trasa nr 481).

Przy ul. Tulipanowej pomnik przyrody (62), na końcu ul. Chryzantemowej cmentarz (61) z mogiłą „Nieznanego żołnierza WP z września 1939 r.”, a przy ul. Kościelnej kościół p.w. Najświętszego Serca Pana Jezusa.

Ul. Gwardzistów dojeżdżamy do ul. Krakowskiej, która jest drogą krajową nr 79. Z tego powodu przekraczamy ją na przejściu dla pieszych

► Kościół p.w. Najświętszego Serca Pana Jezusa w Byczninie, fot. arch. UM w Jaworznie

z sygnalizacją świetlną. Dalej jedziemy ul. Koczyńskiego. Z prawej dochodzi szlak zielony (trasa nr 7), a szlak czerwony po około 500 m odchodzi w lewo w ul. Kaczeńców. Razem ze szlakiem zielonym przejeżdżamy wiaduktem nad autostradą A4. Po około 500 m rozdzielamy się z szlakiem zielonym, który biegnie dalej prosto w kierunku Grobli, a my skręcamy w prawo w leśną drogę zwirową, która jest jednocześnie granicą miasta. Tutaj znajduje się punkt odpoczynkowy. Jedziemy tą drogą 3,2 km (mapa 9), aż napotkamy szlak niebieski (trasa nr 478), wtedy skręcamy w prawo nad Stawy Bielnik (83) na Tarce. Szlak niebieski odchodzi w prawo. Przejeżdżamy pomiędzy stawami drogami gruntową i zwirową koło parkingu do ul. Dąb, na której skręcamy w lewo, a po chwili w prawo w nowo wybudowaną do pompowni wody dla byłej Huty Katowice drogę asfaltową. Samą pompownię objeżdżamy od strony północnej, dojeżdżamy do rzeki Przemszy i skręcamy w prawo w górę rzeki. Natomiast gdybyśmy udali się prosto ul. Dąb lub wzdłuż rzeki Przemszy w dół jej biegu to dojedziemy do osiedla Dąb, gdzie w centrum osiedla możemy obejrzeć pomniki przyrody (80,

81), kapliczkę (82), a za oczyszczalnią ścieków słupy graniczne Cesarstwa austro-węgierskiego. Jedziemy drogą gruntową wzdłuż Przemszy do węzła szlaków w parku w Jeleniu. Z prawej strony dochodzą szlaki zielony (trasa nr 7) i żółty (trasa nr 8). W centrum Jelenia warto zobaczyć zegar słoneczny, słup graniczny Cesarstwa austro-węgierskiego, dwa pomniki przyrody, kościół p.w. Podwyższenia Krzyża Świętego z II poł. XVII w., zabytkowa studnia, pomnik 700-lecia Jelenia i Pomnik Bohaterów Jelenia 1939-1945 r.

Jedziemy dalej wzdłuż rzeki Przemszy drogą zwirową (mapa 5) i gruntową razem ze szlakiem czerwonym (trasa nr 479) około 1300 m. Tutaj szlak czerwony odchodzi w prawo, a my jedziemy dalej ścieżką. Mijamy punkt odpoczynkowy, dojeżdżamy do wału przeciwpowodziowego wzdłuż potoku Wąwolnica, następnie wałem do kładki przez Wąwolnicę, po czym zjeżdżamy na ul. Biały Brzeg (płyty betonowe). Jedziemy po płytach około 600 m, po czym skręcamy w lewo w zwirową drogę leśną. Przejeżdżamy przez tor kolejowy (uwaga!) i po 700 m dojeżdżamy do przecinki leśnej. Tutaj w prawo biegnie zielony szlak łącznikowy (trasa nr 479a). My jedziemy dalej prosto do zalewiska pogórniczego w kompleksie leśnym „Podłęże” (101). Z prawej strony dochodzi szlak niebieski (trasa nr 28). Jedziemy dalej razem około 400 m, szlak niebieski biegnie prosto, nasz szlak czarny skręca w lewo do zalewu „Łęg” (100). Tutaj znajduje się miejsce odpoczynkowe, koło którego stoi niestety zdewastowany (zerwana tablica z napisem) pomnik-głaz, postawiony w miejscu bunkra partyzantów Armii Ludowej z II wojny światowej. Drogą gruntową dojeżdżamy do szlaku niebieskiego i dalej razem ul. Promienną, którą jedziemy wzdłuż Elektrowni Jaworzno III z 300-metrowym kominem i trzema 120-metrowymi chłodniami, aż do ul. Wojska Polskiego. Tą ulicą poprowadzono również żółty szlak (trasa nr 476). Szlak niebieski skręca w lewo i razem z żółtym biegnie w kierunku Mysłowic, nasza trasa skręca w prawo i razem ze szlakiem żółtym prowadzi ul. Wojska Polskiego w kierunku Osiedla Stałego (mapa 1) aż do ul. Orzeszkowej. Skręcamy w nią w lewo, przejeżdżamy przez stary nasyp kolejowy, następnie skręcamy w prawo

► Zalew „Łęg” i widok na Elektrownię Jaworzno III, fot. Tomasz Sędor.
Opis - patrz strona 29. Obiekt nr 100.

► Na szlaku, fot. B. Czerwiński

w ul. Nowowiejską i dojeżdżamy nią do ul. Katowickiej, w którą skręcamy w lewo na wysokości kościoła p.w. MB Anielskiej i na światłach w prawo w ul. Starowiejską. Z uwagi na duże natężenie ruchu samochodowego mogą wystąpić trudności ze skrętem w ul. Katowicką. Kierujemy się wtedy w lewo chodnikiem do przejścia z sygnalizacją świetlną, przechodzimy na drugą

► Śródmieście - ul. Farna, fot. arch. UM w Jaworznie

stronę i jedziemy prosto ul. Starowiejską, a następnie na prawo przez plac – po prawej stronie pomnik (86), w ul. Długoszyńską.

W drugą stronę z ul. Długoszyńskiej na prawo przez plac wjeżdżamy w ul. Starowiejską, na światłach skręcamy w lewo w ul. Katowicką, by za kościołem skręcić w prawo w ul. Nowowiejską. Następnie skręcamy w prawo w ul. Buczka i wjeżdżamy ponownie w ul. Nowowiejską.

Ul. Długoszyńską jedziemy aż do cmentarza. Z lewej strony dochodzi niebieski szlak (trasa nr 477), by po 550 m odejść w prawo. Po następnych około 500 m z lewej strony z ul. Storczyków dochodzi szlak czerwony (trasa nr 482) (mapa 2), z którym jedziemy razem do węzła szlaków koło cmentarza (mapa 1). Skręcamy w lewo w drogę gruntową, którą jedziemy mniej więcej do połowy ogrodzenia cmentarza, gdzie skręcamy w prawo. Przez tereny leśne jedziemy drogą żwirowo-gruntową, aż do spotkania z czerwonym szlakiem pieszym, z którym udajemy się w kierunku Długoszyzna. Na skrzyżowaniu dróg leśnych szlak pieszy odchodzi

w prawo, a my jedziemy prosto do ponownego spotkania szlaku pieszego (mapa 2) i dalej aż do toru kolejowego. Jadąc w lewo dojeżdżamy po około 300 m do wychodni skalnych (96) na wysokości wiaduktu kolejowego. Jedziemy wzdłuż toru kolejowego do potoku Kozi Bród. Z prawej strony dochodzi szlak zielony (trasa nr 470). W prawo droga do Długoszyzna, gdzie możemy zobaczyć kaplicę p.w. św. Barbary (89) oraz pomniki przyrody (88, 97, 98). Dalej razem ze szlakiem zielonym przejeżdżamy tunelem pod torami kolejowymi, przekraczamy kładką potok Kozi Bród i trawiastą ścieżką około 1 km wzdłuż rzeki Biała Przemsza (miejsce odpoczynkowe) oraz żwirową drogą docieramy do ul. Batorego i mostu na rzece. Tutaj kończy się znakowanie szlaku zielonego. Stąd możemy ul. Krakowską po około 500 m dojechać do XIX-wiecznego dworca kolei warszawsko-wiedeńskiej w Maczkach. W okolicy mostu mamy dwa miejsca odpoczynkowe, w tym jedno dla rowerzystów. Drugie miejsce postojowe nad rzeką przeznaczone jest dla wodniaków, którzy mają tu miejsce wodowania sprzętu. Prowadzi tędy 30-kilometrowy szlak kajakowy rzeką Przemszą z Okradzionowa do Trójkąta Trzech Cesarzy w Sosnowcu.

Skręcamy w prawo i jedziemy ul. Batorego około 1500 m. Dojeżdżamy do skrzyżowania, w prawo ul. Dąbrowskiego, w lewo ul. Pasternik. Przy ul. Pasternik w czasie II wojny światowej istniało getto dla ludności narodowości żydowskiej z Jaworzna i Szczakowej. Na drugim brzegu potoku Kozi Bród (kładka) znajduje się Hałda „Wapniówka” z murawami kserotermicznymi (37). My jedziemy prosto i skręcamy w lewo w ul. Moździerzowców i po około 900 m ponownie w lewo żwirową w ul. Pochyłą. Na przedłużeniu ul. Pochyłej znajdują się schody terenowe z wąską na 0,5 m niedokończoną pochylnią, potem kładka nad Kozim Brodem i w prawo około 300 m alejkami do ul. Kościuszki. Skręcamy w lewo i ul. Kościuszki jedziemy do ul. Kolejarzy, następnie skręcamy w prawo i po 100 m dojeżdżamy do węzła szlaków, miejsca początku i końca naszej trasy.

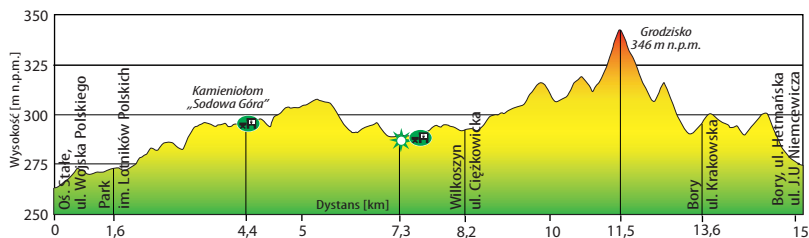

► Zakole Przemszy, fot. W. Purat

Trasa nr 473

Długość trasy: 15,4 km
patrz mapa nr: 1, 2,
6, 7, 8

Trasa nr 473: kolor czarny

(Mapa 1): Początek szlaku znajduje się na obrzeżach Osiedla Stałego w rejonie przejazdu kolejowego w ul. Wojska Polskiego na szlaku żółtym (trasa nr 476) i ścieżce rowerowej do Elektrowni Jaworzno III. Początkowa część trasy prowadząca do Parku im. Lotników Polskich pokrywa się ze ścieżką rowerową. Przejeżdżamy przez przejazd kolejowy i skręcamy w lewo w drogę z kostki betonowej, którą dojeżdżamy do ul. Katowickiej. Przejedźdźmy ul. Katowicką przejazdem z szykanami i skręcamy w prawo. Jedziemy prosto drogą z kostki betonowej do Parku im. Lotników Polskich. Przy rondzie o najdłuższej nazwie w Polsce – Rondo im. 308-go Krakowskiego Dywizjonu Myśliwskiego – z lewej strony dochodzi szlak niebieski (trasa nr 477), z którym jedziemy razem do Parku (mapa 2). Na

PRZEBIEG TRASY:

Os. Stale, skraj pd. – Os. Stale – Niedzieliska – kamieniołom Sodowa Góra – Las Wilkoszyn – Dobra – Wilkoszyn – Równa Górka – Góra Grodzisko – Bory.

skiego. Po drugiej stronie ul. Katowickiej Pomnik „Ofiarom Faszyzmu” z 1939-1945 r. (92) w miejscu rozstrzelania 17.01.1945 r. 42 więźniów podobozu KL Auschwitz-Birkenau, „Neu-Dachs”. Za stadionem szkolnym skręcamy w lewo. Po prawej stronie Park im. Lotników Polskich (91) z amfiteatrem i miasteczkiem drogowym. Na rogu Parku rozwidlenie szlaków, szlak niebieski biegnie prosto w kierunku Długoszyńska, a my skręcamy w prawo i wzdłuż parku jedziemy 300 m asfaltem, a potem 800 m drogą gruntową. Dojeżdżamy do ul. Upadowej na wysokości ul. Ustronie. Z lewej strony dochodzi szlak czerwony (trasa nr 482). Jadąc prosto zobaczymy posiadającą dwa pnie lipę „Wiktoria” (99). Razem ze szlakiem czerwonym skręcamy w prawo i po 350 m docieramy w Niedzieliskach do ul. Szczakowskiej, którą przejeżdżamy na wprost. Objedźdźmy od północy szkołę podstawową i zakosem przez wawóz, po zlikwidowanym torze kolejowym, wyjeżdżamy na drogę gruntową, którą docieramy do węzła szlaków pod linią wysokiego napięcia. Tutaj ma początek żółty szlak (trasa nr 476). 100 m dalej kolejne skrzyżowanie, tym razem ze szlakiem zielonym (trasa nr 470). Po 500 m dojeżdżamy do nowego biegu ul. Jaworznickiej. Szlak czerwony biegnie dalej prosto w dół do kamieniołomu (28), nieopodal znajduje się miejsce odpoczynkowe, my natomiast skręcamy w prawo i ścieżką rowerową wzdłuż nowej jezdni jedziemy około 700 m do jej zakrętu w prawo. Tutaj skręcamy w lewo w drogę zwirową i łagodnie pod górę jedziemy do skrzyżowania ze szlakiem żółtym (trasa nr 8). Po lewej stronie na zboczu Sodowej Góry powierzchniowy pomnik przyrody „Sasanka” (27). Jedziemy dalej drogą gruntową około 850 m do lasu, gdzie napotykamy szlak zielony (mapa 6) (trasa nr 471). Dalej jedziemy około 600 m drogą zwirową wzdłuż lasu, by wjechać w asfaltową ul. Botaniczną. Po lewej stronie Obszar Chronionego Krajobrazu „Dobra-Wilkoszyn” (56) chroniący rzadkie gatunki roślin oraz źródła wody siarczanej (103), do których prowadzą żółty i czarny szlaki piesze. Po skraju chronionego terenu możemy się poruszać dzięki ścieżce dydaktycznej. Na skrzyżowaniu ze szlakami pieszymi miejsce odpoczynkowe. Ul. Botaniczną dojeżdżamy do skrzyżowania z ciągiem ulic Chełmońskiego-Ciężkowiecka,

► Sanktuarium Matki Bożej Nieustającej Pomocy w Jaworznie - Osiedlu Stałym, fot. arch. UM w Jaworznie. Opis - patrz strona 29. Obiekt nr 95.

wysokości ul. M Kolbego w lewą stronę odchodzi wariant szlaku niebieskiego. Po lewej stronie w górę ul. Maksymiliana Kolbego możemy dojechać do Sanktuarium MB Nieustającej Pomocy (95), w której znajdują się Kaplica „Jaworzniaków” z Tablicą Młodych Żołnierzy Polski Podziemnej i Kaplica Matki Bożej Loretańskiej – Patronki Lotników z martyrologium oręża Lotnictwa Pol-

przez które wjeżdżamy w ul. Wilkoszyn i zaraz w prawo w ul. Obrońców Poczty Gdańskiej. Jedziemy kolejno drogą asfaltową, gruntową, ponownie asfaltową i wjeżdżamy w ul. Kołłątaja. Po około 400 m w okolicy krzyża braci Pytlów, skręcamy w lewo. Krzyż postawiono w 1922 roku przez górników jako krzyż dziękczynny dla braci: Jana i Ludwika Pytlów, którzy zginęli w kopalni (105). Dochodzi tutaj z prawej strony szlak czerwony (trasa nr 481). Obydwa szlaki prowadzą na Równą Górę, na której swój początek ma szlak żółty (trasa nr 480) do Bukowna. Jedziemy prosto żwirową drogą w kierunku Góry Grodzisko (59) (mapa 8), którą szlak czerwony objeżdża od południa, punkt odpoczynkowy, a czarny od północy, by potem razem z dwoma szlakami pieszymi dro-

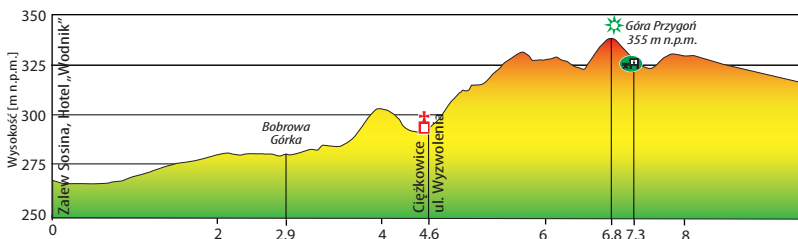
gą gruntową prowadzić dokładnie na południe. Po 600 m docieramy do ul. Podgórskiej i skręcamy w prawo. Ul. Podgórską po żwirowej nawierzchni dojeżdżamy do ul. Krakowskiej – drogi krajowej 79 (mapa 6), którą jedziemy w prawo 60 m i wjeżdżamy w ul. Chłopskiej. Na wysokości pierwszych zabudowań skręcamy w prawo i drogą żwirową po 450 m docieramy do ul. Stromej i Bielańskiej. Szlak na węzle szlaków w Borach w rejonie skrzyżowania ulic Hetmańskiej, Niemcewicza, Zakole i Bielańskiej dochodzi do szlaku żółtego (trasa nr 8) i niebieskiego (trasa nr 478) i kończy swój bieg.

Uwaga! Po wybudowaniu drogi łączącej węzeł na autostradzie A4 z ul. Krakowską w okolicy przebieg szlaku przy ul. Krakowskiej zostanie skorygowany.

Trasa nr 474

Długość trasy: 9,8 km
patrz mapa nr: 3, 4, 7

Trasa nr 474: kolor niebieski

Początek szlaku (mapa 3) znajduje się przy węźle szlaków na parkingu samochodowym przy ul. Bukowskiej na Sosinie. W tym miejscu mają wspólny punkt szlaki: niebieski, zielony (trasa nr 475), czerwony (trasa nr 481) i biegnący ul. Bukowską żółty (trasa nr 8). Alejką żwirową dojeżdżamy do motelu „Wodnik”, po drodze dochodzi z prawej strony czarny szlak (trasa nr 472). Przed motelem „Wodnik” kończy się szlak czerwony (trasa nr 481), a jednocześnie jest to początek drugiego czerwonego szlaku (trasa nr 482). Wszystkie szlaki prowadzą razem przez parking do węzła szlaków nad amfiteatrem. Tutaj szlaki zielony i czarny odchodzą, a niebieski z czerwonym prowadzą prosto do mostu nad potokiem Kozi Bród. Zaraz za potokiem szlak czerwony odchodzi w lewo pod most kolejowy. My jedziemy prosto około 1,3 km drogą żwirową wzdłuż nasypu kolejowego, za przejazdem kolejowym dalej prosto główną jezdnią. Pod wiaduktem przejeżdżamy na drugą stronę torów kolejowych na ul. Budowlaną. W tym miejscu znajduje się początek odchodzącego w prawo szlaku zielonego (trasa nr 484). 60 m dalej również z prawej strony dochodzi szlak czarny (trasa nr 485), z którym jedziemy razem 180 m. Jadąc dalej prosto ul. Ks. Mrocza po prawej stronie zobaczymy budynek starej rzeźni (48).

Szlak czarny odchodzi dalej prosto ul. Budowlaną, a my wracamy pod kolejnym wiaduktem kolejowym (mapa 7) na wschodnią stronę torów, skręcamy w prawo i gruntową, a potem tłuczniową ul. Klinową jedziemy do ul. Ciężkowickiej. Po lewej stronie ścieżka będąca przedłużeniem ul. Jodłowej przy której pomnik przyrody (45), a dalej przy ul. Bobrowa Górka kolejny pomnik przyrody (43). Skręcamy w lewo i jedziemy dalej razem ze szlakiem żółtym (trasa nr 480) do ul. Ks. Mrocza i węzła szlaków koło kościoła p.w. NMP Nieustającej

PRZEBIEG TRASY:

Jaworzno-Sosina – Rzym – Ciężkowice –
Głaziec – Góry Luszowskie – Trzebinia

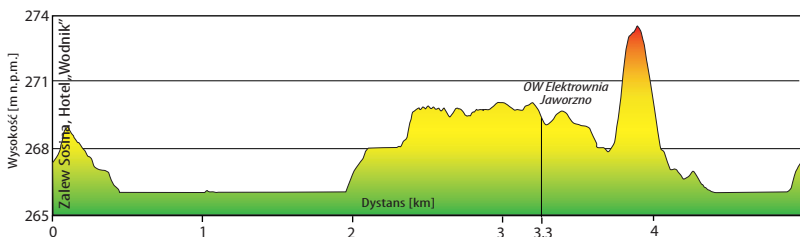
Pomocy (40). Przy węźle szlaków rozstajemy się ze szlakiem żółtym, który prowadzi prosto, my razem ze szlakami: czarnym (trasa nr 472), czerwonym (trasa nr 481) i zielonym (trasa nr 471) jedziemy w prawo ul. Wyzwolenia. Po 340 m szlak czarny i zielony odchodzą w prawo, a my razem z czerwonym jedziemy przez 300 m prosto. Tu szlak czerwony odchodzi w prawo, a nasza trasa prowadzi dalej prosto drogą tłuczniową do granicy miasta. Po około 1400 m odchodzi w lewo (mapa 4) bez znaków droga na Górę Przygoń (50). Szlak został oznakowany do zabudowy miejscowości Góry Luszowskie, z których można bez znaków dojechać do czerwonego szlaku wokół Trzebinia.

► Ciężkowice, budynek starej rzeźni
fot. B. Zerwiński. Opis - patrz strona 25.
Obiekt nr 48.

Trasa nr 475

 Długość trasy: 5,1 km
patrz mapa nr: 3

Trasa nr 475: kolor zielony

(Mapa 3): Okrężną trasę wokół zalewu Sosina (39) rozpoczynamy od węzła szlaków znajdującego się powyżej amfiteatru. W tym miejscu mają wspólny punkt szlaki: czarny (trasa nr 472), niebieski (trasa nr 474), zielony i czerwony (trasa nr 481). Jedziemy zgodnie z kierunkiem ruchu wskazówek zegara w kierunku północnym. Wszystkie szlaki prowadzą razem. Przejeżdżamy przez parking koło motelu „Wodnik”. Szlak czarny odchodzi w lewo do ul. Bukowskiej i dalej do Szczakowej. My jedziemy kawałek dalej do miejsca, w który ma swój początek szlak niebieski (trasa nr 474), przebiega tędy również żółty szlak rowerowy (trasa nr 8). Tutaj skręcamy w prawo i zjeżdżamy w dół, drogą o bardzo zróżnicowanej nawierzchni: trylinka,

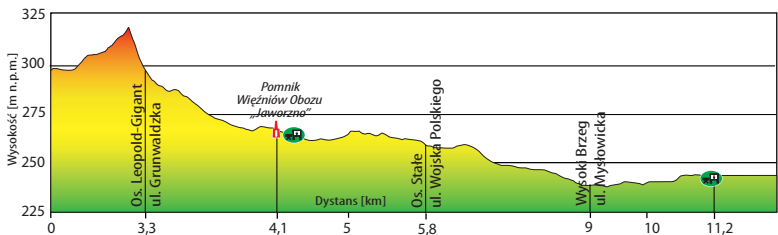
PRZEBIEG TRASY:

Zalew Sosina: okrężny wokół zalewu

żwir i grunt. Przejeżdżamy przez kładkę i drogą gruntową jedziemy północnym brzegiem zalewu. Przy kolejnej kładce z belek szlak czerwony odchodzi prosto, a nasz zielony skręca w prawo prowadząc dalej około 1200 m gruntową ścieżką nad brzegiem zalewu. Tutaj spotykamy dochodzący z lewej strony szlak czarny (trasa nr 472). Szlaki prowadzą żwirową drogą, oddaloną nieco od brzegu zalewu i znajdujących się tam ośrodków rekreacyjnych. Po dojechaniu do asfaltowej alejki skręcamy w prawo i zostawiając po lewej stronie pole namiotowe dojeżdżamy do wyjściowego węzła szlaków.

Trasa nr 476

 Długość trasy: 12,7 km
patrz mapa nr: 1, 2, 3, 5

Trasa nr 476: kolor żółty

Początek trasy znajduje się w Niedzieliskach (mapa 2), przez którą przebiegają razem szlaki: czarny (trasa nr 473) i czerwony (trasa nr 482). Szlak żółty kieruje się drogą polną w kierunku południowym do niewielkiego parkingu na końcu ul. Podwale. Po lewej stronie pracownicy ogród działkowy POD „Warpie”. My skręcamy w prawo w dół w ul. Bogusławskiego, a na jej końcu po dojechaniu do ul. Piekarskiej w lewo. Po prawej stronie widzimy zabudowę przemysłową – budynek transformatorowni szybu Leopold (106). Przejeżdżamy do przejścia podziemnego pod Trasą Śródmiejską (mapa 6), ostrożnie!!! zjeżdżamy w dół pochylnią dla niepełnosprawnych i przejeżdżamy na drugą stronę. Jedziemy

PRZEBIEG TRASY:

Niedzieliska – Os. Gigant – Os. Podłże – Kol. Artur – Os. Stale, skraj – Os. Awaryjne – droga do Elektrowni Jaworzno III – Wysoki Brzeg – Trójkąt Trzech Cesarzy

dalej ul. Piekarską. Za zakrętem po lewej stronie budynek Szkoły Podstawowej nr 6 (25) i lekko pod górę do skrzyżowania. Tutaj po lewej stronie zabytkowa zabudowa Jerzolimy (26).

Uwaga! Jadąc w odwrotnym kierunku po przejechaniu pod Trasą Śródmiejską przejeżdżamy przez ul. Piekarską i wjeżdżamy od razu w ul. Działkową. Jedziemy najpierw drogą ceglana, a następnie po kostce granitowej do końca pod górę do ul. Pod-

wale. Tu skręcamy w lewo i dalej cały czas prosto do szlaków czarnego i czerwonego.

Za przejściem podziemnym skręcamy w lewo i jedziemy dalej ul. Ławczaną. Po lewej stronie znajduje się niewielki pomnik-obelisk (21) upamiętniający śmierć w czasie wojny światowej gwardzisty Janka Martyniaka. Dojeżdżamy do dawnego przejścia przez zlikwidowany tor kolejowy. Pokonujemy je i dalej jedziemy na prawo ul. Towarową, a następnie po przekroczeniu Alei Piłsudskiego, ul. Wilczą objeżdżamy os. Podłęże i docieramy do lasu. W tym miejscu ma początek czerwony szlak (trasa nr 479) do Jelenia. Jadąc dalej ul. Wilczą dotarlibyśmy do pomnika przyrody (22). Nasza trasa skręca w prawo do lasu, po przekroczeniu czynnego toru kolejowego (Uwaga!) kierujemy się w stronę Osiedla Stałego. Po lewej stronie za ścianą lasu znajduje się zabudowa Wesołego Miasteczka i Kolonii Artur. Nasza trasa pokrywa się tutaj ze ścieżką edukacyjną na terenie kompleksu leśnego wokół Elektrowni Jaworzno III. Przy drodze leśnej pomnik (mapa 2) upamiętniający tragiczne wydarzenia i ofiary terroru komunistycznego, więzione i zamordowane w Centralnym Obozie Pracy Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego w Jaworznie 1947-1949 r. Pomnik został uroczystie odsłonięty przez prezydentów Polski – Aleksandra Kwaśniewskiego i Ukrainy – Leonida Kuczmy (24). W kolejnym miejscu odpoczynku możemy poświęcić chwilę na zadumę nad historią tej ziemi. Dojeżdżamy do ul. Inwalidów Wojennych i skręcamy w lewo (mapa 1). Po prawej stronie tereny, na których znajdował się utworzony 15 czerwca 1943 r. podobóz hitlerowskiego obozu koncentracyjnego Auschwitz-Birkenau. W latach 1947-49 funkcjonował tu utworzony 23 kwietnia 1947 r. decyzją Biura Politycznego KC PPR Centralny Oboz Pracy Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego. Przeznaczony był dla Łemków i Ukraińców przesiedlanych ze swoich

► Na rowerze, fot. B. Czerwiński

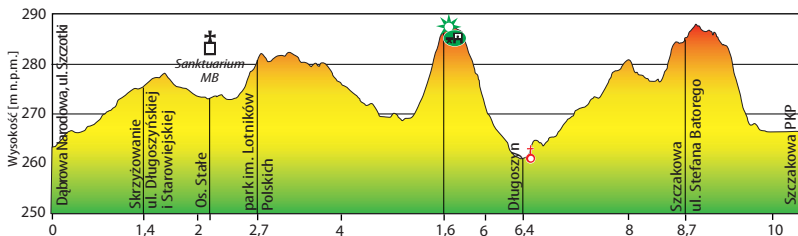
► Pomnik upamiętniający tragiczne wydarzenia i ofiary terroru komunistycznego, fot. arch. UM w Jaworznie

ziemi, którzy podejrzani byli o współpracę lub sympatyzowanie z OUN i UPA. Kierowano tam inteligencję ukraińską, księży greckokatolickich i osoby podejrzane aresztowane w czasie „Akcji Wisła”. W obozie tym znalazło się prawie 3900 więźniów. Centralny Oboz Pracy w Jaworznie funkcjonował do lutego 1949 r. Później, do 1956 r. działało tam Progressywne Więzienie dla Młodocianych w Jaworznie, nazywanych obecnie „Jaworzniakami”. Wśród skazanych w obozie tym oprócz Ukraińców znaleźli się przede wszystkim polscy działacze niepodległościowi, żołnierze AK, górnicy, Niemcy. Udając się w prawo ul. Inwalidów Wojennych dojeżdżamy do Szkoły Muzycznej przed którą Obelisk - Młodocianym Więźniom Politycznym 1951-1956 (94).

Po kilkuset metrach przejeżdżamy ostrożnie przez tory kolejowe i dojeżdżamy do ul. Wojska Polskiego. Tutaj znajduje się początek szlaku czarnego (trasa nr 473). Dalej jedziemy w lewo ścieżką rowerową, której pomysłodawcą była Elektrownia Jaworzno III. Miała zapewnić pracownikom bezpieczny dojazd od pracy. Za ul. Energetyków z prawej strony dochodzi czarny szlak (trasa nr 472), z którym jedziemy (mapa 5) aż do ul. Promiennej. Tu w lewo odbija czarny szlak, a jednocześnie dochodzi szlak niebieski (trasa nr 28). Razem ze szlakiem niebieskim jedziemy prosto ul. Wojska Polskiego. 300 m za torami kolejowymi nasz szlak skręca w prawo w ul. Mysłowicką, natomiast szlak niebieski biegnie prosto ul. Wojska Polskiego do Mysłowic. My jedziemy lasem przez około 1000 m, a następnie drogą gruntową w kierunku rzeki Przemszy. Przejeżdżamy pod wiaduktem (mapa 1) drogi S1 nad brzegiem Przemszy do granicy z Sosnowcem. Dalej bez szlaku jedziemy wzdłuż rzeki, by osiągnąć miejsce określane jako „Trójkąt Trzech Cesarzy”, czyli znany z historii zbieg granic trzech państw: Rosji, Prus i Austrii (90). Miejsce, w którym Biała i Czarna Przemsza łączą się ze sobą tworząc rzekę Przemszę, leży obecnie na terenie Sosnowca, gdyż w 1953 r. wchodząca w skład Jaworzna dawna graniczna osada Jęzor została przyłączona do tego miasta. Z tego powodu po stronie dawnego zaboru austriackiego nie ma żadnego obelisku upamiętniającego to szczególne miejsce. Jadąc brzegiem rzeki należy uważać, by nie ześlizgnąć się do wody – w najniebezpieczniejszym miejscu zabudowana została barierka zabezpieczająca.

Trasa nr 477

➔ Długość trasy: 10,2 km
patrz mapa nr: 1, 2

Trasa nr 477: kolor niebieski

Początek szlaku znajduje się na skrzyżowaniu ulic: Szczotki, Wolna i Wiśniowa (na szlaku czerwonym nr 482) (mapa 1). Początkowo szlak prowadzi dobrą drogą (asfalt lub kostka brukowa), ale jazdę mogą utrudniać liczne zakręty. Jedziemy ul. Wiśniową, skręcamy w prawo w Długą, potem w lewo w Spółdzielczą, na której budynku starej szkoły (84). Dalej skręcamy w prawo w ul. Szkolną, w lewo w Strażacką, przecinamy Starowiejską i Reymonta dojeżdżamy do Długoszyńskiej,

PRZEBIEG TRASY:

Dąbrowa Narodowa – Os. Stale – Park im. Lotników Polskich – Dąbrowa Narodowa, cmentarz – Strug – Szczakowa-Wieś –PKP Jaworzyn-Szczakowa

wej stronie Park im. Lotników Polskich (91) z amfiteatrem i miasteczkiem drogowym. Na końcu Parku szlak czarny skręca w prawo, a my jedziemy prosto drogą żwirową i gruntową w kierunku Długoszy-
na, mając po lewej stronie ogrodę działkowe. Koło cmentarza w Dąbrowie Narodowej dojeżdżamy do węzła szlaków. Spotykamy tutaj znaki czarne (trasa nr 472) i czerwone (trasa nr 482). Skręcamy w prawo w żwirową ul. Długoszyńską, która po około 1100 m przechodzi w asfaltową ul. Widokową. Po wyjechaniu z lasu obydwoch stronach znajdują się wychodnie wapienne i stare kamieniołomy, po drodze miejsce wycoczynkowe. Wjeżdżamy do centrum Długoszyzna w ul. Dąbrowskiego i przejeżdżamy koło kaplicy p.w. św. Barbary (89), możemy również zobaczyć pomniki przyrody (88, 97, 98). Ul. Dąbrowskiego jedziemy około 200 m razem ze szlakiem zielonym (trasa nr 470), który dochodzi z lewej strony i skręcamy w prawo w stronę kościoła, a po 100 m w lewo w drogę gruntową. Jedziemy około 750 m, skręcamy w lewo, szlak zielony odbija w prawo, a my starym torowiskiem kolejowym jedziemy do ul. Batorego. Z lewej strony dochodzi szlak czarny (trasa nr 472). Skręcamy w prawo i zaraz w lewo w ul. Moździerzowców i po około 900 m ponownie w lewo w żwirową ul. Pochyłą. Na przedłużeniu ul. Pochylej pokonujemy schody terenowe z wąską na 0,5 m niedokończoną pochylnią, potem przejeżdżamy przez kładkę nad Kozim Brodem i po skręceniu w prawo jedziemy około 300 m alejkami do ul. Kościuszki. W lewo asfaltową ul. Kościuszki jedziemy do ul. Kolejarzy i w prawo około 100 m do węzła szlaków. W pobliżu pomnik (30).

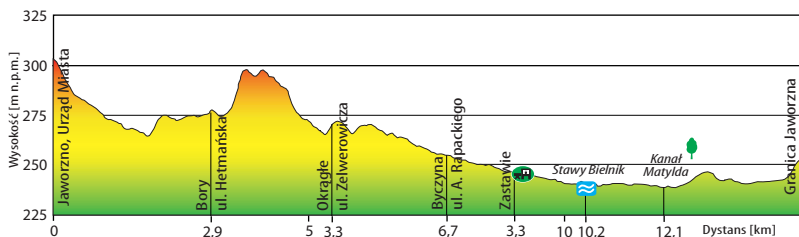
▶ Park Lotników Polskich, fot. arch. UM w Jaworznie. Opis - patrz strona 28. Obiekt nr 91.

by skręcić w lewo. W odwrotnym kierunku jedziemy ul. Strażacką, skręcamy w prawo w Szkolną i bezpośrednio wjeżdżamy w ul. Wiśniową. Ul. Długoszyńską jedziemy razem ze szlakiem czarnym (trasa nr 472), który dołączył z lewej strony. W prawo ul. Dąbrowską możemy dojechać do zabudowy dawnej huty szkła (85) i pomnika przyrody (86). Po około 500 m skręcamy w prawo w ul. Starowiejską, czarny szlak jedzie tymczasem prosto. Starowiejską dojeżdżamy do ul. św. M. Kolbego (mapa 2) i skręcamy w prawo, a potem w lewo w ścieżkę rowerową. Tu spotykamy czarny szlak (trasa nr 473). Ul. Św. M. Kolbe w górę – Sanktuarium MB Nieustającej Pomocy (95), a w nim w Kaplicy „Jaworzniaków” Tablica Młodych Żołnierzy Polski Podziemnej oraz Kaplica Matki Bożej Loretańskiej – Patronki Lotników, w której tworzone jest martyrologium oręza Lotnictwa Polskiego. Razem z czarnym szlakiem jedziemy do Parku im. Lotników Polskich (91). Po drugiej stronie ul. Katowickiej Pomnik „Ofiarom Faszyzmu” z 1939-1945 r. (92) w miejscu rozstrzelania 17.01.1945 r. 42 więźniów filii hitlerowskiego obozu koncentracyjnego Auschwitz-Birkenau. Za stadionem szkolnym skręcamy w lewo. Po pra-

▶ Kozzi Bród - dopływ Białej Przemszy, fot. arch. UM w Jaworznie

Trasa nr 478

Długość trasy: 16,9 km
patrz mapa nr: 6, 8, 9

Trasa nr 478: kolor niebieski

Początek szlaku (mapa 6) znajduje się przy węźle szlaków Urząd Miasta (ul. Grunwaldzka). W bezpośrednim sąsiedztwie obejrzę warto kilka ciekawych obiektów (1, 2, 26). Od węzła szlaków razem z żółtym szlakiem (trasa nr 8) jedziemy ulicami: Grunwaldzką, Zaczysze obok siedziby Oddziału PTTK, Górniczą, Olszewskiego, przejeżdżamy Trasę Śródmiejską i dalej Olszewskiego. Na rondzie skręcamy w lewo w Reja i za Obwodnicą Południową prosto ulicą Tetmajera do Niemcewicza. Tu skręcamy w prawo w Niemcewicza i przez dawny tor kolejowy w ul. Hetmańską. Na skrzyżowaniu ulic: Hetmańskiej, Zakole, Niemcewicza i Biełańskiej znajduje się kolejny węzeł szlaków – tutaj początek ma szlak czarny (trasa nr 473). Jedziemy dalej razem ze szlakiem żółtym ul. Hetmańską, skręcamy w prawo, a po 200 m w lewo i ul. Sielec jedziemy pod górę. Po około 600 m żółty szlak odchodzi w prawo, a my w lewo zwirową i gruntową drogą dojeżdżamy koło kapliczki (65) do ul. Zelwerowicza (mapa 9) i skręcamy w lewo. Tutaj spotykamy szlak zielony (trasa nr 7), razem z którym koło dużego pola transformatorowego rozdzielni 400 kV i kilku niewielkich bloków w miejscu zwanym Bausztela docieramy do ul. Rapackiego. Po 400 m asfaltu skręcamy w zwirową ul. Leńskiego. Tu odchodzi w lewo szlak zielony. Jadąc Rapackiego prosto docieramy do kapliczki (66) i drogi krajowej 79. My podążamy prosto, a następnie ostro w prawo. Jedziemy 800 m przez tereny rolne i leśne do ul. Żytnej, w którą skręcamy w lewo, potem w prawo i docieramy do ul. Baranowskiego. Przejeżdżamy na wprost w asfaltową ul. Laskowice, którą jedziemy do ściany lasu (punkt odpoczynkowy), następnie wzdłuż lasu wiaduktem nad autostradą A4. 60 m za wiaduktem skręcamy w prawo i drogę leśną razem z czerwonym szlakiem pieszym po 750 m dojeżdżamy do Stawów Bielnik na Tarce (83). Tu z prawej

PRZEBIEG TRASY:

Śródmieście – Os. Górnicze – Stara Huta – Bory – Sielec – Okragłe – Byczyna-Laskowice – ośrodek Tarka – Dąb, skraj – Leśna Góra – Chelmek

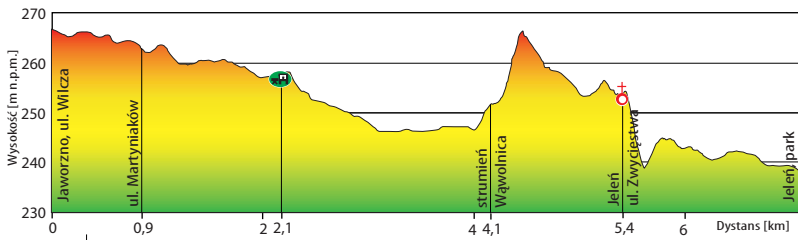
► Siedziba Zarządu Południowego Koncernu Węglowego
fot. arch. UM w Jaworznie. Opis - patrz strona 20. Obiekt nr 1.

strony dochodzi szlak czarny (trasa nr 472). Wzdłuż stawów jedziemy drogą gruntową około 400 m do drogi granicznej miasta. Szlak czarny skręca w lewo, my jedziemy w prawo 350 m do ul. Dąb i zaraz w lewo drogą leśną około 1200 m do mostku na Kanale Matylda. Przed kanałem drogą w prawo dojeżdżamy do Dębu, tu możemy zobaczyć pomniki przyrody (80, 81), zabytkowe słupy graniczne (79) i kapliczkę słupową (82). Za kanałem skręcamy w prawo, potem w lewo i zwirowymi drogami leśnymi dojeżdżamy do rozdroża. Jadąc w lewo dojeżdżamy do czerwonego szlaku rowerowego powiatu chrzanowskiego. Jedziemy prosto, by po 1 km dotrzeć do granicy miasta, a po następnym kilometrze do zabudowy Chelmka. Jadąc dalej, już bez szlaku, ul. Przemysławą docieramy do stacji PKP Chelmek.

Uwaga! Po wybudowaniu drogi łączącej węzeł na autostradzie A4 z ul. Krakowską w okolicy kapliczki (65) przebieg szlaku zostanie skorygowany.

Trasa nr 479

Długość trasy: 7,2 km
patrz mapa nr: 5, 6, 9

Trasa nr 479: kolor czerwony

Szlak ma swój początek na zakręcie szlaku żółtego (trasa nr 476) na ul. Wilczej w Osiedlu Podłężę (mapa 6). Niedaleko przy Wilczej znajduje się pomnik przyrody (22). Początkowo 500 m do spotkania ze szlakiem niebieski (trasa

PRZEBIEG TRASY:

Os. Podłężę – Pszczelnik – Łęg – Jeleni

niając ulicy – szlak niebieski skręca tutaj w prawo. Po 500 m na skrzyżowaniu leśnych dróg skręcamy w prawo, a po następnych 1500 m w lewo (mapa 5). Droga jest dobra, żwirowa. W tym miejscu na wprost odchodzi zielony szlak łącznikowy (trasa nr 479a), którym po 500 m dojedziemy do szlaku czarnego okrężnego (trasa nr 472). Jedziemy prosto 1400 m drogą gruntową, przejeżdżając po drodze przez tor kolejowy (uwaga na pociągi!) i potok Wąwolnica. Dojeżdżamy do ul. Bożka, gdzie nawierzchnia z gruntowej zmienia się w żwirową i tłuczniową. Jedziemy prosto do ul. Zwycięstwa, z której po około 450 m, za kapliczką (76), skręcamy w prawo w drogę gruntową, a następnie w lewo i dalej jedziemy wzdłuż rzeki Przemszy. Biegnie tędy szlak czarny (trasa nr 472), razem z którym jedziemy 1300 m (mapa 9) do parku przy ul. Celników, gdzie znajduje się węzeł szlaków. Spotykamy tu znaki zielone (trasa nr 7)

► Zabytkowa studnia w Jeleniu, fot. arch. UM w Jaworznie.
Opis - patrz strona 28. Obiekt nr 78.

nr 28) biegnie ścieżką leśną równoległą do Al. Marszałka J. Piłsudskiego, przy której jest kościół p.w. św. Barbary oraz cmentarz żydowski z XIX wieku (20). Skręcamy w prawo i razem z niebieskim szlakiem jedziemy gruntową drogą leśną do ul. Moniuszki. Przejeżdżamy ul. Moniuszki, skręcamy ostro w lewo i jedziemy ścieżką równoległą do prowadzonego na powierzchni terenu ciepłociągu. Na skrzyżowaniu z drogą z płyt betonowych jedziemy na wprost, nie zmie-

i żółte (trasa nr 8). W bliskim sąsiedztwie obiekty godne zobaczenia to: zegar słoneczny na terenie parku; przy ul. Celników: słup graniczny Cesarstwa austro-węgierskiego, dwa pomniki przyrody (74), kościół p.w. Podwyższenia Krzyża Świętego z II poł. XVII w., obok barokowa plebania z przełomu XVIII i XIX w. i budynek Gimnazjum Nr 8 (75), kaplica przydrożna słupowa (77), zabytkowa studnia, Pomnik 700-lecia Jelenia i Pomnik Bohaterów Jelenia 1939-1945 (78).

Trasa nr 479a

Długość trasy: 0,5 km
patrz mapa nr: 5

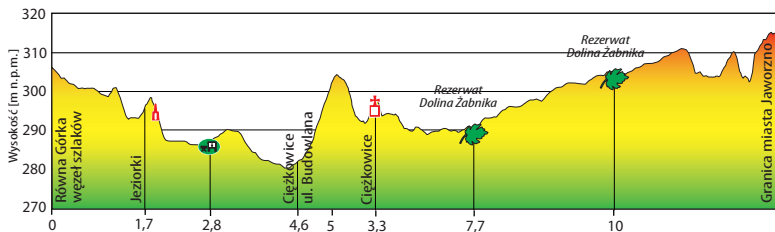
Trasa nr 479a: kolor zielony

Mapa 5: krótkie połączenie między szlakami czarnym i czerwonym (trasy nr 472 i 479) w lesie na północ od Jelenia - Białego Brzegu.

PRZEBIEG TRASY:

las na północ od Jelenia - Białego Brzegu: połączenie tras nr 472 i 479

Trasa nr 480

Długość trasy: 12,9 km
patrz mapa nr: 3, 4, 6

Trasa nr 480: kolor żółty

Początek szlaku (mapa 6) – węzeł szlaków na Równej Górcie przy ul. Insurekcji Kościuszkowskiej w pobliżu Krzyża „Stojalowczyków” (104). Przy tym krzyżu, który dobrze widać od strony Rogatki, wielokrotnie organizował wiece górnicze ksiądz Stanisław Stojalowski. Na jego cześć w 1921 r. górnicy postawili krzyż. Przebiegają tędy szlaki: czarny (trasa nr 473) i czerwony (trasa nr 481).

Jedziemy drogą tłuczniową i żwirową przez około 1 km w kierunku południowo-wschodnim (mapa 7). Przed zabudowaniami skręcamy w lewo w drogę gruntową, by dojechać do ul. Gwardii Ludowej. Stąd możemy udać się w lewo w kierunku Wilkoszyna do cmentarza komunalnego (58). My kierujemy się w prawo, by na zakręcie drogi asfaltowej skręcić w lewo do lasu. Jedziemy żwirową drogą leśną (ul. Turystyczna), gdzie towarzyszą nam znaki szlaku pieszego żółtego i czerwonego, a potem tylko czerwonego. Po prawej stronie mijamy pomnik ku czci żołnierzy partyzantów AK-AL poległych w okresie II wojny światowej (57). W głębi dawna leśniczówka. Kawalek dalej po prawej stronie staw Bolina, raj dla wędkarzy. Po przejechaniu lasem około 2 km dojeżdżamy do zabudowań przy ul. Turystycznej w Ciężkowicach, a następnie do ul. Ciężkowickiej. Po drodze, w środku lasu, do naszej dyspozycji jest miejsce odpoczynkowe. Skręcamy w prawo i razem ze szlakiem zielonym (trasa nr 471) przez mostek na potoku Łużnik docieramy do węzła szlaków przy ul. Budowlanej. Stąd odchodzą szlaki: czarny (trasa nr 485) i niebieski (trasa nr 483). Przejeżdżamy przez przejazd kolejowy (mapa 3), szlak zielony odchodzi w prawo w ul. Dworcową w kierunku stacji PKP. My jedziemy prosto, lekko pod górę, na której szczyt z lewej strony dochodzi szlak niebieski (trasa nr 474). Dalej razem ze szlakiem niebieskim zjeżdżamy w dół do ul. Ks. Mrocza i dalej do węzła szlaków koło kościoła p.w. NMP Nieustającej Pomocy (40). Po prawej

PRZEBIEG TRASY:

Równa Górką – Jezziorki – Rękaw – PKP Ciężkowice – Ciężkowice – L. Ciężkowice – Rez. „Dolina Żabnika” – Bór Biskupi – Pszeń – Podlesie – PKP Bukowno

stronie mijamy drogę prowadzącą do szkoły podstawowej i Pomnik ofiar Ciężkowic z lat 1939-1945 (42). Od węzła szlaków niebieski szlak odchodzi w prawo, a my razem z innymi szlakami, jedziemy dalej prosto ul. Ks. Mrocza. Po 550 m szlaki czerwony i czarny odchodzą w ul. Młyny Serafińskie, drogą w prawo możemy dojechać do cmentarza przy ul. Ludowej (41). Jedziemy za szlakiem dalej prosto, następnie koło kapliczki (46) skręcamy w ul. Zdrojową, mijamy leśniczówkę i drogą tłuczniowo-żwirową (mapa 4) docieramy do mostu nad potokiem Kozi Bród. Po drodze mijamy pomnik przyrody (44). Za mostkiem szlak zielony biegnie prosto do rezerwatu „Dolina Żabnika” (54), a my skręcamy w prawo i jedziemy leśną drogą żwirową prosto przez około 2 km, by na skrzyżowaniu przecinek leśnych skręcić w lewo. W tym miejscu ma swój początek niebieski szlak łącznikowy (trasa nr 480a) do sieci szlaków na terenie gminy Trzebinia. Jedziemy w kierunku północno-wschodnim. Po około 300 m trafiamy na południowo-wschodnią granicę rezerwatu „Dolina Żabnika”, a po przejechaniu dalszego kilometra wyjeżdżamy z lasu, skręcamy w lewo, zjeżdżamy przez częściowo zrekultywowany teren Kopalni Piasku „Szczakowa” w dół do przejazdu kolejowego. Po jego przekroczeniu wyjeżdżamy pod górę do granicy gminy Bukowno. Tutaj skręcamy w lewo i po płytach betonowych dojeżdżamy do Biskupiego Boru, gdzie kończy się znakovanie naszego szlaku. Bez znaków możemy przez Pszeń i Podlesie dojechać do stacji kolejowej w Bukownie i szlaków rowerowych ziemi olkuskiej.

Trasa nr 480a

Długość trasy: 1,3 km
patrz mapa nr: 4

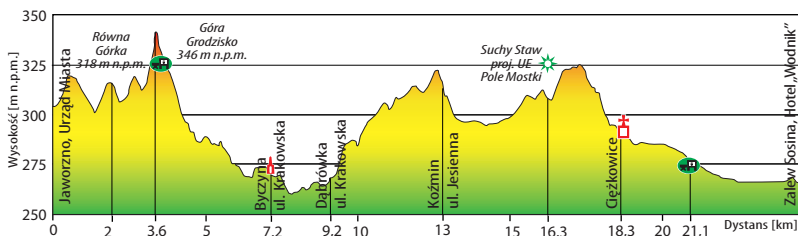
Trasa nr 480a: kolor niebieski

Mapa 4: krótki, o długości 1,3 km szlak, łączący żółty szlak (trasa nr 480) w rejonie rezerwatu „Dolina Żabnika” z czerwonym szlakiem rowerowym wokół Trzebinia koło Sierszy-Misiurów. Szlaki te łączą się ze sobą na granicy miasta.

PRZEBIEG TRASY:

łącznikowy: trasa 480 – szlak czerwony powiatu chrzanowskiego

Trasa nr 481

Długość trasy: 24,2 km
patrz mapa nr: 3, 6, 7, 8

Trasa nr 481: kolor czerwony

Początek szlaku na węzle szlaków przy Urzędzie Miasta (ul. Grunwaldzka) – mapa 6. W bezpośrednim sąsiedztwie węzła szlaków znajduje się kilka obiektów, które warto poznać (1, 2, 26). Od węzła szlaków razem z żółtym szlakiem (trasa nr 8) jedziemy ul. Zieloną wzdłuż parku, dojeżdżamy do budynku Muzeum Miasta Jaworzna (3) przy ul. Pocztowej. Gdy skręcimy w lewo dotrzemy do biblioteki (5) i rynku (4). My udajemy się dalej ul. Narutowicza, by za Komendą Miejską Policji skręcić w ul. Białą i dojechać do ul. Wandy. Tutaj żółty szlak skręca w lewo, nasza trasa skręca w prawo i prowadzi do nowo wybudowanej ul. Kołłątaja. Przy drodze krzyż braci Pytlów, postawiony w 1922 roku przez górników jako krzyż dziękczynny dla braci: Jana i Ludwika Pytlów, którzy zginęli w kopalni (105). Jedziemy prosto. Dochodzi tutaj z lewej strony szlak czarny (trasa nr 473). Obydwa szlaki prowadzą teraz na Równą Górę, na której swój początek ma szlak żółty (trasa nr 480) do Bukowna. W pobliżu znajduje się Krzyż „Stojałowczyków” (104). Jedziemy prosto zwirową drogą w kierunku Góry Grodzisko od północy, a szlak czerwony prowadzi południowym zboczem. Pod lasem można skorzystać z punktu odpoczynkowego. Napotyamy ponownie szlak czarny, jedziemy dalej w kierunku wschodnim i zjeżdżamy ścieżką wzdłuż lasu w kierunku linii wysokiego napięcia razem z czerwono znakowanym szlakiem pieszym. W narożu lasu szlak pieszy skręca w lewo, a szlak rowerowy w prawo prowadząc zwirową drogą przez las do ul. Potokowej. W lesie po prawej stronie znajdują źródła potoku Byczynka. Dojeżdżamy do ul. Chryzantemowej, na końcu której znajduje się cmentarz (61) z mogiłą nieznanego żołnierza WP z września 1939 r. Skręcamy w prawo przez mostek na Byczynce i od razu w lewo w ul. Liliową. Dalej czeka nas 300 m odcinek kostki betonowej, a na końcu skręcamy w lewo w ul. Ćwiklińskiej. Następnie krótki odcinek ul. Wysokiego i wjeżdżamy na ul. Gwardzistów, gdzie spotykamy szlak czarny (trasa nr 472). Na lewo ul. Kościelna i kościół p.w. Najświętszego Serca Pana Jezusa (60), na prawo ul. Tulipanowa i pomnik przyrody (62). Po niespełna 400 m skrzyżowanie z ul. Krakowską – drogą krajową 79, którą pokonujemy przejściem dla pieszych z sygnalizacją świetlną. Przed przejściem po prawej stronie pomnik (63). 90 m za

PRZEBIEG TRASY:

Śródmieście – Równa Góra – Góra Grodzisko – Przedewsie – Byczyna – Dąbrówka – Cezarówka Dolna – Cezarówka Górna – Kijanica – Krupka-Mostki – Dęby Luszowickie – Głaziec – Ciężkowice – Chyby – Sosina – zalew Sosina

ul. Krakowską z lewej strony dochodzi zielony szlak (trasa nr 7). Wszystkie szlaki prowadzą razem 500 m ul. Korczyńskiego, by rozdzielić się koło remizy OSP. Szlaki czarne i zielony biegną dalej prosto, my skręcamy w lewo w ul. Kaczeńców, by po około 1400 m dojechać ponownie do drogi krajowej 79. W lewo po około 1000 m kapliczka (67). Przekraczamy ul. Krakowską i jedziemy prosto szeroką doliną. Po około 300 m na rozwidleniu dróg polnych wybieramy drogą z prawej i jedziemy prosto aż do ul. Bratków. Tu skręcamy w lewo i drogą gruntową przez las Dąbrówka docieramy do zachodniej części Cezarówki Górnej. Spotykamy szlak czarny (trasa nr 472), który dochodzi z lewej strony i biegnie dalej prosto ul. Herbową, my skręcamy w prawo w ul. Cezarówka Górna. Jedziemy asfaltem do końca zabudowań i skręcamy w lewo w drogę gruntową (mapa 7), którą zjeżdżamy w dół do ul. Jesiennej. Po drugiej stronie drogi kopalnia piasku „Jeziorki”, w której pozyskiwano piasek z piaszczystej wydmy polodowcowej. W prawo możemy dojechać po około 800 m do kapliczki w Kozminie (69). Jedziemy prosto w kierunku północnym zwirowo-tłuczniową drogą przez podmokłe tereny leśne należące do Chrzanowa. Dojeżdżamy do potoku Łużnik i skręcamy w prawo. Poruszając się wzdłuż potoku przejeżdżamy tunelem pod linią kolejową. Za torami drogą gruntową jedziemy w lewo na północ w kierunku Ciężkowic. Dojeżdżamy do zbiornika przeciwpożarowego, tzw. Suchego Stawu. Szlak prowadzi obok najstarszej na terenie miasta kapliczki przydrożnej i nieopodal dębów – pomników przyrody (52). Remizy leśne i łąki śródleśne „Pola-Mostki”, na których się znajdujemy to projektowany użytek ekologiczny „Krupki-Mostki”. Docieramy do ul. Luszowickiej, którą dojeżdżamy do ul. Wyzwolenia i skręcamy w lewo. Ul. Wyzwolenia razem ze szlakiem niebieskim (trasa nr 474) jedziemy do centrum Ciężkowic do węzła szlaków koło kościoła p.w. NMP Nieustającej Pomocy (40). Po drodze z lewej strony dochodzą szlaki: czarny (trasa

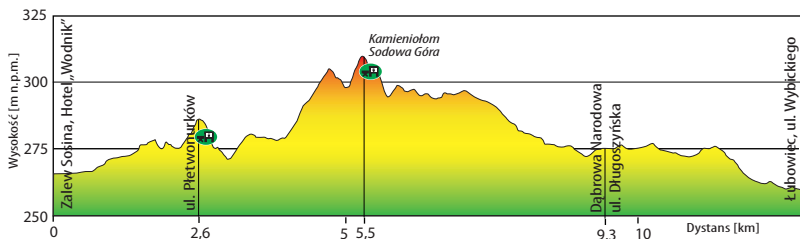
nr 472) i zielony (trasa nr 471). Niebieski i żółty szlak (trasa nr 480) odchodzą w lewo, my razem z innymi szlakami skręcamy w prawo w ul. Ks. Mroczyka. Po 550 m szlaki żółty i zielony biegną dalej prosto do kapliczki (46). Nasz szlak razem z czarnym skręcają w ul. Młyny Serafińskie (mapa 3), drogą w prawo dojedziemy do cmentarza przy ul. Ludowej (41). Ul. Młyny Serafińskie jedziemy do mostu na potoku Kozi Bród. Skręcając po drodze w lewo możemy dojechać do Hippicznego Ośrodka Rehabilitacyjno-Rekreacyjnego (49). Skręcamy w ul. Kosynierów, jadąc dalej na północny-wschód drogą gruntowa, potem żwirową, docieramy do punktu odpoczynkowego. Tutaj czasowo zegnamy się ze szlakiem czarnym który skręca w lewo, my jedziemy prosto około 1 km frag-

mentem ścieżki dydaktycznej po terenach rekultywowanych kopalni piasku. Następnie skręcamy w lewo, by po 300 m za kładką z belek spotkać szlak zielony (trasa nr 475). Razem z nim jedziemy drogą gruntową północnym brzegiem zalewu Sosina (39), przejeżdżamy przez kładkę i dalej jedziemy drogą gruntową, żwirową i trylinką pod górę, następnie w lewo do węzła szlaków. Ma tutaj swój początek szlak niebieski (trasa nr 474), przebiega tędy również żółty szlak rowerowy (trasa nr 8). Jedziemy kawałek dalej, spotykamy ponownie szlak czarny (trasa nr 472), który odchodzi stąd w prawo do Szczakowej. Dojeżdżamy do parkingu koło motelu „Wodnik”, tu kończy się nasz szlak. Jednocześnie jest tu początek drugiego czerwonego szlaku (trasa nr 482).

Trasa nr 482

Długość trasy: 13,1 km
patrz mapa nr: 1, 2, 3

Trasa nr 482: kolor czerwony

Mapa 3: początek szlaku znajduje się na węzle szlaków przed motelem „Wodnik”. Szlak stanowi przedłużenie szlaku czerwonego (trasa nr 481) poprowadzonego z centrum miasta przez Byczynę i Ciężkowice na Sosinę. W tym miejscu mają wspólny punkt szlaki: czarny (trasa nr 472), niebieski (trasa nr 474), zielony (trasa nr 481) i czerwony (trasa nr 482), który tu się zaczyna. Razem wszystkie szlaki prowadzą przez parking do węzła szlaków nad amfiteatrem. Tutaj szlaki zielony i czarny odchodzą w lewo, a niebieski z czerwonym prowadzą prosto do mostu nad potokiem Kozi Bród. Zaraz za potokiem szlak czerwony odchodzi w prawo pod most kolejowy, a niebieski prowadzi prosto. Za mostem kolejowym skręcamy w lewo w ul. Dembowskiego, potem w prawo w ul. Orkana i ponownie w lewo w ul. Chocimską pod wiadukt kolejowy. Za wiaduktem skręcamy kolejno: w prawo w ul. Poniatowskiego, w lewo w Solskiego, w prawo w ul. Przemysłową i w lewo w ul. kpt. Karola Pniaka. Po prawej stronie widzimy ruiny Cementowni Szczakowa, a zabudowa wokół to osiedle przyfabryczne (32). Jadąc w drugą stronę z ul. Solskiego skręcamy nie w ul. Poniatowskiego tylko w ul. Warneńczyka i potem w ul. Chodkiewicza. Ul. kpt. Pniaka dojeżdżamy do ul. Sobieskiego, którą przejeżdżamy w ul. Pletwonurków, spotykamy szlak zielony (trasa nr 484), by po około 100 m skręcić w prawo. W lewo szlakiem zielonym dojedziemy do użytku ekologicznego „Bucze” (35). Mamy tutaj węzeł szlaków, punkt odpoczynkowy i punkt

PRZEBIEG TRASY:

Zalew Sosina – Pieczyska – Szczakowa, cmentarz – Dąbrowka – kamieniołom Sodowa Góra – Niedzieliska – Ustronie – Dąbrowa Narodowa, cmentarz – droga do PKP Sosnowiec-Jęzor – Łubowięc

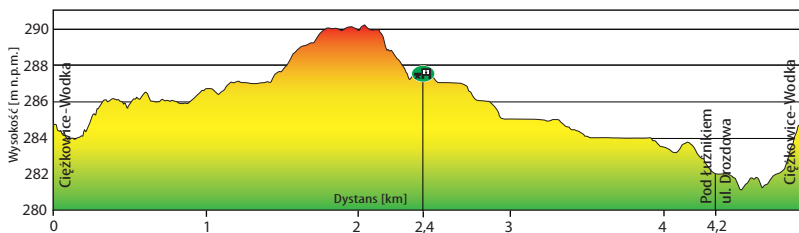
początkowy szlaku czarnego (trasa nr 485). Jadąc prosto ośrodek nurkowy „Orka” (33). Po 60 m razem ze szlakiem zielonym wjeżdżamy na drogę z płyt betonowych, jedziemy prosto, z lewej strony z ul. Jaworowej dochodzi szlak żółty (trasa nr 8). Po lewej stronie (mapa 2) mijamy cmentarz (34) z ciekawymi nagrobkami i kaplicą rodziny Krudzielskich. Po 200 m szlak żółty odchodzi w prawo, po kolejnych 350 m w prawo odchodzi szlak zielony, w kierunku kościoła p.w. św. Elżbiety Węgierskiej i pomnika grunwaldzkiego (29). My jedziemy prosto do nieczynnego kamieniołomu „Sodowa Góra” (28), gdzie znajdują się interesujące wydobnie skalne. W jego obrębie wytyczono specjalną geologiczną trasę rowerową (trasa nr 482a). Przy wyjeździe z kamieniołomu znajduje się punkt odpoczynkowy. Dalej przejeżdżamy nową drogą (ul. Jaworznicka) i jedziemy razem z czarnym szlakiem (trasa nr 473) w kierunku Niedzielisk, po 500 m skrzyżowanie ze szlakiem zielonym (trasa nr 470), a 100 m dalej węzeł szlaków, na którym ma swój początek żółty szlak (trasa nr 476). Jedziemy dalej drogą gruntową przez zlikwidowany tor kolejowy i objeżdżamy budynek szkoły podstawowej od północnej strony. Przejeżdżamy ul. Szczakow-

ską, po 300 m szlak czarny odbija w lewo. Jadąc w prawo docieramy do posiadającej dwa pnie lipy „Wiktorii” (99). Jedziemy prosto ul. Upadową, na końcu której skręcamy w lewo w leśną drogę żwirową – dawne torowisko kolejowe, by po 1300 m dojechać do ul. Długoszyńskiej. Skręcamy tutaj w lewo i po paru metrach docieramy do skrzyżowania ze szlakami: czarnym (trasa nr 472), niebieskim (trasa nr 477). Jedziemy razem ze szlakiem czarnym (mapa 1) ul. Długoszyńską do ul. Storczyków, w którą skręcamy w prawo. Szlak czarny biegnie dalej prosto. Żwirowo-gruntową ul. Storczyków dojeżdżamy do ul. Szczotki, skręcamy w lewo i je-

dziemy aż do skrzyżowania z ul. Katowicką. Po drodze na skrzyżowaniu ulic: Szczotki, Wolna i Wiśniowa zaczyna się szlak niebieski (trasa nr 477). Przejeżdżamy ul. Katowicką na światłach, jedziemy ul. Wybickiego około 300 m i skręcamy w prawo w ul. Wybickiego. Na końcu ul. Wybickiego skręcamy w prawo na parking koło przystanku autobusowego. W tym miejscu kończy się nasz szlak. Skręcając z ul. Wybickiego w lewo w ul. Zubrzyckiego, a następnie w ul. Czwartaków dojedziemy do ogrodów działkowych, przed którymi znajduje się pomnik, ustawiony w miejscu katastrofy górniczej w latach pięćdziesiątych ubiegłego wieku.

Trasa nr 483

➔ Długość trasy: 5,0 km
patrz mapa nr: 7

Trasa nr 483: kolor niebieski

Szlak okrężny (mapa 7). Swoją początek i koniec ma w Ciężkowicach-Wodce przy węźle szlaków (skrzyżowanie ulic Ciężkowickiej i Budowlanej koło stadionu LZS Ciężkowianka). Jedziemy zgodnie z kierunkiem wskazówek zegara żwirową ul. Chodkiewicza przez około 1900 m do spotkania z czarnym szlakiem (trasa nr 472), który dochodzi z lewej strony. Skręcamy w prawo i razem z czarnym szlakiem jedziemy 500 m do punktu odpoczynkowego. Tutaj szlak czarny kieruje się prosto, a my skręcamy w prawo w gruntową drogę leśną, którą jedziemy około

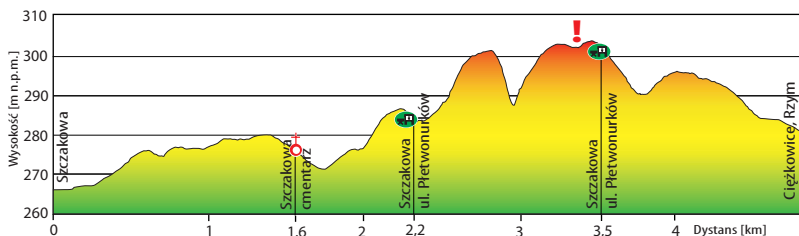
PRZEBIEG TRASY:

szlak okrężny: (Jaworzno-Ciężkowice) Wodka – Krzemionka – Pogorzela – Dolniska – Pod Łuznikiem – (Jaworzno-Ciężkowice) Wodka

1500 m. Wjeżdżamy w żwirową ul. Drozdową i po 800 m docieramy z drugiej strony stadionu LZS Ciężkowianka do ul. Ciężkowickiej, którą kierując się w prawo dojeżdżamy do punktu wyjściowego. Od miejsca spotkania z czarnym szlakiem aż do ul. Ciężkowickiej jechaliśmy projektowaną ścieżką dydaktyczną „Doliska”. Jest to przyjemny szlak rekreacyjny.

Trasa nr 484

➔ Długość trasy: 5,0 km
patrz mapa nr: 2, 3

Trasa nr 484: kolor zielony

Szlak ma swój początek przy węźle szlaków przy dworcu kolejowym PKP w Szczakowej (mapa 2). Węzeł szlaków pod dworcem kolejowym to również początek tras: okrężnej czarnej (trasa nr 472) i nie-

PRZEBIEG TRASY:

PKP Jaworzno-Szczakowa – Dąbrówka – Szczakowa, cmentarz – Pieczyśka, skraj – Ścieżka nad kamieniołomem – Gródek – Ciężkowice-Rzym

bieskiej (trasa nr 477). W pobliżu znajduje się pomnik (30). Od dworca kolejowego wybudowanego w połowie XIX wieku jedziemy ul. Jagiellońską. Za mostem na Kozim Brodzie po prawej stronie koło domu kultury pomnik kolejarzy (31). Skręcamy w ul. Wolności i przejeżdżamy koło pomnika grunwaldzkiego i kościoła p.w. św. Elżbiety Węgierskiej. Przejeżdżamy ul. Sobieskiego i dojeżdżamy do drogi z płyt betonowych, którą prowadzi szlak czerwony (trasa nr 482). W prawo dojeżdżamy do kamieniołomu „Sodowa Góra” (28). Skręcamy w lewo i razem z czerwonym szlakiem jedziemy płytami betonowymi koło cmentarza (34) z ciekawymi nagrobkami i kaplicą rodziny Krudzielskich. Mapa 3: z lewej strony dochodzi szlak żółty (trasa nr 8), który po 200 m za cmentarzem odchodzi w prawo. Zjeżdżamy z płyt betonowych i po 60 m dojeżdżamy do ul. Płetwonurków. Mamy tutaj węzeł szlaków i punkt początkowy szlaku czarnego (trasa nr 485). W prawą stronę do ośrodka nurkowego „Orka” (33). Jedziemy w lewo do ul. Sobieskiego i zaraz w prawo, szlak czerwony prosto przez ul. Sobieskiego. Po 700 m tłuczniovej drogi dojeżdżamy do punktu widokowego i odpoczynkowego. Mamy stąd wspaniałe widoki na stary kamieniołom „Gródek” i bazę nurkową (33). Dalej jedziemy 300 m ścieżką nad urwiskiem, która jest najniebezpieczniejszym odcinkiem szlaków rowe-

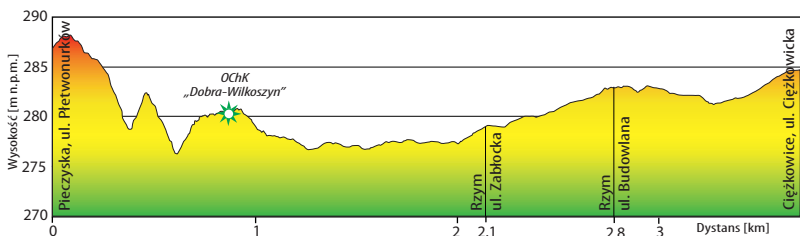

▶ Dawny kamieniołom „Gródek”, fot. arch. UM w Jaworznie. Opis - patrz strona 23. Obiekt nr 33.

rowych w Jaworznie. Dla bezpieczeństwa rowerzystów zamontowano tutaj barierkę. Po lewej stronie wzgórze Gródek, na którym jest użytek ekologiczny „Remiza Leśna Bucze” – relikwiczny fragment lasu grądowego. Dalej jedziemy 500 m drogą gruntową i 600 m żwirową i docieramy do ul. Budowlanej. Ta część Ciężkowicki nazywana jest Rzymem. Tutaj spotykamy niebieski szlak (trasa nr 474) i kończymy naszą trasę. Po przejechaniu pod torami możemy udać się ul. Ks. Mroczka do budynku starej rzeźni (48), a kawałek dalej do pomników przyrody (43, 45).

Trasa nr 485

➔ **Długość trasy: 3,8 km**
patrz mapa nr: 2, 3

Trasa nr 485: kolor czarny

Mapa 3: szlak ma swój początek na węźle szlaków na ul. Płetwonurków w ciągu szlaków czerwonego (trasa

PRZEBIEG TRASY:

Szczakowa – Pieczyńska, skraj – Podzapuścisko – Ciężkowice-Rzym

▶ Centrum Nurkowe „Orka”, fot. arch. UM w Jaworznie. Opis - patrz strona 23. Obiekt nr 33.

nr 482) i zielonego (trasa nr 484). Po około 350 m dojeżdżamy do terenów Centrum Nurkowego „Orka”, wjazd niestety jest płatny. My skręcamy w prawo w drogę żwirową, objeżdżamy kamieniołom „Gródek” od południowego zachodu i po około 1500 m docieramy do ul. Zabłocie. Podłoże z gruntowego zamienia się w asfalt. Po 1100 m dojeżdżamy do ul. Budowlanej. Spotykamy szlak niebieski (trasa nr 474) i skręcamy w prawo. Po 100 m szlak niebieski odchodzi tunelem pod torami w lewo, a my jedziemy prosto ul. Budowlaną do węzła szlaków przy skrzyżowaniu ulic Ciężkowickiej i Budowlanej koło stadionu LZS Ciężkowianka, gdzie spotykamy szlaki zielony (trasa nr 471), żółty (trasa nr 480) i niebieski (trasa nr 483).

VI. PODSTAWOWE ZASADY RUCHU DROGOWEGO

Podstawowe zasady ruchu drogowego, wzory znaków i inne informacje niezbędne dla turysty poruszającego się na rowerze

Zasady poruszania się rowerem ujęto w ustawie Prawo o ruchu drogowym. Kierować rowerem mogą osoby pełnoletnie, które nie potrzebują do tego specjalnych uprawnień, natomiast młodzież poniżej 18 roku życia jest zobowiązana do posiadania karty rowerowej. Dzieci do 10 roku życia muszą podczas jazdy być pod opieką osób starszych, a młodsze, do lat 7, można przewozić na rowerze w specjalnych siodelkach.

Prawo zobowiązuje rowerzystów do poruszania się po specjalnie wyznakowanych drogach dla rowerów lub dla rowerów i pieszych, gdzie pierwszeństwo mają piesi (trzeba jechać wolno i ostrożnie). W przypadku braku takich dróg, należy korzystać z pobocza, a jeżeli jest to niemożliwe, to z jezdni. Liczba rowerów jadących w zorganizowanej kolumnie nie może przekraczać piętnastu. Nie wolno poruszać się po obok innego uczestnika ruchu (chyba że jest to rowerzysta którego mamy pod opieką). Nie wolno także czepiać się pojazdów, ani przejeżdżać w poprzek pasów dla pieszych. Rowerzysta, w żadnym przypadku, nie ma

pierwszeństwa na przejeździe rowerowym. Oznacza to, że jadąc ścieżką rowerową musi ustąpić pierwszeństwa pojazdowi, który wyjeżdża np. z posesji. W Polsce nie ma obowiązku wykupywania ubezpieczenia komunikacyjnego czy OC.

Według Rozporządzenia Ministra Infrastruktury w sprawie warunków technicznych pojazdów oraz ich niezbędnego wyposażenia rower powinien posiadać dwa światła: z przodu białe lub żółte selektywne, z tyłu odbłaskowe czerwone w kształcie innym niż trójkąt oraz jedno pozycyjne czerwone, które może być migające. Światła należy mieć włączone kiedy są niesprzyjające warunki atmosferyczne – np. mgła, oraz w tunelach i po zmroku. Wymagany jest również co najmniej jeden sprawny hamulec oraz dzwonek bądź inny sygnał ostrzegawczy o nieprzerażliwym dźwięku.

Rowerzystów dotyczą także zakazy kierowania pojazdem w stanie nietrzeźwym lub pod wpływem innych używek odurzających, oraz korzystania z telefonu wymagającego trzymania w ręce słuchawki bądź mikrofonu.

Sposób oznakowania dróg dla rowerów i ciągów pieszo-rowerowych

Początek i koniec drogi dla rowerów

Początek i koniec ciągu pieszo-rowerowego, na którym pierwszeństwo mają piesi

Początek ciągu pieszo-rowerowego, na którym piesi i rowerzyści mają wydzielone pasy ruchu

Droga i chodnik dopuszczone do ruchu rowerowego

Pas dla ruchu rowerowego na jezdni

Oznakowanie przejazdu dla rowerzystów od strony jezdni

Standardowo wykonana droga dla rowerów lub ciąg pieszo-rowerowy powinien mieć obniżone krawężniki w miejscach zjazdu z jezdni i na jezdni oraz oznakowanie poziome m.in. w miejscach przejazdów przez jezdnie (dwa rzędy białych kwadratów

w poprzek jezdni).

Wiele dróg dla rowerów i ciągów pieszo-rowerowych nie spełnia tych warunków, a tym samym oczekiwani odnośnie bezpieczeństwa i wygody podróżowania po nich rowerem.

VII. ZASADY UDZIELANIA PIERWSZEJ POMOCY

Wyjeżdżając na trasę powinno się zabrać ze sobą apteczkę z podstawowym wyposażeniem. Należy mieć ją zawsze przy sobie, aby móc z niej skorzystać w razie jakiegoś urazu lub udzielić pierwszej pomocy komuś z grupy, czy też spotkanemu na trasie innemu rowerzyście. W jej skład wchodzi najpotrzebniejsze rzeczy takie jak rękawiczki jednorazowe, plastry, folia NRC (dwustronna), maść przeciwpalną, zestaw opatrunkowy, który przyda się przy lekkich otarciach oraz lekarstwa na własny użytek (przeciwbólowe oraz stosowane na stałe). Pamiętajmy, że rany przed nałożeniem opatrunku należy zdezynfekować – może do tego posłużyć zwykła, czysta woda. Apteczka powinna być dostosowana do rodzaju i długości trasy, oraz ilości osób które będą na wycieczce.

W przypadku, kiedy rowerzysta ulegnie poważniejszemu wypadkowi, konieczna jest fachowa pomoc. Jadąc w trasie powinno się mieć przy sobie naładowany telefon komórkowy i zapisany w nim telefon alarmowy 112. Jest to bezpłatny numer działający w państwach Unii Europejskiej, możliwy od wykonania nawet jeżeli telefon jest zablokowany, nie posiada karty bądź środków finansowych.

Postępowanie przy meldunku telefonicznym:

- **CO SIĘ STAŁO?** – rodzaj wypadku
- **GDZIE?** – określenie swojego położenia
- **ILE OSÓB?** – ile osób jest poszkodowanych
- **JAKI JEST STAN** – stan poszkodowanych
- **CO ROBISZ** – jakie działania zostały już podjęte
- **KIM JESTEŚ** – należy się przedstawić i podać numer telefonu
- **POTWIERDZENIE** – czekanie na przyjęcie zgłoszenia

Istotne jest również czytelne wpisanie w swoim aparacie kontaktu do osoby, którą należy powiadomić w razie wypadku. Na całym świecie praktykuje się wpisywanie takiego numeru jako I.C.E. (*In Case of Emergency* – w razie wypadku).

Po wypadku pierwszą czynnością jest zadbanie o własne bezpieczeństwo, zabezpieczenie miejsca, a następnie ocena stanu poszkodowanego. Najważniejsze jest określenie czy ofiara jest przytomna, oddycha, czy ma urazy kręgosłupa bądź głowy. W zależności od tego kierujemy dalszym postępowaniem. Jeżeli poszkodowany jest nieprzytomny i nie oddycha to należy przystąpić do jak najszybszej reanimacji, wykonując sztuczne oddychanie i masaż serca.

Sztuczne oddychanie metodą usta-usta – głowę poszkodowanego należy odchylić do tyłu, następnie udrożnić drogi oddechowe i rozpocząć reanimację.

Sztuczne oddychanie metodą usta-nos – taka reanimacja zapewnia lepsze uszczelnienie (powietrze nie ucieka), zmniejsza również ryzyko rozdęcia żołądka i wywołania wymiotów u poszkodowanego.

Jeżeli osoba oddycha, ale jest nieprzytomna i nie ma urazu kręgosłupa, należy ją ułożyć w pozycji bocznej ustalonej.

Pozycja boczna ustalona – jest jedną z pozycji bezpiecznych, przy której poszkodowany może odzyskać przytomność. Takie ułożenie ciała zabezpiecza przed zapadnięciem się języka na tylną ścianę gardła, co mogłoby doprowadzić do niedrożności dróg oddechowych, a w rezultacie do śmierci. Zmniejsza również ryzyko zadławienia płynami znajdującymi się w jamie ustnej lub wymiocinami.

W przypadku urazu kręgosłupa nie wolno poszkodowanego przenosić (chyba że to zagraża jego życiu) – należy zabezpieczyć teren i czekać na przybycie ratowników medycznych. Jeżeli doszło do złamania to należy kończyny unieruchomić (wraz z sąsiednimi stawami) i uszytniwić. Pamiętajmy, że w przypadku kiedy w ranę jest wbite ciało obce, nie wolno go usuwać, gdyż może to odblokować krwotok.

Postępowanie w przypadku rany głowy: należy nałożyć jałową gazę i umocować ją bandażem w ten sposób, by nie był owinięty wokół szyi. Ważne jest, aby nie był zbyt mocno zacisnięty i nie powodował gromadzenia się wewnątrz czaszki krwi, a tym samym ucisku na mózg. Innym urazem, jaki może nas spotkać podczas wycieczek jest np. porażenie ciepłe w wyniku przegrzania organizmu. Jego objawami są m.in. ogólne osłabienie, przyspieszony puls, gorączka, suchość skóry, wyczerpanie, nudność, drszczy, bóle i zawroty głowy,

aż do zaburzeń świadomości i jej utraty. Poszkodowanego należy umieścić w pozycji półsiedzącej w zacienionym, przewiewnym miejscu. Kolejny uraz, który może się przytrafić to wychłodzenie organizmu. W takim przypadku poszkodowanego należy umieścić w suchym, osłoniętym od wiatru, czy deszczu miejscu i stopniowo ogrzewać.

Stopień udzielenia pierwszej pomocy zależy od tego, jaką wiedzą i umiejętnościami dysponuje ratownik. Należy pamiętać, że podstawową zasadą przy wypadkach jest nie szkodzić. Osoby bez wykształcenia medycznego nie mogą także podawać lekarstw, ponieważ nigdy nie wiadomo, czy poszkodowany nie jest na jakiś jego składnik uczulony, albo czy jest to dobre rozwiązanie w danej sytuacji.

Centrum Jaworzna

Skala 1:12 500

OS. PODWALE

GALMANY

OS. GÓRNICZE

- 1. L. Waryńskiego
- 2. Mały Rynek
- 3. I.G. Gałczyńskiego

OS. GÓRNICZE

Trasa nr 3

1890 r.

481

Zesp. Szk. Ponadgim. nr 3

UM MOPS PUP

MCKiS

UM

UM USC

Sąd Rej.

Szpital Miejski

ZG Sobieski
Rejon Piłsudski

pw. św Karola Boromeusza

G2

